

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

LOVAS ILDIKÓ, HARKAI VASS ÉVA,
HUSZÁR ZOLTÁN ÉS DRAGAN VELIKIĆ PRÓZÁJA
B. FOKY ISTVÁN, TARI ISTVÁN, VARGA SÁNDOR,
SZŰTS ZOLTÁN, JASNA MELVINGER
ÉS FARKAS ISTVÁN VERSEI
CSEH MÁRTA TANULMÁNYA
CS. SIMON ISTVÁN LÍRAI JEGYZETEI
MAJOR NÁNDOR POLITIKAI ESSZÉI
GUELMINO JÁNOS A TISZAVIRÁGRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1996

Április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Lovas Ildikó: A szerelemről (regény, I. rész) 257
B. Foky István: Önfirka/torzók (vers) 270
Tari István versei 273
Harkai Vass Éva: Így éltünk (Revoltpróza) 278
Varga Sándor versei 287
Sziűts Zoltán: Délvidéki depresszió (vers) 290
Farkas István: A vers, mondjuk rá, magától duzzad (vers) 293
Huszár Zoltán: Az elhallgattatás szakaszai III. 295
Jasna Melvinger versei 310
Dragan Velikić: Az északi fal (regény, II. rész) 312

A SZERELEMRŐL

*Az utcák fölött, lépcsőházakban, titkos alagutakban,
régvolt emberek közt feszülő érzésekről*

LOVAS ILDIKÓ

Egy éjszaka azt álmodtam, hogy fokhagymával kenem be a testemet, úgy várom a szeretőmet. Nagyon nyugtalanul aludtam, egyedül a házban. Keveset voltam mindenki nélkül, és nem volt szeretőm. Üres volt a ház, egész nap sétáltam benne, arcomra engedtem a függönyt. Ha leültem az ágyra, megtehettem. Hűvös volt az anyag. Simogatott. A kezemmel nem tudtam mit tenni. Zenét hallgattam, azt tettem a fülemmel. Csavargattam körbe a bokámat, azt tettem a lábammal. Holott egészen mást kellett volna. A nem tudni mit tevő kezemmel. Akár egy szeretővel, együtt lenni, így csak a fuvola szólt, én hangtalan maradtam. Később, amikor már nem is volt jelentősége, rájöttem, hogy mindig, ha útjára indul bennem a vágy, de nem akarom tudni, fuvolát hallgatok. Akár sajtát sikolyaimat. Vagy az alakja miatt.

A fokhagymát utálom. Úgy sikáltam magam a gerezdjeivel, mintha a bőrömön keresztül szeretném a véráramomba juttatni. Mintha az átható szagú gerezdek kéntartalmú olaját akartam volna magamra csepegtetni. És közben vártam a szeretőmet. Később megtudtam, hogy az angolok a vívó kakasokat etetik ezzel a konyhakerti növényvel. Nem szeretem az álmokat bogozni, hagytam. Gondoltam, úgysis kiderül, hogy miért. Értem vívót akarok vagy én akarok valakiért veszett – és persze kergette – kakas módjára megharcolni.

Néhány héttel később történt, amikor a gyereket lefektettem aludni. A fürdéstől egy picit még nedves volt a haja, kemény tapintású, homokszínű haja, mintha állandóan homokvárat építene, és fejét az apró alagutakban tartaná, az illata is olyan volt, pedig finom samponokkal és szappanokkal fürdöttem, akár egy lányt, neveltem az illatok becsülésére,

mégis mindig homokillatú volt a haja, talán belőlem hozta magával, a testemből, abból a titkos világból, ahol még én se érhettem el, de ő ismerte minden gondolatomat és érzésemet, azt is, hogy mennyire megbolondít a homok illata, de nemcsak az, a mésszel kevert dunai homok is a még huzatos, alig felépült házakban, ahogy a szél forgott a szobákban, és szárította a falakat, úgy indult meg bennem mindig is a remegés, sokszor lapultam falakhoz, hűvös, szemcsés, szürke falakhoz. Amikor felépült a házunk, de csak egy szoba volt lakható benne, a többi még szürkén-szemcsésen illatozott, éjjelente sokszor belopóztam, mezítlábasan és pizsamában, odaszorítottam a testemet a falhoz, és vártam. Órákon át, ismeretlen türelemmel, a mesékből tanult kitartással, gondolatok nélkül, ez volt a legfurcsább abban a várakozásban, a gondolatok hiánya, mert különben mindig kitaláltam valamit, a szomszéd gyerekeket nyúztam, a macskámat (háromszínű, szerencsét hozó céda nőtény volt) vagy a babáimat, a fejemből kipattanó ötletek rögtönözte játékokkal, de éjjelente a szoba leghidegebb, északra néző falához tapadva semmi nem volt a fejemben, ott csak a testem dobogott és a szívem, arccal a falnak feszülve. Később jöttem rá – az érzés ugyanolyan volt –, hogy a szerelmet vártam, ötévesen, pici szőke lányként, rizskása fogakkal, a homokillatú szobában. Ennek lehetett következménye, hogy a terhességem nyarán állandóan félig felépült házakat kerestem, szürke, ablak nélküli szobákat, oda rejtőztem, testemben egy elgondolkodtató eseménnyel, várakozva. Néha lekapartam a falból egy keveset, és ami a körmeim alatt maradt, azt szagolgattam az éjszaka folyamán, mély kétségbeeséseim óráiban. Mert azt gondoltam, hogy a gyerek megszületésével vége a szerelemre-várásnak. Ijesztő volt. Ezt hozhatta magával a fiam, ezt a homokillatot, benne lehetett a fejében, pici, puha kobakjában, és ahogy nőni kezdett a haja, úgy kezdett átáradni hajszálaiba. Figyeltem sokszor, megfertőztem-e ijedelemmel, árulásnak érzett várakozásommal, ami nem ellene szólt, csak még nem éreztem úgy – a gömbölyödő hasam és az azt eredményező boldog, meghitt pillanat ellenére sem –, hogy megérkezett, amire húsz éve vártam. Néha félve figyeltem. Gondoltam, nem jó indulás, nem jó útravaló. Aztán kezdtem megnyugodni. Ahogy kezdett megbizonyosodni, hogy a várakozást is magával hozta a világra, kezdtem nem bánni. Mert az élet egyetlen értelme mégiscsak a szerelem meglelése. Azé az egyetlené. Persze nem én jöttem rá, olvastam, hogy így van. Éppen a gyereket fektettem le aludni, amíg a mesét olvasva a fejét simogattam, azt az apró, puha sarjúhajacskát a halántéka környékén, az áttetsző, fehér bőre alatt lüktető vékony kék

ér fölött kunkorodó hajszálatat, belém vágott, hogy ez már megtörtént valahol, ez a jelenet, és az értelme bennem az, hogy a gyerekeknek semmi mást nem adhatunk. „Ujjammal beletúrhattam vizes hajába, átöleltem. Mintha engem ölelne át az anyám. Tenyeremmel nyirkos homlokát simíthattam, s nem is tudtam, a tenyeremet érzem-e vagy a homlokát. A nyakán pedig látszott egy vastag ér. Ha ezt az eret elvágnám, kifolyna a vére. Miért nem mesélsz neki? Elaludt. Az estélyre kell mennünk! Kis fürdőnadrág volt rajta és melltartó fodrokkal. De hiába húzkodta, még nem nőtt bele a melle. Inkább szerelmeskedjünk. És átöleltem. A számban éreztem a szagát; azt a szagot, amit a gyerek száradó hajában és a házukban is.” Aztán már akármiről szólhatnak a történetek. És közben olvastam a mesét: „Aztán levelet írt a királyfinak. Beleírta a levélbe, hogy a kenyér, a hús meg a bor soha el nem fogy, akármennyit eszik-iszik belőle. Azt is megírta, hogy itt már nem válthatja meg, mert nem állotta ki a próbát. »Ha meg akarsz váltani, gyere utánam. Nekeresd várába megyek. Utánam jöhetsz, hogyha igazán akarod.«” A gyerek ijedten szólt közbe, azt kérdezte, mit jelent igazán akarni, meg azt, hogy ennek a mesének is szép lesz-e a vége. Megtudod, ha hagyod, hogy végigolvassam. Ne moco-rogj. És a hajában ott éreztem a homok illatát, és persze, hogy sírni lett volna kedvem, mert én is szeretném tudni, hogy szép lesz-e a vége.

A fokhagyma gerezdjei álomban úgy mállottak szét az ujjaim között, mintha pirítósa dörgölnék, cafatosak lettek. Az erőtől talán, amivel a bőrömhöz nyomtam őket. Talán egy másik illatot akartam kiüldözni magamból, elfelejteni, hogy létezik, az orromban van, zсібongó fájdalommal jár át, akárhányszor a harisnyámat bekapcsolom, ujjaimmal a combom tövéhez érek. Egyedül a házban, a gyerek játéka in átlépdelve, kezemmel a becsület útján maradvá próbáltam elfelejteni az álmot, a hőségben, abban a furcsa nyárban, amely már arról szólt, hogy lehet még élni ott, ahol megszülettünk, és éppen ezért a nem-bevégez tetett, a nem-csak-holnap-van gondolatköre kezdett újra formát ölneni a fejekben, az enyémben is. Igen, ezért álmodhattam a fokhagymáról azon az éjjelen. De hát régen történt mindez, több mint ötven éve. Nem is tudom, miért hoztam szóba.

Nem értem, hogy miért hazudik. Egyáltalán nem ötven éve volt, alig néhány hónapja írta. Azt gondoltam, hogy azért, mert – szerinte – az őszinteség megőrzése az írásban csakis a tárgy önmagunktól való teljes eltávolítása által lehetséges. Legalábbis időben. Akárha nagyon régen történt volna, igen, talán velem. (Mintha a magányt, bármikor jöjjön is, ki lehetne védeni.) A térben nem. Csakis időben akart eltávolodni. A tér, a város állandó rekvizituma. Az én mondataim nem a térképekről kerülnek egymás mellé, nem könyvek adataiként találkoznak különböző sarkokon, csakis a fejemben léteznek. És rólam szólnak. Hogy ki vagyok én, igen, ezt talán rögtön az elején tisztázni kellene. Egyik – nem kedves, de mindenképpen hasznos – író vaskos kötetét olvasgátva figyeltem fel arra a mondatra, hogy az emberi természetet sohasem ismerhetjük ki teljességében. Nem azért jegyeztem meg ezt a mondatot, mert annyira jelentős és fontos, csak sűrűn ismételtette, majdnem mindegyik novellájában leírta. Ezt csak azért mondtam el, hogy hangsúlyozzam, egyáltalán nem fontos, ki vagyok, úgysem ismerhetnek meg.

Mesélhetek a gyerekkoromról, az első szerelemről, a megszületett és meg nem született gyerekeimről, a háborúról, ami nem is létezett, de évekig erről folyt a szó és ezért a vér, igen, de kit érdekel? Hétköznapi történetek. Én gyűlölöm a képmutatást, a lélek „gé-húrjait”, szeretem jól érezni magam, nagyokat főzni azoknak, akiket szeretek, finom italokat inni és hosszan állni a zuhany alatt, hangoskodni a szeretkezés folyamán és nem megöregedni. Nem olvastam eleget, mondják, de mit tudnak ők az életről, a várakozásról a szeretőre, az alkalmat leső, hosszan tartogatott vágyról, a középső ujjról az ágyék mélységeiben. A tépő és szaggató fájdalmat nem lehet könyvekből megismerni, ahhoz bátorság kell és kockázatvállalás. Jó, tudom. Mindez azért van, mert nem szerettem Gruber Emmát. Mert mindaz vagyok, ami ő nem, és lehet, hogy éppen olyan szeretnék lenni, mint ő. Elaléltni a fuvola és a csembaló hangjától, mértékkel sem kortyolgatni a háromcsillagos Metaxát, kevés kávé inni (még ha tejjel is), a szeretőre legfeljebb gondolni, fogalomként helyezni az állítmány mellé és nem valóságként magamba, de nem megy, én megpróbáltam. Nekem semmit nem jelentenek az utcák, a terekről csak az jut eszembe, hogy itt már megszókoltak-e. Nem szeretem őt.

Hihetetlennek tűnhet, amit most elmesélek. Ezt fölösleges volt leírni, mert nem érdekel, hogy elhiszik-e vagy sem, én nem hatásvadász vagyok, nem azt akarom, hogy higgyenek nekem. Számomra csak az a lényeges, hogy tanuljanak abból, amit mondok, minden ember minden szavából tanulni lehet, ez csakis a hallgatótól függ, az ő érzékenységétől, élni

tanuljanak, nem mintha volna rá lehetőség ebben a szűkös környezetben, ahol az utcák úgy érnek egymásba, hogy az emberek egymásnak ütköznek a sarkokon. Mégis. Tehát elmesélem, amit akarok. De előtte szeretném, ha tudnák, miről jutott eszembe ez a történet. Gruber Emma mondta – meggyőződve igazáról és annak hitelességéről –, hogy a lehetőség sokszor több, mint a megtörtént. Már akkor felkaptam a fejem, mert ilyen hülyeséget ritkán hall az ember, különösen ha érzelmekről, szerelemről folyik éppen a szó. Persze ebben a városban ezt is lehet, folytatni a szót, nincs, aki cáfoljon. Én megpróbálom. Nem akarok hősnék látszani, sokszor voltam én is úgy, hogy meghagytam a lehetőséget, eljátszadoztam vele, de nem azért, mert több lehet, mint a valóság. Először is, ezt nem mi döntjük el. Biztosan létezik valamilyen erő, ami – ha kellőképpen őszintén akarunk élni – odafigyel ránk, és eldönti helyettünk, hogy melyik lehetőséget kell kihasználnunk. Amit elmesélek, erről szól. Nem áll szándékomban bugyuta, irodalmiasított magyarázatokat fűzni hozzá, ahhoz az Emma ért, de ő persze nem ismeri ezt a történetet. Üldögéltünk egy kellemes, visszafogott bárban, az asztalon kék és zöld terítők, szárított virágcsokor közönséges kis üvegvázában, jellegtelen zene mellett iszogattuk italunkat, és beszélgettünk. Kellő távolságra ülve egymástól, rettentően vigyázva arra, hogy még véletlenül se érnünk a másikhöz (tudós dolgozatot olvashattunk arról, hogyan adják a férfiak és nők egymás tudtára vonzalmukat öntudatlan gesztusaikkal: a nő leveszi a férfi zakójának hajtókájáról a – semmit –, a férfi hozzáér a nő ruhaujjához. Ezek a jelek, állítja a munka szerzője, egy kiváló pszichológus, nem egyenlíthetőek ki sohasem a bevált és mindenki által ismert jelrendszerrel: szemvillanás, a meztelen bőrhöz – kéz, arc – való hozzáérés, éppen ezért sokat elárulnak azokról az emberekről, akiknél megfigyelhetőek. Leginkább annak bizonyítékai, hogy valami oknál fogva a két ember titkolja a vonzalmat, nem akarja a másik tudtára adni), hiszen felnőtt és okos emberek voltunk, elégedettek életünkkel. A kellemes csevegésben kicsit zavaróan hatott az időnként megjelenő pincér, akinek zöld monokli díszlett a jobb szeme körül, és aki inkább tűnt bokszolóknak, mint egy szolid, rezervált bárocska pincérének, diszkkrét csokornyakkendője és vakító fehér inge ellenére, de nem tulajdonítottunk jelentőséget a dolognak. Már indulóban voltunk, amikor nekem – hirtelen – meg kellett keresnem azt a bizonyos helyet, ismeri mindenki a pár perces kínos feszengést, ami idegen helyen keríti hatalmába az embert, mert nem elég, hogy a beszélgetőtárs tudtára kell adni – köhintés, akkor én most . . . –, de meg is kell kérdezni, hogy hol van.

Átvészelttem a szituáció első részét, megbirkóztam a másodikkal, a pincér széles ívben mutatott egy lépcső irányába, ami lefelé vezetett. Addig észre sem vettem, hogy a bárból lépcső vezet valahova. Elindultam, meglehetősen hosszán csoszogtam a félhomályban, amikor – az ajtón belépve rögtön jobbra tessék menni – az ajtón belépve egy hatalmas és sötét helyiségben találtam magam, félmeztelen lányok tekeregtek hosszú póznákon, neccharisnyás társaik homályos zugokban és férfiak ölében, mások éppen indulóban – a taxi megérkezett, mondta valaki mellettem –, életemben nagyobb zavarban nem voltam, megkerestem a jobb oldali ajtót, és a szükségét visszafogva (ilyen helyen mégsem), a falhoz és egyáltalán semmihez sem érve azon kezdtem gondolkodni, hogy mindig, amíg mi fent a kellemes bárban kellemes és távolságtartó beszélgetést folytattunk, a talpunk alatt, a padló alatt, ott vonaglottak a félmeztelen lányok, a férfiak szeme rájuk tapadt, nadrágjuk egyre feszesebb lett. Csak ezt akartam elmesélni.

*

Mostanában egyre sűrűbben jutnak eszembe a régi dolgok, régi gondolataim. Talán mert tél van, és egyedül vagyok, kivel is lennék, a gyereket nem úgy neveltem, hogy mellettem legyen, fiúnak az csak rontás lenne, elég, ha időnként rám telefonál. Persze nem elég, biztosan azért forog a fejemben a múlt, amikor még a kispárnájára hajtottam a fejem, és a Holló királykisasszonyról meséltem neki, minden aggodalommal és félelemmel, hogy a lázas keresés, amiről az ő megszületésével le akartam mondani talán átívódott az ő vérébe, az álmaimmal, amelyek önmagam legyőzésére foganhattak meg bennem: akkoriban találtam ki azt, hogy a lehetőség sokszor több, mint a megtörtént. Hittem is benne, és megelégedtem azzal, hogy a fejemben éljem át a lehetőségeket. A szerelmiekre gondolok. Nem tudom, hogy miért tartanak egyesek olyanoknak, aki számára ez a téma nem létezik. Néha elfeledkezem magamról, és úgy érzem, mintha a jelen történne. Ez jólesik, mert egyre több emlék jut eszembe. A gyerek haját simogattam, igen, az ujjaimban érzem most is a hajszárait, és eszembe jutott, mennyi más funkciót kap a nő teste azzal, hogy anya lesz. Nem most jutott eszembe, most csak az történt, hogy felidéződött bennem, hogy akkor éppen ez jutott eszembe, nemigen tudom érthetően közölni, hogy az emlék emlékére gondolok, de közben arra is, amiről – akkor, mesélés közben – belém vágódott az emlék, egybéként nem is velem történt meg, ha jól meggondolom, most

már kilencvenéves a történet. Előbb azt mesélem el, amelyikről eszembe jutott a másik, annak a gondolatnak a kiváltója, hogy mennyi más funkciót kap a nő teste az anyasággal. A Holló királykisasszonyt olvastam éppen, benne jártunk a télben, nem volt hideg, ez már az után a furcsa nyár után volt, hogy kezdett befejeződni a háborútól való félelem, és nem voltak áramkikapcsolások, tehát újra emberek voltunk, a meleg szobában és az éjjeli lámpa mellett olvastam, hogy a hollóvá változott királykisasszony újra és újra lehetőséget ad a királyfinak arra, hogy megkeresse és megváltsa őt, visszavarácsolja, nővé tegye. Igen, nővé tenni valakit, mindig azt kell jelentse, hogy visszavarácsolja. Befejezve a meseolvasást, leültem a sötét szoba mély foteljába, az arcomhoz ért valamelyik virágom puha levele, és eszembe jutott, hogy néhány hónappal előbb meg kellett volna adni a lehetőséget arra, hogy engem is visszavarácsoljanak, bár nem tudhattam, hogy megvolt-e a szándék, de olyféleképpen éreztem, nem a fejemben kellett volna lejátszani az egészet, talán arra utalt az a kínos jelenet abban a bárban, talán azért volt olyan zaklatott néhány éjszakám. Az történt, hogy a városban, ahová egyetemre jártam, meg kellett jelennem egy barátommal, késői órán. Mivel ráértünk, elmentünk meginni valamit, egy olyan helyre, ahol azelőtt soha nem jártunk. Már amikor beléptünk, elegendő lett, mert a pincér jobb szeme körül zöldes-lilás karika éktelenkedett, és bármennyire is úri – csokornyakkendő, fehér ing – módon volt öltözve, egy közönséges strici benyomását kellette. Elrettentő volt, mégis leültünk, talán a zöld és kék asztalterítők hatottak megnyugtatóan vagy a szalmavirág a csiszolt üvegvázában. Úgy emlékszem, kellemes volt a beszélgetésünk, a megszokottnál őszintébb, és a távolság megtartása ellenére úgy éreztem magam, akár egy rózsa, amely minden erejével szép, haramatos és éppen kinyílt szeretne lenni, abban, de csakis abban a pillanatban, amikor a kert gazdája felé veszi lépteit, hogy észrevegye, meg-simogassa szirmait, leszakítsa?, nem is tudom. A pincér néha odajött, és tolakodóan közvetlen volt. Zavart. Indulni kellett, és hirtelen rádöbentem, hogy azonnal meg kell keresnem a női vécét. Kínos volt, hiszen szóba kellett hoznom a barátom előtt (a rózsa vágya nem a pisilés kényszerének közlése), és meg kellett kérdezni a pincértől, hol van. Túlestem mindkét mondaton, a pincér széles vigyorral és kézmozdulattal egy lépcsősor felé mutatott. A sötétben is éreztem a lépcsők haladási irányából, hogy pontosan a bár alá, a mi asztalunk alá fogok jutni. Amikor az ajtóhoz értem, villózó fényekben néhány félmeztelen lányt láttam hosszú fényes póznára tekeredni, másokat zugokban férfiak

ölében ülni, neccharisnyás lábuk hosszan nyúlt az asztalok mellé, valaki éppen szólt, a taxi megérkezett, és mellettem elhaladt egy ölelkező pár. Belöktem a női mosdó ajtaját, és megálltam, valahol középtájon, nehogy valamihez is hozzáérjek, és nagyon hitványul éreztem magam. Egész idő alatt, amíg beszélgettünk, és óvatos mondatokat fogalmaztam, talán a velem szemben ülő férfi is, alattunk kurvák tették feszessé a férfiak nadrágját. Akkor hát – gondoltam – ez azt jelenti, hogy nem lehet megtörtént a lehetőség, és feszülő hólyaggal fellépdeltem a lépcsőn. Zaklatottan telt a következő néhány éjszakám, mert nem tudtam, mégsem tudtam – bár a kurvák közönségesek voltak, a harisnyájuk itt-ott szakadt –, hogy helyes volt-e esetleges visszavarázsolásom lehetőségét miattuk kihagyni, nem volt-e butaság részemről, hogy egyik pillanatban a lelkemet kiegyenlítettem az övékével (mert mire is vártam volna, ha nem arra, hogy a velem szemben ülő megkívánjon, harisnyás lábamra gondoljon, amíg az italát kortyolgatja), a másikban pedig undorral néztem rájuk, egy rózsa hamvasságával ugye. Ennyi. Nem akarom túlmagyarázni, így csak a fejemben történtek a továbbiak. De szépen és szenvedélyesen. Miután a gyerek már aludt, és én magam is félálomban voltam. Mennyi más funkciót kap a nő teste az anyasággal. Egyik este – mesélés közben – vágódott belém az emlék, nem is a sajátom, aki mesélte már akkor is öreg volt, de rátekeredett a mondatra, ráfonódott az anyaság funkcióinak és a nő testének gondjára, saját, félálombeli szagotott légzésemre, lüktető combommal, amelyre egy hosszan ívelt szemöldököt, kemény hasizmot vágytam volna, kézműves ügyességű tenyeret. Az emlék ideje akkorra tehető, amikor a Kalangyában (Szentteleky Kornél és Csuka Zoltán alapítása, szerkeszti Herceg János) megjelent a Szabadka nagy bűnpere című írás, a szerelmi vágy okozta gyilkosság tárgyalása, amelyből egyetlen híres büntetőjogász sem maradt ki. „Szereplői előkelő társadalmi körökből kerültek ki. (. . .) Haverda Mária, egyetlen gyermekük, a lehető legjobb nevelésben részesült, s amikor kikerült az iskolapadból, hamarosan dédelgetett kedvence lett a társaságnak. Körülrajongták a férfiak, főképp a huszártisztek, mindenki szerelmes volt beléje, alakja, szépsége, modora tették annyira vonzóvá. Természetesen hamar férjhez ment. Apja ügyvédember létére körültekintő volt, amikor a jövődöbéli vót kellett kiszemelnie a sok jelentkező közül, s választása olyan férfira esett, akinek higgadt fellépése, szépen induló közigazgatási karrierje, szolid életmódja megfelelő garanciának látszott arra, hogy jó kezekbe kerül majd a családi vagyon. Ez a férfi Jarmatszki Sándor, Újpest város jegyzője volt. Vojtha

Antal huszárszázados volt, Szabadkán teljesített szolgálatot, és mindennapos vendége volt a Haverda családnak. Szerelmes volt Mariskába, kitaróan udvarolt, szórta tisztí fizetését, hangos mulatozásairól, lova-giasságáról legendákat beszéltek. Kitartó volt még akkor is, amikor szerelme más oldalán bevonult a házasesletbe, és tény az, hogy Haverda Mariskának is tetszett a délceg katonatiszt, aki túlnőtt a polgáriasságon, nagyvonalúbb életlehetőségeket sejtetett, mint a szürke újpesti köztisztviselő. Nem is tartott sokáig a házaseslet, az első gyermek születése után megszakadnak a házastársi kapcsolatok, és csakhamar törvényesen is kimondták a válást. Jánosy Aladár volt a legjelentéktelenebb társadalmi állású figura a társaságban. Aljegyző volt Újpesten, Jarmatszki keze alatt dolgozott, ő is szerelmes volt Mariskába, s ez az olthatatlan szerelem juttatta a börtönbe.” Ebben az időszakban történt az, ami eszembe jutott. A háború közepe volt éppen, vagy inkább második harmada már. Persze Haverda Mariskáék bünténye nem olyképpen szerelmi, ahogyan az az idézetekből tűnhet, de arról talán máskor. Most csak annyi lényeges, hogy Haverda Mariskának volt egy gyereke, ugyanúgy, mint annak a nőnek, akinek egy pici emlékét elmesélem. Hideg tél volt. Annyira hideg csak háborúban szokott lenni, mintha az Isten így is próbálná az embereket, leginkább az asszonyokat, az ő találékonyágukat, ügyességüket. Meg talán az erényüket, becsületüket is védi, mert kinek is volna ideje meg kedve elcicázni egyik-másik tiszttel, ha közben a tűzrevalón kell törnie a fejét – így a mese. Mert az csak a kitalált történetekben van meg a filmekben, hogy mindenféle jóval ellátnak a katonák egy-egy kellemes éjszakáért köszönetül. Vagy ha igen, akkor azoknak adnak, akiknek úgyis van, de a szegény lánynak vagy asszonynak még egy simogatás sem járna ki, annak nincs mása, csak a becsülete, hát vigyáz rá ő is meg a Jóisten, hogy ráküldi a hideget. Az anyósoméknál voltam akkoriban, nem néztek rám szépen, gyűlöltek is talán, mert fodrász voltam meg manikűrös, adtam hát magamra, másként nem lehetett, az úriasszonyok kezét csak úgy foghattam a sajátomba, ha nekem is szép és ápolt a kezem, pirosra lakkoztam, ennyi volt a pucc, de anyósoméknál a szülők között ez nem tetszett. Tudták, hogy munka után rögtön hazafelé indulok a két hónapos gyerekemhez, a borraivaló jól jött, de mert piros körömmel kaptam, az asztalnál lekurvázott az anyósom. A férjem a fronton volt, a mellemet elkötöttem, mert vagy pénzt keresek, vagy szoptatok, azt nem lehetett, hogy fél napot dagadjon a mellem a tejtől, folyjon át a kombinémon, disznózsíros káposztalevelet tett rá az anyósom, pelenkával elszorította, reggelre elapadt a tej, amikor

kiléptem a dunna alól, el se hittem, hogy újra a citrom alakú mellem van a hálóing alatt. Könnyebbség volt mindenképpen. De nem bírtam ki velük, fájtak a szavaik, martak, mint a szél, amíg a rózsét gyűjtöttem, hogy melegben fürdessem a gyereket, sokszor folyt a fürdővizébe patakokban a könnyem és a tejem, talán azért is lett olyan szép bőre a lányomnak. Elmentem tőlük, nem tartóztattak, csak a nagykendőt kértem, hogy belebugyoláljam a két hónapos gyereket a januári kora estében, anyósom velem jött az albérleti szobába. Beléptünk, én még olyan hideg szobában sohasem jártam, a sarkokban zúzmara volt, csak a gyerek nagy barna szeme világított, az volt az egyetlen melegség. Anyósom vette a kendőt, a nagy, puha, bojtos-rojtos kendőt, és ment, rám csapta az ajtót, itt aztán fogadhatod a kurafikat, ennyit mondott köszönés helyett, én meg álltam, citromhegyes mellem szúrta a ruhámat, a hidegtől megkeményedtek a mellbimbóim, a gyereket bedugtam a dunna alá, sírt, ordított szegény, tisztába kellett volna tenni, de kibontani nem mertem, papirost dugtam a kályhába, a házinéni bedugta a fejét, gyújtóst hozott, végigsimogatta a karomat, szebb érintést azóta se kaptam senkitől, szó nélkül ment ki, én meg befeküdtem a gyerek mellé, és a combjaim közt melegítettem neki a pelenkát. Hosszú, vékony combjaim közé fogtam, szorítottam, akárha ki magamból a kétségbeesést, az érdes vásznat, húszéves voltam, és arra gondoltam, ezt jelenti anyának lenni. Ahogy most visszagondolok azokra az időkre, amelyekről ez az emlék felidéződött, és alapjában nem is erre a történetre, hanem a saját, félálomban töltött éjszakáimra a meseolvasást követően, nem tudom eldönteni, hogy helyesen cselekedtem-e. Akkoriban nem gondolkodtam ezen, minden erőmmel azon voltam, hogy legyőzzem a bennem – akaratom ellenére – kialakuló szerelmet, amelyhez, életemben először, olyan hasogató vágy is társult, amelynek létezéséről csak „kitalált történetekben” hallottam addig, nem arról van szó, hogy nem kívántam azokat, akiket szerettem, de ez más volt, olyan, akárha csatorna volna a testem, és megállás nélkül folyna belőle a víz, szakadatlan esőzések bőséges, illatos vize.

*

Azért ügyesen csinálja, be kell látnom. A hazudozás nagymestere. De miért gondolja, hogy nagyobb távolságra tehet szert saját maga és hőse között, ha távoli évekre helyezi vissza az eseményeket, idegen nőkről szólónak tünteti fel. A bárt, nem tudom, hogyan tudta meg. Talán

hallotta, amikor meséltem. Jellemző, hogy sokat és meggondolatlanul mesélek. Persze nem hagyta ki a lehetőséget, ahogyan írta, szinte magam előtt látom erőlködő arcát, hogy többet hozzon ki belőle annál, ami ott – velem! – történt, szebbé és nemesebbé tegye, de gyöngécske az eredmény, hiányzik belőle a hitelesség. A dolgok ugyanis nem attól lesznek olvashatóak, hogy igazak, hanem hitelességük által. Lehet, hogy én is csak kitaláltam. És ha igen, mi van? Akkor is életszagú, az övé pedig, még ha egész kosárnyi rózsahasonlatot izzad ki magából, vérszegény. Egészen biztos vagyok benne, hogy életében nem élt át igazi gyönyört, nem kapcsolta be férfi előtt a harisnyatartóját, nem borotválta a hónalját azért, hogy csókkal illessék. Inkább azért, mert szemérmességét zavarja a szőr. Irodalmi próbálkozása olyan, mintha temetőről temetőre járna, a sírokról olvasná le a neveket, és – vigyázva persze az elhunytak tisztességére – történeteket rendelne melléjük. Melléjük! Hőseinek semmi köze sincs sem önmagukhoz, sem hozzá. Mennyivel egyszerűbb volna, irodalmilag pedig hitelesebb, ha egy kicsit kinyílna, nem félne attól, hogy ujjal mutogatnak rá esetleges olvasói, ez ő, Gruber Emma, aki hármat sikkant, ha a lába közé nyúlnak. Ha igazán volna írói vénája, tudná, hogy az olvasókat a legkevésbé érdekli az író. Inkább a sikolyok, az azt megelőző és követő történetek, amelyeket viszont kizárólag vagy majdnem csakis azért olvasnak, hogy saját problémáikra és saját döntéseikre találjanak igazolást. Akár templomba járni. Az a megnyugvás, önmagával való egyedüllét és találkozás, ami két mise között történhet az emberrel egy csendes templomban, az irodalmi alkotás sajátja is lehet. Egyetlen föltétel a hitelesség. De hogyan tehetne erre szert egy olyan figura, mint Gruber Emma, aki nem merné leírni azt a mondatot, hogy boldog az a nő, akinek hosszú a nyaka, mert hosszan csókolhatják, mert attól fél, hogy mindenki az ő nyakára szegezné a tekintetét. És ha történetesen neki valóban hosszú nyaka van? Akkor magára gondolva írta le a mondatot? Nevetséges. Talán az a – számomra egyik legkedvesebb – író is önmagára gondolt, amikor leírta, hogy az egészséges férfi úgy, olyan erősen vizek, mint egy csődör? Ráadásul egy nő szemszögéből kockáztatva meg a mondatot. Természetesen Gruber Emma nem olvas ilyen mondatokat, ő csak a régi térképekről megismert és a művészettörténész, építész ismerősei, barátai által leírt Szabadka utcáit rójá, nyakig begombolkozva, elrejtőzve poros könyvek szagát árasztó hősei mögé. Már akartam mondani, csak azért, hogy csúfot űzzek belőle, amikor elolvastam a „fokhagymás” álmaról szóló sorokat, hogy „tisztességes nő nem álmodik ilyeneket”.

(A házban anyaszült meztelenül járkáló, a szobák padlójára hamut hintő férfiről szólt az álom.) De minek mondok ilyeneket. Végül is sajnálom szegényt. Mert ő komolyan venné, sőt. Néha úgy tűnik, valóban szenved attól, hogy ilyen álmai vannak. Vagy voltak. Már én magam se tudok eligazodni az időszövéseben. Viszont, ha jól értettem, az ő alapvető célja a nő–anya–szerető problematika szerelemben feloldott tisztázása. Van erről egy történetem. A csodálatos, bár a felfűtött erotikától már távolodó szerelmes versek ihletője, a szép és bájos lány, a fényképezőgép lenszében tűnődő szeme csupa ártatlanság, egy Bécsből jött vezérkari tiszttel folytatott levelezést, vagy váltott néhány nyugtalan, remegő levelet. Ez a vezérkari tiszt tisztán és pontosan látta azt az ívet, amit a költő – tettének mozgatórugóival az irodalomtörténészek foglalnak, én csak élvezem a sorokat – tört meg, ugyanúgy, akár tette volna egy banktisztviselő. Amiért én ezt most elmesélem, annak a gondolatnak megkockáztatása, hogy vannak feloldhatatlan ellentétek az életben, ilyen az a hármás is, amit Gruber Emma boncolgat, próbál kibogozni. Ezeket nem megoldani kell, hanem élni velük. A levél így szól: „Milyen szép Maga, nem is olyan, mint egy magyar lány. Finom franciák, vagy távoli lengyel kisasszonyok között (. . .) vannak ilyen szőke, selymes hajú, kis lábú, kis kezű, törekenyen álmódzó teremtések. Szomorú játékoság és szomorú okosság a Magáé. Az ilyen emberek sokat szenvednek, és az a sorsuk, hogy magukban szenvedjenek. Mi lesz –, mi lehet Magából? Jól férjhez fog menni. Ez még nem minden.” Erről szólnak az igazi történetek, ezért szeretek én inkább élni, jókat olvasni és az ellentéteket nem megoldani, csak feloldani. A Gruber Emma is jobban tenné, ha inkább jókat (és nem mindenáron okosakat) olvasna, és élne egy keveset. Többet megtudna a hitelességről, ami nem azonos a valósággal. Gondoljunk csak a hosszú nyakra: egyaránt lehet libáé és hattyúé.

*

Nem kedvelem a közönségességet. Sohasem is kedveltem. A kérdések feltevése és megválaszolása olyan hosszú út eredménye, amelynek megtételére kevesen képesek. És abban sem vagyok biztos, hogy – amint a napokban hallottam, kinevettek a lehetőség és a megtörtént általam kiépítette viszonya miatt – az utat a valóságban, önnön életünk, kialakított mindennapjaink kockáztatásával kell megtenni. Ezek meglehetősen egyszerű szavak; arra gondolok, hogy

„akik cselekszenek
tönkreteszik
akik megragadják
elvesztik”.

Persze majdnem mindig cselekvésre kényszerülünk. A napokban elmentem a templomba. Arra a megnyugvásra, önmagammal való egyedüllétre és találkozásra volt szükségem, amit csak két mise között kaphat meg az ember egy csendes templomban. A cselekvésre kényszerülésnek ez is egy módja, járni-kelni, elmenni valahová, betérni. Templomba ritkán járok, nem a hit hiányzik belőlem, inkább az érzés, hogy jogom van rá. Segítséget kérni, magyarázatot, bizonyosságot. Oka van ennek is, Magdolna napja az. Nyáron huzatosak a templomok, a hőség, az emberek verítéke, a levegőtlenység miatt tárják ki mise előtt a hatalmas ajtókat. Júliusban, Magdolna napja körül a liliomok miatt is. Bódító illatuktól mindenki a padokba hanyatlana, a kóristák leszédülnének a karzatról, s ha sokáig senki sem járna arra, végül a sárga bibékről a por az emberek, az álomba szenderült hívők fejére hullana, a keskeny fehér szirmok pedig a kövezetre, a nyáron is hűvös-kockás templom kövére. Elsárgulnának a hosszú, kemény, zöld szárai a liliomoknak. Azért tárják ki az ajtókat, hogy ilyesmi ne történjen. De nem tudom, hogy délután, a pilledt-tikkadt nyári délutánban, amikor senki nem jár a templomba, nincs mise, a pap is rövid ujjú ingben elmélkedik a hatalmas képektől nehéz falú szoba hűvösében, miért nem zárják be a templom ajtaját. De ez így nem pontos. Mert bezárják, hogyne tennék. Nincs is miért nyitva hagyni. Csak akkor egyszer hagyták nyitva. Talán nekem. Rettegéses döntés előtt álltam – ez most igazán az én emlékem –, a percekből sehogyan sem akartak napok lenni, elmúltak. Péntek délután volt.

(Folytatjuk)

ÖNFIRKA/TORZÓK

B. FOKY ISTVÁN

1.

Gomboson Duna-köd göngyölegben
találtam a gyerekekre. Göröngyök
a vashíd melletti putrik purdúi.
Reggelenként együtt gyűjtöttük
a rózsét az erdei csapáson,
halat zsákmányoltunk az erdődi
sarokban, és Télhó végén mezítláb
barangoltunk a szűz havon. Vékonypénzű
elvágyakozásom kiült békétlenkedni
a Szakadály-víz szögleti pléh Krisztus
grimaszára, közben a Lakatosok,
a Kőkények jajongó hegedűiken
lemuzsikálták az erdődi várrom
tekintetéről Pannóniát. És énekelt
a Becker-kocsma ötvenhat hangon,
mégis egyhangú volt az ítélet a
rácsos kapu, rácsos ablak szemszögéből
tekintve; akkor láttam Jenő herceget
először a zombori vármegyeházán
lovon és falon. Tekéztünk, a bábok
seprőnyélből készültek, a tizenhatos
kugligolyó kenyérgyurma volt. Pumpáltuk
magunkból a fölös vérnyomást és a
pincéből a talajvizet keményen, mert
azon a tavaszon Bácska nagyon izzadt,

mi meg kikugliztuk rabnapjaink.
 Telecskán már akkor fáradtak voltak
 az esték, mikor odakerültem.
 Jöveletemkor lakodalomba csöppentem
 legott, szívkamráig kortyoltuk a
 kapadohány füstjét, tanígtunk is,
 káromkodtunk, ettünk-ittunk, ráztuk
 a rongyot színpadról, falat szedtünk
 és temettünk, Szajánt álmodtunk és
 a jöttmentek léhaságával föl zabáltuk
 a középzárt e hangot a virrasztóasszonyok
 kántálásaiból útravalónak.

Csak megültem
 Bodrogvári hűlt helyét a Tuffner ház
 diófája alatt, közben egy tikkasztó
 nyáreleji késősürkületben lelkem
 sárgaföld-domb vonulatain egy kamaszlány
 begyűjtötte rőzselángjait.
 A fogamzás ott is kettőn állott, míg
 Angyal Bandi vigyora felködlött
 észrevétlen a telecskai tisztaszoba
 függönye résén.

(Múltkút, 1978)

2.

Mirelit költőnek nulla évesen lenne
 lenni jó, nem ötvenesen, és mindent
 futurumban rakosgatni írásjelekből,
 mint a várépítők ott Dévában.
 Antić üti túlhan a gépet, zakatol
 a tüdeje, kondíciótlan hosszútávfut,
 közben összekacsint a kopasz dokival,
 így kerül Kapamadžija az irodalomba.
 Tetidist reggelizem apipollal,
 húsomba és csontjaimba úszott
 Gál László utolsó hajója, és

csupán egyszer kellene aludni, hogy
emberek legyenek körülöttem.
Közölni senki nem mer, nem lehetek
papirosember, mert nem vagyunk vásott
vércsék, húszabálók, ahogy Török
kollégám fogalmazott keményen,
telecskai húshagyókedden.
És röpködnek a gondolatok a
Bácska-expresszről. Azon az
ágrólszakadottság mindig utazik,
akár az elmúlás: az ingázó halál
csodálatos álm-szövege takargat,
de a mirelit versfaragó nem álmodozik,
mert egy újabb esetnek a gyorsított
is csupán fütttyent. Persze, fütttyenelve
lenne igazi verset írni, akkor az
olimpikon Torma II. is értené netán,
hogy a házi embargóban gondolkodó
az igazi Gondolkodó-torzó.
Mondják, más emberek az ideálok,
gyerekváltás van divatban, és
minden egyszer a helyére kerül.
És Bácska-expressz, és ingázó
nem levés, közben egy bájos negyedéves
a tanszékről mirelitségem felcseréli
P. N. István verseivel az 50 éves Hídban,
ej, Évi, Évike, nem úgy verik a dobot
verebekért, nem úgy ütik Faddy Feri
nyomát sem a bezdáni Kígyóson.

(Staphylococcus, 84)

TARI ISTVÁN VERSEI

LÁTSZATMEGOLDÁSOK KORA

Az összedrótzott kezek árvaságát
csatangoló ebfalka kaparta széjjel;
homokba fulladó szavakat ölelt át

az elszorult torkú haza akkor éjjel . . .
Gyógyírt jelentő földbe kapaszkodó hit
volt biz az éltető ital meg az étel.

Ó, mekkorára nőhet a szenvedés itt,
hol megjelent ismét a Garázda Piktör!
Eltékozolt csontok ropogása szédít,

és szájakat bénít – e parázna fintor –
a kárhozat: bűzös fakadéka terjeng.
Látszatzmegoldások kora mindegyik kor.

ZÚGASD A SZÓT!

Jer közénk,
Szent Margit,
legyek királynéja,
kötődből
ereszd ránk
a zöld hasú celofánt!

Dongjon csak,
zizegjen
tőle a koponyánk,
mint egy csontos odú,
melybe légyraj szorult.

Műanyag
koszorú
felhők sírján a nap,
e részeg
háború
hullafoltba harap.
Zúgasd a
szót, néma
nyelvünk szakadéka!
Jer közénk, Szent Margit,
legyek királynéja.

KITERÜLNEK A MINTÁK

A férc fonalférgein
ostyavékonná kopott
hászappannal húzott,
szaggatott vonalak közt
veszel méretet, próbálsz
méretet venni, anyám.

A nagyolló sem töri
már fel úgy ujjaidat . . .
A nagyollót sokáig
nem élesítetted meg
gyerekeid miatt: a
nagyolló csúnyán rágta,
csócsálta az anyagot.

Gépfegyverként zakatol
széteső varrógéped,
kedvenc íróasztalom.

Kiterülnek a minták.

INGÉN ÁTÜT

Lóbálja már ernyőjét
a bodzavirág illata . . .

Puskát farigcsálsz ismét?
Nem hallom a hangod, apa!

Hiába görnyedsz kétrét,
föld alól dobog a pata:

bodzabél-könnyű lettél,
azóta is tart a csata.

Kócdugót durrantó lét
nyerít, mint a pszichopata –

kilőtted magad innét,
röpít a ribanc éjszaka.

Ingén átüt, golyóként,
a bodzavirág illata.

KEREPELVE

A harangok ma Rómába mentek.

Kislányunk is oda akart menni;
napokon, heteken, hónapokon
át ismételtette eszelősen,
fölkerepelő zokogással:

Rómába akarok menni! – jajgató
fahangon csattogott tőle a szíved.
Csattogott, mint amikor elnyomóink
ölésre akartak kényszeríteni
engem.

A túlélés nagyasszonyaként
úgy sötétítettél be, hogy attól még
mindig kormos a tulipánok méhe.
Szétlőtt Árpád-kori falvaink is
házul szolgáltak didergésednek.

A harangok ma Rómába mentek.

Turisztikai attrakcióvá,
hétvégi passzióvá, vadászattá
vált az orgyilkosság. A kínhalál.
Pénzért kínálják a töviskoszorút –
fényképezkedjenek vele azok,
kik fiaik köntösére sorsot
vetnek.

A túlélés nagyasszonyaként
úgy néztél a rendőrkopók szemébe,
hogy nyomomat veszítve jutott
eszükbé az anyjuk – és pörkökké
fagyott az arcukon virágzó vigyor.

LÁNGOLVA SZÁLL

A megváltással járó lobbanás,
égi jel élteti énekesét,
miközben föl a krumplipaprikás,
s érdemrendként fénylik a zsírpecsét
az áttetszővé vált, tintapacás
papíron, melyen surranó menyét,
föléledő címerállat a rím
fénycsóvján átszökő barna hím.

Zörög, mint ürülő gyufásdoboz,
markok barlangjában ellobbanó,
filigrán pálcikán lángot pofoz
a sóhaj. Fullad, sípol a bagó
savanyította dal, melyet koboz
nem kísér, csak kihegyezett karó:
karóba húzás, kerékbetörés
jár a költőnek! Vagy tarkólövés?

Mert nem ártatlan az, ki szavakat
piszkál, rakosgat, ír a hatalom
ellen, csürhét lázít! Ördöglakat
a vers, titkos fegyvert rejtő alom,
pokolgépeket leplező kacat,
dinamittal zsúfolt múlt, sírhalom . . .
Mely, ha robban, évekig zakatol
tőle a szív – s lángolva száll a toll.

ÍGY ÉLTÜNK

Revoltpróza

H A R K A I V A S S É V A

UTÓLAGOS FRAGMENTUMOK

Fenn a macskaszarzagú padláson. Gerendák közt pókhálók lengenek. Isten inkognitóban. Cserepeken át beszűrődő rejtjelek. A padlás szelőlőzönyílásán át nena délben hullámzó, olvadó udvara. A régi limlomok között percegő rugókkal araszol a felhúzható angyalmuzsika. Apa palatáblája, szakadt dobozból kibomló, megfakult képek, szüette képkereteket. Keretbe fogni a nyári délutánt.

Véres napkorong a temető felett. Később vonuló árnyak. A mi szívünkben boldogok a tárgyak.

Vasárnap délelőtt. Mindenki otthon. Az együttlét intim percei. Szív küldi szívnek s a vasárnapi ebéd előkészületei. Nem segédkezünk a konyhában, mint Dundika, aki süt, főz, mos, mosogat, s ki sem látszik a vasalás felhői közül. Mi meg csak ténfergünk, ábrándozunk. (Hogy min.) Ki vagy te? – kérdezi apa, csak úgy, in medias res. Mit képzelsz magadról? Mégis, mit? Hát nagy valaki vagy. Mama az előszobát és a konyhát elválasztó függöny paravánja mögül: De a kettést haza tudta hozni. Csörgő lábasok, repülő fedők, le-ledőlő edényhegyek zaja. Sokáig tart még ez a földindulás? – kérdezi apa. Anya kapkodva, idegesen a készülő húsleves felszálló gőzéből: Nem feszülhetek meg! Apa már a szobában, onnan kanyarítja tovább a beszélgetés fonalát. A témához s a konyhai csörömpölés legközepebe. Vica, kellett nekünk ez a gyerek?

Ebéd után, mialatt apa és anya pihennek, s mama előveszi a Bibliát, mily csend és nyugalom a párás délutáni kertben.

Különösen a cseresznyefa alatt. Ott szeretünk üldögélni a gyöngyvirág haragoszöld levélpárjai között.

Sűrűn áll a levegő a tavaszi kert felett, szabályos mértani testeket lehetne kiszakítani belőle. Mély délutáni árnyékban a ház kert felőli oldala. Ott kuksolunk a fűvel benőtt kerti úton, hóvirágok és ibolyák között. Anyagot kell gyűjtenünk. Anyagot, a holnapi fogalmazáshoz. Miféle anyagot lehet itt gyűjteni? Csupa konkrét dolog: nyílik a hóvirág, az ibolya, egyetlen bódító illat a kert, az ágyások közötti úton nőhet a fű. Mély délutáni árnyékban a ház, bent apa és anya pihennek ebéd után. S minket kiküldtek anyagot gyűjteni. De hát ebből nem lesz anyag a fogalmazáshoz.

Isten zavartan néz le ránk.

Zoli bácsi az iskolai szisztematikus orvosi vizsgálat után panaszkodik apának. Milyen a ti lányotok? Sovány, esetlen, elhagyja magát. Milyen a gerince, hogy lesz ebből nagylány?

A sarokban lapítunk, mintha mit sem hallanánk. Amíg anyáék kikísérik, kiosonunk az előszobába a tükör elé. Ott méregetjük magunkat, nem sok sikerrel. Isten elnézően felettünk, nem fordítja el okos fejét.

Sértődöttségünk regénybe illő, még ez egyszer mégis megbocsátunk Zoli bácsinak. Amikor megnősül, délelőttönként állandóan ott lógnánk náluk, mert felesége a zongorán könnyű négykezeset játszik velünk. Aléltan ölelgetjük olasz hajas babáját. Pedig otthon nekünk is van hasonló alvóbabánk. Mama magasra vetett ágyán ül rezzenetlen üveges tekintettel, fekete, vattás a haja. Nemigen tudunk vele mihez kezdeni, fésülni sem lehet. Bella már jobb kiadás. Két lenszőke hajfonat, kacér hidegkék tekintet, öltöztetni-vetkőztetni is lehet. Miközben megfordítjuk, vontatott hangon azt mondja, hogy mama. Nem nagy kunszt az egész. Derekában, hátul (a vese körül) beépített hangszórós szerkezet. Onnan beszél.

A kinyílt ajtó résén át. Mama sárga szekrényén a birsek. A feltornyozott ágyak felett a falon Gizike nagynénénk képe. A félhomályban a hosszú lila ruha selymének suhogását hallani. A kulcsra zárható ékszerdobozban most is fluoreszkál a műanyag havasi gyopár. Az ajtóhasadékon át nagynénénk lehetnének édeskés illata. Tűnjünk innen, amíg lehet.

Apa hihetetlenül pontos és pedáns. Pontos, mint a svájci óra, mondja a kórház erkélyén kihajoló Stojanka, amikor megpillantja a szökőkúthoz befutó kék Škodát. Mama bőséges csomaggal küld bennünket vasárnaponként útra: szőlő, alma, szilva, a késő nyár termései. Anyának kilenc hónapon át tömködik-tapasztgatják devalválás előtti öt dinár nagyságú kavernáját. Sötét, puha barlang, olykor szívesen elrejtőznénk benne. Iskolai ünnepeken a magasan a térdünk fölé húzott térdharisnya tagadhatatlanul elárulja kényszerű árvaságunkat – azt, hogy beláthatatlan időre mama gondjaira bíztak bennünket. A család, az igazi pedig hetente egyszer, vasárnaponként áll össze, rendszerint a folyó mentén szabadon indázó növényzet szövevényében, néhány méterre az alámosott gyökerű fáktól.

Anya sápadt, haja a fekvőkúráktól, gyógyszerektől elzsírosodott, simítás nélkül is érezzük nedves tapadását. Apa látszólag kiegyensúlyozott, egymásba torkolló kérdései azonban eloszlatják anya nyugodtságát. Beszélgetésük ideje alatt úgy érezzük, kimaradunk a játékból. Erőszakosak és akaratosak vagyunk, kirukkolunk a mamával véghezvitt veszedéseinkkel. Anya szomorú, sír, apa ingerült, tudja, anya sírása mögött egészen más okok húzódnak. Összerakodunk, anyát visszavisszük, a kórház portása int, felemeli a sorompót. Apa bekíséri anyát a folyosón, mi kinn maradunk. Gyereknek semmi helye fakó arcú, köhögő tüdőbetegek között. Apa visszajön, lát is minket meg nem is, megfordulunk, a portás int, lecsukja a sorompót.

Ruháink a szekrényben sorakoznak, mama nem engedi felvenni, azt mondja, tönkretesszük őket, nem akar szorulni anya előtt. Öregesen, nevetségesen öltöztet bennünket, izzadunk a ránk erőszakolt pulóverek alatt. Anya ez alatt az idő alatt vacog az éjjel is kötelezően nyitva tartott ablakon beáramló ködös-hideg levegőben.

Otthonról levelek indulnak, s anya is igyekszik hangulatos sorokat írni. Egy bizonyos Jolandáról ír, aki gyermekkorra óta a kórház lakója. Stojanka nagybeteg, szép, vastag hajfonatáról csak a kórház mikrovilága szerez tudomást. Mindenki erős gyógyszereket szed, felváltva esik kétségbe, s ha sikerül le nem nyelni, a vécékagylóba köpi a Past. Mi az a Pas, kérdezzük apától, kutya? Kutya, mondja apa, olyan, mint a mész, beépíti az üreget. Anya tüdejében kis, fehér, ragacsos ház épül.

Apáról alaptalanul azt állítják, ő fertőzte meg anyát. Ellenőrzésre megy, minket is megvizsgálnak, nincs semmi baj. Anya munkatársai tudják: az egész könyvelőség a tüdőgondozó laborjában reggelizik és kávézik, epruvetták és menzúrák között.

Soványak és vérszegények vagyunk, biztos, ami biztos, kapunk néhány doboz Eutizont. Végül úgy döntenek, jót tenne a Fruška gora-i levegő.

A Vöröskereszt kiterjesztett óvó karja. Már másodszor a gondoskodás valamilyen társadalmi mondott karmai között. Ha akarjuk, ha nem (inkább nem), folyton segíteni akarnak rajtunk. Már annyian, hogy ki sem látszunk a gondviselésből. Sok bába közt. A hátunk közepére kívánjuk az egészséget. Akkor lássunk, amikor azt. Aki ír, itt erélyesen közbeír. Nincs szövegvégső idézés, semmi allúzió. Isten újra tollászkodik felettünk, nem kis zavarban. Folyt. köv.

Egy csapat gyerekekkel együtt erdei nyaralóba küldenek bennünket. Apa autóval visz le bennünket Újvidékig. Otthonról hárman megyünk, a többi gyerek mind vidéki és ismeretlen. Zötyög velünk a busz, üveges szemekkel méregetjük egymást Beočin cementporos levegőjén áthaladva. A lányok közül hárman vagyunk magyarok, minket a fiúk csoportjába sorolnak. Így kívánja a szobák beosztása és az etikett. Nagy bajunk nincs, a többi lánytól minden otthonról hozott elemőzsiájukat végérvényesen elszedik. Velünk engedékenyek, mi hárman vagyunk a fiúk között a gyengébbik nem.

Otthoni bőséges csomagunk tartalmát, a csokoládét, a szőlőt, a szilvát a délelőtti séták után kapjuk el a réten darabonként-fürtönként-szemeként, nehogy elrontsuk a gyomrunkat. Mások is kapnak belőle, s hogy a nevelők is megdézsmálják-e, nem ellenőrizhetjük. Dítával jól megértjük egymást, Pintér Annával azonban gyakran összekapunk. Utolsó ütőkártyája Orsolya húga, folyton vele dicsekszik. Mi egyikük vagyunk, s e harcban teljesen védtelenek és fegyvertelenek.

Mosdás az udvaron, a reggelek hűvösek, s a patak vize dermesztő hideg. Mosdónk egy hosszú vályúba vezetett patak, amely a lefolyón túl fogkrémesen-szappanosan folytatja tovább csörgedező útját. Sorakozó, a tó mellett haladunk el. Apa felderítő korában itt csónakázott, most szárítják a medrét. Befogjuk orrunkat, az iszap bűze elviselhetetlen.

Mindennapos csatározás a réten, a fiúk vízimalmot építenek. A patak vidáman forgatja a szerkezet lapátját, lenyűgöz bennünket a látvány, otthon ilyent nem lehet játszani. A nevelők hol ilyenek, hol olyanok, néha unnak bennünket, néha pletykálnak. A patakkal azonban mindannyian jól megvagyunk. Futkározni nem ajánlatos, még megfázhatunk, de a rét, bár minden fáját, növényét ismerjük, soha nem unalmas. Jobbról a patak, erdő, elől erdősáv kis ösvénnyel, a rét bejáratától balra füves domb, tele oroszlánszáj formájú, sárga vadvirággal. Tizenöt év múltán nagy megdöbbenéssel vesszük tudomásul: közönséges hérics a neve, s hozzátesszük azt is: elnevezése cseppet sem méltó hozzá.

Sétálni megyünk, a keskeny ösvényen libasorban kell haladnunk, rengeteg a gomba, a vadkörte, félelmetesen zúg az erdő, egyedül most sem mernénk arra járni. A patak egy helyen szerteágazik, teljesen elönti az utat. Mielőtt deltája elé érnénk, átugorjuk. A kisebbeket a nevelők segítik át. A patak mögött újabb dombon haladunk át, nagy a fű, csoportban vadszilva-, vadkörte- és vadalmfák.

Tágas barakkban ebédelünk, katonás rend és étrend. A kölniillatú lével leöntött málnapuding nem megy le a torkunkon, azóta is orrunkban hordjuk az illatát. Ebédnél levélosztás, hol anyától, hol apától kapunk levelet. Apa rendszerint utasít bennünket, gyönyörű, szabályos betűkkel írja levelét. Anya nem messze van tőlünk, mondataiból érezzük, szomszédok vagyunk.

Apa útiránya módosul. Anyáért megy, a kórház újáról balra kanyarodik, mindketten hozzánk jönnek. Olykor ismerősöket is hoznak magukkal, többnyire barátait. Juliskától és Misi bácsitól zsebben hordozható rózsaszín gumielefántot kapunk, társasjátékunkat azonban a nevelők elveszik tőlünk, ezentúl a társalgóban a helye. Egy napon magunkkal akarjuk vinni a rétre, azt mondják, nem lehet, tekintsük közvagyonnak. Egyébként is zöldék vagyunk még, nem ismerjük a játékszabályokat. Hisztérikusan üvöltjük, hogy a miénk. Pintér Anna vihog, ő valóban nem tud vele játszani, Dita megértően morog. A réten kis csoportokban folyik a játék, csak néha szakítják meg a nevelők. Ilyenkor mindenki kézen fogva körbeáll, s átöleljük a világot. Utána oszolj, mindenki a maga csoportjába. Egy Milkica nevű kislány kézfejét nyomkodva hüvelyk- s mutatóujja között mutatja, milyen a

lányok alfele. Néhányan körülálljuk, kajánul vigyorgunk. Dita felnőtt-cicceket mesél, nem tudjuk, mi a hasonlóság a nők és a mák között, megmondja, akkor sem értjük.

A nevelők elrakják kézimunkájukat, sorakozó, szálláshelyünkre megyünk. A tornácos épület mögött néhány pad a fák alatt, nagy ritkán mókust is látunk az ágakon. A ház előtt óriási tölgyfa, rengeteg makkot szedünk koronája alatt.

Apa csodálkozik, ilyen melegben miért nem vetjük le a zokninkat. Mi a sorban megyünk, anya meg ő mellettünk. Mondjuk neki, ne beszéljen, amíg az első villanykarót el nem hagyjuk, tilos a beszélgetés. Apa jót nevet, még inkább felemeli a hangját. A nevelők nem szólnak semmit, apára nem vonatkozik a házirend. Az egyik fiatal nevelőnőt tetszetősnek véli, anya ezzel kapcsolatos közömbös véleményét is kikéri, a nevelőnő azonban oldalra köp, s apa idillje menten szertefoszlik. Megint a zoknink miatt vannak fennakadva, nevetnek rajtunk, hogy nem vethetjük le. Pedig ez komoly dolog s tiszta logika. Mezítlábas cipőben nem lehetünk, mert megfázhatunk, s ugyanezen okból különben sem mosunk minden este lábat. Hetente kétszer fürdés – értsd: fürdetés. A lányok, korosztálytól függetlenül együtt, mind meztelen. A fiúk a falon túl ugyanúgy. Kíváncsian méregetjük egymást, az idősebbek, látjuk, meglennének a társaságunk nélkül. Ellenszenves illatú szappannal dörzsölnek be bennünket. Egy adta hab vagyunk, hajunkat is azzal mossák, csípi a szemünket, benyomnak bennünket a tus alá. A tükör előtt meghökkenünk. Mi is meztelenek vagyunk, nemcsak a többiek.

Apáék újra elhalmoznak bennünket csemegével. A csokoládét, cukorkát, kekszet több helyre rejtjük, s mielőtt a rétre mennénk, ingünk alá s a zsebünkbe rejtjük. Az egyik nevelőnőnek gyanúsnak tűnik állkapcsunk mozgása, s előbb vizsgálón figyel, majd büntetésből Ditával együtt a rét sarkára állít bennünket. Élvezzük a bábéli helyzetet, a nevelők nem értik nyelvünket, nagy sületlenségeket mondunk egymásnak, nevetünk.

Esténként minket előbb nyomnak ágyba, mint az idősebbeket. Titokzatos mesékkel áztatnak bennünket, hogy a tisztáson őzek járnak, s ha jók leszünk, egy éjjel minket is kivezetnek oda. Egy éjjel iszonyú horkolásra ébredünk. Becses korú nevelőnőnk már aligha megy őzeket nézni, vagy éppen azokat ijesztgeti.

A másik titok az orvos háza. Takaros kis épület, az erkélyen piros muskátlik, mégis szorongva megyünk el előtte. Időnként megvizsgálnak, megmérnek bennünket, eddig minden rendben, az Eutizonról mélyen hallgatunk.

Az utolsó napok egyikén fényképezkedés, Ditával s a szép Ružo nevelőnővel – a félreköpőssel – pózolunk az egyik kispadon. A kép alá odanyomtatták: Emlék Testeráról. Apának ravaszul mutogatjuk a fényképet, orra alá dugjuk, szórakozottan rátekinet, kiábrándulása végérvényes. Fejünket teletömték mű- és népdalokkal, otthon üvöltve énekeljük a Divan je kićeni Srem-et.

Hazafelé újra Beočinon át utaztunk, cement- és mészpor a levegőben, anya tüdejében is így porzik a Pas.

Mamával továbbra is nehezen értjük meg egymást, akaratosak vagyunk, nem bírják cérnával ötleteinket. Apa bejár a városba, vásárol, felel az ismerősök egyazon témára sorjázó kérdéseire. Vasárnap újra anyához, csomag, sorompó, park stb. Apának nem tetszik, hogy örülünk a hétfégi utazásnak. Nem olyan egyszerű minden, ahogyan mi képzeljük, ez nem kirándulás.

Anya még erősebb gyógyszereket kap, romlik a hallása, mama azzal rémiszt bennünket, el is veszítheti. Egy napon szemtől szemben találkozik önmagával, összeesik, rászólnak, ne legyen hisztérikus. Utólag kiderül: az erkélyen egy azonos nevű dalmát nő állt vele szemben, hasonló pongyolában.

A betegek hosszú sétákat tesznek, olykor titokban egy-egy magán borkimérőt is útba ejtenek. Zajlik az élet, mozi, kávézó, különféle foglalatosságok. Anya az üvegházban szeretne dolgozni a virágok között, azt mondják, nem lehet, ő könyvelő, irodában kell eltöltenie igencsak felgyülemlett szabad idejét. Délutánonként kiolvassa a kórház könyvtárát a csöpögő szerelmi regényektől az orosz klasszikusokig. Ősz vége van, sálat, sapkát köt nekünk. Esténként félünk, a völgybe indítják a Varázshegy bobszánkóit.

Az iskolában naponta tapasztaljuk a tanítónők sajnálkozó tekintetét, zavar bennünket a részvétük.

Anya egy este hazaszökik, már későre jár, amikor bekopog az ablakon. Apa haragszik, mi visongva ugrándoznak. Éjjel sokáig beszélgetnek, mi is felkelnénk, visszanyomnak bennünket az ágyba, zavarjuk őket.

Anyát hétvégén visszavisszük a kórházba, a portás rosszállóan csóválja fejét, másnap egy liter bort kap fizetségül.

Anyát kilenc hónap után hazaengedik, egész nap otthon van, haja kifényesedik. Állandóan körülötte nyüzsgünk, közös száműzetésünk fejtegetnénk, elküldenek bennünket, túl zajosak vagyunk.

A szomszédban falat raknak, egész délután azt nézzük a kertből. Megérkezik a beočini cement, anya tüdejében is megkötött a mész.

Otthonos kisvárosi langymeleg. Apa betér a patikába, a Vöröskereszt irodájába. Itt is, ott is kávéval kínálják. Megveszi a Magyar Szót, beül a Motelba, a pincéreket személyesen ismeri.

Mily idegenül hullámzik körülöttünk mindez néhány évtized múltán, amikor nagy ritkán keresztülvágunk a néptelen, rideg nagyutcán.

Mily sekély a mélység és mily mély a sekélység. A víz színén félreérthetetlen jel lebeg. Egy úrileány fürdőzött ott vala, s miután titokban belepiskított a vízbe, már néhány karcsapás után felmerült az a bizonyos, víznél könnyebb, lebegő valami, egykor volt fürdőzésének egyetlen nyoma. S mindenki tudta ott a Patakiban, hogy hozzá tartozik.

Ma már ennek semmi jele, nyoma. A medence beomlott fala, iszap és talajvíz, ebihalak, békák paradicsoma. S valamely megmaradt hangulat-aura. Hogy megyünk a Patakiba, hol jól rejtő fürdőruhákban a kisváros pihegő leány- és fiúhada.

A Vénuszban az emeletnyire emelt napozó mögött az öltözők forró palánkja. A deszkák között befér a tekintet. Ingyen mozi és elnyelt sóhajok. Utána fejest a hideg vízbe. Az esti fürdőzések ideje alatt két alámerülés között felzeng a zene, amelyet a kis éren átvettett fahídról is hallani. Majálisok a lombsátor alatt. Tobzódó virágágyak, csikorgó kavics a talpünk alatt.

Mire felnövünk, korhadtt, lebontott öltözők, kitépelt fahíd, vízcsövek, betonmonstrum uszoda. Tilos lábbelivel lépni a platóra (sic!).

Juliska délutáni látogatása. Két korty kávé között elújságolja anyának, hogy Sanyi eljegyezte Icukát. Milyen rendes gyerek, mondja a cigaret-

tafüstön át, a lány szüleinek tudomására hozta, hogy komoly a szándéka, s így Icuka is tudja magát mihez tartani. Hallod te ezt? – kérdezi tőlünk anya.

Így társalogtunk.

Az olló beleszaladt a képbe. A terebélyes hársat törzsestül, koronástul hosszában kettészelte. Levágta a ház sarkát, belenyírt az alig elkészült járdába, s a hibiszkuszszövényből is lekanyarított egy darabot. A fénykép részei idővel elkallódtak. Visszaállíthatatlan összkép. Darabokban az őszi délelőtt.

Így éltünk.

VARGA SÁNDOR VERSEI

EST

Születésnapomra

szurkos sötét
est folyik szét
vastagon

lerakódik
bennem is és
hallgatom

miként jajgat
testemben a
fájdalom

tűröm és
hallgatom

de hagyom
hogy múltjon el
ismét a napom

A BÉKÉS ÉLETÉRT

a fehér papír-hó
takaró
alatt szó-mag
a szótag

hangok harangjai
a békés életért
szólnak
mit rég vártunk
mint tél után a tavaszt
mely fákat
virágba fakaszt

SZÉTOSZTOM MAGAM

itt az élet csupa kelés daganat
szétosztom hát köztetek én magamat
míg tévelygünk botladozva szanaszét
körülvesz bennünket a vaksötét
és bűneinknek árnya

egyedül az ember
oly esendő
oly árva

szétosztom hát magam köztetek
hogy ne legyenek győztesek és vesztesek
míg tévelygünk botladozva szanaszét
és áhítattal mormoljuk az ígét
igaz megváltóra várva

egyedül az ember
oly esendő
oly árva

szétosztom hát magam köztetek
mielőtt kilincse csuknám a tegnapot
míg tévelygünk botladozva szanaszét
belső fényünk csillaga majd felragyog
vagy reméljük hogy hátha

egyedül az ember
oly esendő
oly árva

szétosztom hát magam köztetek
leszek mindenkinek társa

Ó MILY KEVÉS

ó mily kevés
az őszinte szó
a simogató
a vigasztaló
a megnyugtató
a biztató
az erőt adó

minden csak játék
önző a való
és képmutató

közben lassan
fogyasztjuk utunk
magunktól
és egymástól is
egyre távolabb jutunk

s ez vajon így a jó

de kinek

DÉLVIDÉKI DEPRESSZIÓ

S Z Ű T S Z O L T Á N

*– pénz helyett
motívumok lapultak
ebekként zsebemben –*

kutyák ugatása
a szántóföldeken,
a boszorkány fogaiként
álló deszkakerítések közül
pálinkásüveg a költő előtt
pálinka költőben

ritka kimozdulás
a falvakból az
ismeretlen városokba

a nemzeti hovatartozás
és szűziesség elvesztése

kopott asztalok
műanyag székek
betört üvegek és
ablakokat védő
rozsdás rácsok
idegenül szemlélik
a bentről kiszűrődő
magyar népzeneét,
és dohányfüstöt

felszínes kapcsolatok,
„mert kevés az idő”
és „jó humor”
játzás helyett megjátzás
évszázados fáradtság
és távolságokkal
benőtt utak

*– motívumok sorba állítása
már ellenséges tevékenységként
fogható fel,
s elfelejtettünk már a
sorok között olvasni –*

tankok hosszú sora
indult meg a fővárosból
a szívünk felé
*(ha az mindenkinél
ott lehetne nem tudnák
feltérképezni életünk
de önmagunkban is
megtalálnának)*
és mi szegények azt
gondoljuk
a politikusok (és) kurvák
(járnak jól)

a becsapottak még
összekeverik
az aranykort a bro(n)zokkal

az üres nyomtató papír
és behívó fölött
összegyűrődik tekintetünk

arcomba robban a táj
a sok bújával
és „ha majd”-jával együtt

idegeimmel méregetem
messze-e a trianoni határ

s milyen esélye van
 egy határon túli magyarnak
 (*határon túli magyar* =
 1. itt szerb román ukrán
 szlovák horvát szlovén
 osztrák – otthon magyar
 2. ötödrendű állam-
 [álmatlan]polgár)
 vérszínű útlevéllel
 babonák pletykák
 szennylapok
 között pannon(gsm)jában
 a túlélésre
 nyelvünket magunk
 téptük ki
 s már alig fogom be
 a szám amikor
 a délvidéki magyar (*sajtó*)
 azt mondja írja novi sad

a rímek rémekként
 látogatnak meg
 s elhítenék velem
 hogy e szél(*ke*)verte pusztán
 a halottak boldogok pusztán
 s hogy ez patthelyzet
 1maga a halál mely
 reménytelen éjszakán
 rád talál

ezek után is egyedüli
 aki mindig megtalál
 az Isten

*Szabadka–Becskekerek–Budapest–Nézsza–Kecskemét,
 1995 augusztusától novemberéig*

A VERS, MONDJUK RÁ, MAGÁTÓL DUZZAD

F A R K A S I S T V Á N

1.

gyakran verseket álmodok
azután felébredek
szemeim még csukva, a vers
lüktet bennem
majd felkelek és úgy
csipásan, kócosan
pizsamában
a trafikhoz rohanok
ceruzát, noteszt veszek
hazaérve a semmibe meredek
korcs szavak égnek a papíron

2.

dohosak, szürkék, torzszülöttek
igazságaim
ezért gyermekké válok
hazudok
ízlelgetem a színeket, illatokat
homokverseket építek
magamnak
új igazságokra bukkanok
boldog vagyok

3.

ma míg az éjjeli lámpa zsinórját toldozgattam
rábukkantam a szóra
mely után már húsz éve koslatok
pókhálóbéklyóban fetrengett
porosan, sebhelyesen
lázalomtól dideregve
megmosdattam, bepólyáztam
gyógyfüvekkel etettem
orgonafát szerkesztettem
belőle
midőn kivirágzott
rájöttem
ez a szó nem az a szó
holnap a kaput javítom

AZ ELHALLGATTATÁS SZAKASZAI III.

H U S Z Á R Z O L T Á N

Még saját lépteim zaja sem hallatszott, színtelenek voltak a fák levelei, és nem találkoztam senkivel, ahogy baktattam a végtelennek látszó, egyenetlen és fűvel benőtt téglajárdán az elhanyagolt külsejű tiszaperjei vasútállomásról a falu központja felé.

Az iskolából, mely hosszú ideig munkahelyem lesz, az előtte álló platánfák sűrű lombjai mögül alig látszott valami, pedig igen tekintélyes épület volt két hosszú ablaksorával az alacsony és szürke házak közt. Díszes homlokzata két műoszlopon nyugodott, faragványokkal ékesített boltíves bejáratát tömör tölgyfa kapu védte.

Kétoldalt az előcsarnok falán egymástól tisztos távolságra festménymásolatok és fényképek sorakoztak, a šumadijai tájat, a mileševói és a žičai monostort s nyilván légi fölvetelről a Kotori-öblöt bemutatva. Középuött egy emelvényen bronzsínű mellszobor.

Az emeleti díszteremben, melyet az apácák közös imatermül használtak valamikor, s ahol most tanárok, tanítók összejöttünk, egy alacsony asztalon levő tévékészülék előtt, eltakarván a homályos képernyő jó részét, állt az igazgató. Hamusínű arcán némi zavart mosolyféle, de apró szeme hidegen siklott át a fejek fölött. Alacsony természetéhez képest erőteljesen és magabiztosan beszélt. A beosztás unalmas fősorolásakor egyszerre szokatlan mozgolódás támadt az első széksor bal oldalán, ahol a szőke és formás némettanárnő ült férjével, egy derék, fekete hajú szerb tanítóval. – Hogyan tanítsak a magyar tagozaton, mondta a tanárnő sírással küszködve, amikor nem tudok magyarul? – Majd megtanul a kolléganő. Erre a nyers igazgatói válasza és felesége elcsukló hangjaira a szerb tanító fölugrott székéről. – Elég volt! Elég volt, hogy a felesé-

gemet kínozzák csak azért, mert német. Nagy áldozatok árán végre megtanult szerbül, és most tessék, tanuljon meg magyarul is. Hát nem. Nem fog. Nem engedem, hogy végképpen tönkretegye az életét. Értik? Eleget túrtünk eddig. Nem kínlódunk többé, mint eddig minden évben a rossz beosztással. Az igazgató arca meg sem rezdült. – Nem tehetünk mást, most sem tehetünk másképp. Nem kivételezhetünk senki kedvéért. Az óraszámnak meg kell lennie. – Akkor elmegyünk mind a ketten ebből az iskolából. A hirtelen beállt csöndben a házaspár összekapta holmiját, aztán kopogó lépteik visszhangoztak a folyosóról. Valaki könnyedén megemlítette, hogy Péter bácsi, a nyugalmazott tanító szívesen vállalna németet, hiszen régebben is ő tanította, persze most csak óraadóként, legalábbis ezt mondta, amikor nemrég találkoztak, szüksége volna ugyanis némi többletbevételre, mert a legfiatalabb lánya Újvidéken tanul. – Helyes, bólintott egyet az igazgató, ez a probléma tehát meg volna oldva, szerb tanítót pedig könnyen kapunk akár pályázat kiírásával, akár anélkül.

S másnap reggel zsbongástól lett hangos a tágas és kopár iskolaudvar. Úgy éreztem magam, mint a középkor fiatalembere, akit lovaggá ütöttek, mégis kénytelen szerzetescsuhába bújni, ahogy a testes osztálykönyvvel hónom alatt elindultam a szűk folyosón egy tanterem felé. A gyerekek utánam.

Az 5. b, melynek osztályfőnöke lettem, jórészt népes zsellércsaládból jött, és több gyereknek hiányzott a tanfölszerelése, míg a párhuzamos osztályokban ez kevésbé volt föltűnő. Azt ajánlottam hát az 5. a osztályfőnökének, hogy cseréljünk gyereket. Az 5. b-ből ugyanis valósággal kirítt, azaz inkább kihivalkodott egy mindenben élenjáró, rátarti fiú. Hanem az ajánlatot, csodálkozásomra, a kartárs nem úgy fogadta, ahogy vártam. – És kivel cserélné el a kolléga azt a kitűnő tanulót? – Egy zsellérgyerekkel. – Ezt még meg kell beszélnünk az igazgatóval, mondta a kartárs fontoskodva. Zavartan és értetlenül álltam előtte. – Ezt a jelentéktelen ügyet? – Mindenképpen meggondolandó. Ez elvi kérdés. Mihelyt alkalom kínálkozott rá, előállottam hát javaslatommal az igazgatónál. – És miért akarna cserét a kolléga? – Az egység érdekében, mondtam komolyságot erőltetve magamra, hogy egységesebb legyen az osztályom, akkor ugyanis csupa zsellérekből állna. – A mi falunknak, ha nem tudná a kolléga, a két háború közt erős munkásmozgalma volt, és a legbátrabb, legöntudatosabb zsellér, illetve agrárproletár mártírhálalt halt, mellszobrát mi készítettük el egy neves szobrással. – Tudom, hallottam róla. – Az egységet másképp kell megteremteni. – Hogyan?

– Azt a kollégának is tudnia kell. Az osztályok összetételén most már nem érdemes változtatni, de ha az 5. osztályfőnöke beleegyezik a cserébe, akkor semmi akadálya. Győzze meg javaslatának helyességéről. Meg sem próbálkoztam vele, és így az ügy kútba esett.

Annak a fiúnak a papája szakasztott olyan volt, mint egy muzsikus-prímás. Beleváló nagylegény lehetett valamikor, de most üzletvezetőként gyakran el kellett utaznia, és felesége helyi Bovarynévá vált. Állítólag. A szülői értekezleten, amikor a nagyobb család jótékony nevelő hatásáról szónokoltam a tanfölszerelés fontossága után, az üzletvezető papa szólásra jelentkezett, mint a fegyelmezett diákok szoktak az órán.

– Nem egészen így van ez, tanár néptárs. Látogassa meg csak azokat a nagycsaládokat a falu szélén az Új Telepen, majd meglátja. Az egy valóságos gyerekgyár. Először is azt kellene megszüntetni. Minek az a sok gyerek, ha a szülők nem tudnak róluk gondoskodni. Itt a magyarázat, hogy miért nincs tankönyvük, füzetük. Nem lehet mindent a társadalom, a közösség nyakába varrni. Erre a körülötte ülő asszonyok közül azok, akik előbb még elégedetten mosolyogtak, sőt nyíltan helyeseltek, most behúzták a nyakukat fejkendőjük alá. Megszeppenésük rám is rám ragadt. Ez már valóban elvi kérdés. Jó lenne megtárgyalni az igazgatóval, mielőtt elszólnám magam, nehogy baj legyen belőle. Az egyik kardosabb asszony mégsem hagyta cnyiben a dolgot. – Miből vegyük meg azt a sok könyvet meg a füzetet? Már alig van szabad hely a Járáson, ahová kiengedhetnénk jószágainkat legelni. Azt mondják, még ezt a kicsit is, ami maradt, föl akarják szántani. Akkor pedig se malac, se kecske, se liba, se tyúk, se tojás, se semmi. Elszorult a torkom. Most a kereskedő papa is hallgatott.

Szóltam hát az iskolai vörös keresztés titkárnőnek, aki a tanáriban üldögélt és kézímunkázott, hogy lehetne-e valahogy a szegény sorsú gyerekeken segíteni. Elképedésemre ráncosodó arca megkeményedett, és szemüvege mögül éles pillantást vetett rám. – Nem lehet. A vörös kereszt országos szervezet. Helyi ügyekkel nem foglalkozik. – Mivel foglalkozik akkor a pénzbegyűjtésen kívül? – Földrengés- és árvíz-sújtotta vidékek megsegítésével és ehhez hasonlóval. De ezt a kollégának is tudnia kell. Eszembe jutott a bronzszínű mellszobor, mely a súlyos tölgöfa kapun belépőt bizalomkeltően fogadja. – Hát azok nem helyi ügyek? A titkárnő rándított a vállán, és ismét kézímunkája fölé hajolt.

Nem merném állítani, hogy az én okvetetlenkedésemre történt, de tény, hogy hamarosan igazgatói körözüvény hívta föl a diákokat használt

tankönyvek és egyéb tanfölszerelések adakozására, gyűjtésére. A kezdeményezés sikerrel járt.

Napról napra jó volt érzékelni, hogy a tanáriban mindig kellemes hangulat uralkodik, melyet hallgatólagos megegyezéssel senki sem akar elrontani. Tréfák csattantak, vidám történeteket meséltek, és ha két kartársnak egyszerre akadt lyukas órája, tehát szabaddá vált, akkor jó negyvenöt percig ádáz sakkcsata zajlott. Igen kedveltem ezt az érdekes társasjátékot, mely egyszerű bábutologatásnak tetszhet, pedig valóságos fejtörő mutatvány. Még újvidéki tartózkodásom ideje alatt egyedül vagy P., a rezes orrú és a mértéktelen dohányzástól sárga körmű humorista és mesterjelölt barátom társaságában el-eljárógattam a városi sakk-klubba, mely valahol egy félreeső utcában bújt meg, csaknem a föld alatt. A kis pincyszerű helyiség hátsó kijárata melletti söntést félhomály védte az utcai járókelőktől és egyéb idegentől. Itt ugyanis csak klubtagok kaphattak szendvicset meg különféle italt, hitelre is. Ott ragadt rám az a néhány bemondás, melyet egy törzsvendégnek számító csupa ősz, de kedélyes orvos szeretett hangoztatni, ha jó húzás előtt állt: „Oj, oj, Gospodine moj. Matahare. Talj tuče kao malj.” De magyar szöveg is: „Az ember mindig lépik egyet. Ez bajnoki játszma? Az, bajnoki. Az más. Asztmás.” P., aki többek közt a különféle italoknak is szakértője volt, otthonosan mozgott ebben az alvilágban, ahol vágni lehetett volna a füstöt, és a sakkórak kattogása zakatolt állandóan, nem kis tekintélyt szerzvéen magának irigyelt tudományával. Egyszer eldicsekedte, hogy sikerült fél pontot kicsikarnia Matanović nagymestertől, miközben ördögös gyorsasággal bemutatta az egész játszmát. Most ott a tanáriban S. kartárs lépett P. helyébe, csak vele jobban szerettem sakkozni, mert mulattatott dühkitörése egy-egy csúfosan elvesztett játszmán. Ilyenkor vörös es bajusza szélébe harapdált, és lobogtatta oroslánsörényét. – Majd az emeleten visszaadom a kölcsönt kamatostul. Ripityára verlek! Ez a fenyegetés, ha komolyra válik, súlyos következményekkel járhatott volna, mert S. kétkezi munkásra hasonlított inkább, mint értelmiségire. Ott az emeleten egy üres teremben pingpongasztal állt, ahol zavartalanul lehetett bármikor játszani. S. szerb ember létére elég jól beszélt magyarul. Versei és rövid lélegzetű novellái jelentek meg egy szarajevói gyermeklapban. Tudott róla, hogy én is elkövettem egy-két verset és más, tehát mint kétszeres kartársak, úgy gondoltam, nyugodtan verhetjük egymást: sakkban én őt, asztaliteniszben ő engem, és ugrathatjuk egymást egyazon témán belül. Csakhogy tévedtem. Egy csekély dolgot szem elől tévesztettem, nevezetesen azt, hogy S. nem P., nem bizony.

Az egyenlőséjelet gyenge matematikusként rossz helyen húztam meg, s a szölamoktól elkábított és elragadtatott hívó lélek létemre akkor még nem vettem észre, hogy az egyenlők között egyenlőbbek bizony szép számmal akadnak, akik még egyenlőbbek akarnak lenni, mégpedig nemcsak vízszintes, hanem függőleges irányban is. Azonkívül P. idősebbnek látszott, S. viszont fiatalabbnak, mint amilyen valójában volt, és ez sem mellékes körülmény. S.-nek a felesége, egy megviselt arcú, betegeskedő tanítónő az egyik alsó tagozatos szerb osztályt vezette. Két gyerekük közül a lány, aki már hatodikba járt, külsőleg apjára ütött ugyan, de ideges természetét valószínűleg anyjától örökölte. A kisebbiket, a fiút nem láttam. S. anyanyelvet tanított a szerb tagozatokon, és szerbet is vállalt egy-két magyar osztályban, és mint a legtöbb tanító, jó tanárrá vált. Ahol dörmögő hangját megeresztette, ott csak hallgathatni lehetett.

Már november vége felé jártunk, és a helybeli műkedvelő színtársulat, mely leginkább népszínműveket szeretett játszani, a közeledő állami ünnepre való tekintettel népszerű írókat hívott meg. Elég jól összeállították a vegyes műsort, és a közönség lelkesen tapsolt. Az előadás után F., Cs. meg mi ketten S. írótárral a vidéki firkászok közül bementünk a nagyvendéglőbe, mely a főterre nyílik, és szombatonként a késő éjszakai órákig balkáni zenétől hangos. Egy testhez álló, sötétkék bársonyba öltözött, fekete hajú énekesnő hangjait árasztotta a hangszóró, ugyanazzal az agyoncsépelet magyar nótával mérsékelve olykor a fölhevülést: „az a szép, az a szép, akinek a szeme kék, akinek a szeme fekete”. S.-t mintha kicserélték volna, olyan megilletődve viselkedett, alig szólt egy-két szót, azt is tőle szokatlan elfojtott hangon, nyilván így akarta jelezni mélységes tiszteletét a vendégek iránt. Fölpattintott cigaretta-tárcáját udvariasan ugyan, de kitartóan nyújtotta felénk, úgyhogy nem lehetett visszautasítani. Hanem ez a felemás hangulat láthatólag feszélyezte vendégeinket. Cs. arca még vörösebbé vált, F. pedig a kávégőzbe merülvén, nem tudta abbahagyni a kavargatást. – Nem ártana egy szép magyar népdalt is hallanunk, mondtam, hogy megtörjem a hallgatást, mely kínossá kezdett válni, az énekesnő ugyanis a zenészek társaságában egy sarokasztalnál éppen vacsorához ült. Cs., aki évekig kétkezi munkával kereste meg a kenyerét, és még most is beállhatott volna a rakodómunkások vagy kubikosok közé, olyan jó erőben volt, megrázta a fejét, mint S. szokta, amikor valami nem tetszik neki. – Inkább igazi magyar nótát, szép lassú hallgatót, ami megnyugtatja az ember fölzaklatott idegeit ebben a rohanó világban. Megfeledeztem a vendéglátás

elemi szabályairól. – Amiben nincs ütem, nincs ritmus, az értéktelen, az nem maradhat fön. Még a költészetben sem. F. fölemelte egy kissé elnehezült fejét, mintha mondani akarna valamit, de meggondolta magát. Cs. ugyan nem járt még középiskolába sem, de oda annál inkább, ahol a bölcsesség terem. – Pedig most a szabad vers a divat, az ún. modern versek majd mind ritmustalanok. – Rövid idő múlva senki sem emlékezik rájuk. Csak a dal maradandó, mondtam kinyilatkoztatásszerűen. Cs. csöndesebb hangra váltott. – A versköteted levágták. Aki megemlíti, fanyalog vagy támadja. Úgy mondta ezt, mintha mellékes dologról lenne szó, és nem nézett rám, messzebbre tekintett, valahová a vendéglő falain túlra. Megállt bennem a szusz. Hát már Cs. is személyeskedni kezd, mihelyt kifogy az érvekből? Akkor még nem hallottam F. meleg hangú méltatásáról, mely a rádióban hangzott el. – Nem tudom, mi van rajtam támadni való. Cs. helyeslően bólintott. – Hát ez az. Mi? Bizonyos jelek arra utalnak, hogy összehangolt támadás indul az egész népi szárny ellen, mondta, és zavartan nézett a konyakospohár fenekére. Mentő ötletem támadt. – Nekünk hármunknak is össze kellene fognunk. S. feszült érdeklődéssel figyelte a vitát. F. a kávéaljat nézegette, mintha jósolni akarna belőle, majd egy futó pillantást vetett az énekesnő felé, aki éppen akkor sietett a hátsó kijáráthoz. Cs. megütődve nézett rám, aztán legyintett. – Eh! Ebben a megütődésben benne volt a művészvilág mérhetetlen önérzete és hiúsága, Cs. ugyanis mint a tartományi írószövetség tagja, közelebből láthatta, hogy különösen az írók hierarchiában tudnak csak gondolkodni, és féltékenyen őrzik presztízsiüket, s most tapasztalatát így adta tovább nekem. Visszajött az énekesnő, és a zenészek szedelőzködni kezdtek. F., aki a ranglétrának még magasabb fokán állt, hiszen tagja volt az országos írószövetségnek, még ennyit sem szólt az indítványhoz. Megnézte óráját, aztán ő is fölkelt. – Sajnos, későre jár, mennünk kell. S. ekkorra már magához tért áhítatából, és mindent megtett, hogy maradásra bírja a vendégeket, de nem járt sikerrel. – Ezek igazi írók voltak, mondta elismerően a két távozó után bámulva. – Azok, mondtam kényszeredetten, igazi írók, csak hogy az ún. igazi irodalom nem érdekes. S.-nek fölillant a szeme. – Miért? Hallgattam, elhallgattam, hogy azért, mert haszontalanságnak tartom, mint a tűzijátékot az égő ház körül, vagy mint amikor hetes esőben sós vízzel árasztják el a veteményest, sejtettem ugyanis, hogy S. másképpen vélekedik, más szemszögből nézi az irodalmat és a világot. Hallgattam, mert nemcsak írni életveszélyes, hanem beszélni is. De S. nem tágitott. – Hát milyen irodalom érdekel? – Másmilyen, kolléga, mondtam elutasítóan.

Jellemző, hogy a tanáriban az író-olvasó találkoznak, melyen több kartárs is ott volt, nem lett visszhangja, kötetem fogadtatásáról azonban ketten is szóltak egy-egy újságcikket mutatván, hogy olvassam el. Igyekeztem higgadságot színlelni, míg átfutottam az értelmesnek nemigen mondható irományokat.

Akkoriban sok eső esett, és sok helyen tócsa öntötte el a kocsiutat meg a gyalogjárdát, úgyhogy néhol bokáig ért a latyakos sár. Egész decemberben feketén maradt a föld. Szilveszter éjszakáján aztán a havazás pótolta azt, amit addig elmulasztott, ugyanis valóságos hóviharszakadt a falura. Egy szerb kislány a magyar szomszédéknál lelt otthonra, míg anyjának retkes lábát tisztára nyalták az éhes férfiak, és olyan szabados magyar asszony is sétálgatott az utcán, aki szívesen besurrant a nyitott kapun a neki tetsző, hívogató szóra. Mindez egy-két özvegyasszony kedélyét borzolta föl csupán.

A kartársak közül ki családi körben, otthon, ki az iskola emeleti dísztermében szilveszterezett szerény vacsora, bőséges ital, tévé és lemezjátszó mellett. A kétnyelvűből egynyelvűvé vált társaságot sokáig Čkalja és Aleksic mulattatta.

Megelégedve a lötyögést és változatosságra áhítózván, úgy éjfélját hármán nekivágtunk a koromsötét éjszakának: egyik oldalamon S., a másikon a rajztanár. Olyan helyre mentünk, ahonnan már messziről fülrepezető trombitahang, dobbufogás és harsogó éneklés hallatszott. Olykor pisztolylövés csattant, és petárda pukkant. A kerthelyiségszerű tágas és fedett csarnokban, mely valahol a falu déli oldalán lehetett, csupa szerbek búcsúztatták az óévet, és társaim láthatólag jól érezték itt magukat. Letelepedtünk egy szabadnak látszó asztalnál. Hamarosan kiderült ugyan, hogy az asztal foglalt, de maradhattunk, mert ott marasztottak bennünket. Iddogálás, nótahallgatás. – Ez aztán a zene, mondtam akadozó nyelvvel, és az énekesnő ugyancsak érti a dolgát. – Ugye, mondta elégedetten a rajztanár. Innen úgy egy óra múlva átbotorkáltunk a falu másik kerületébe, ahol a magyarok várták az új esztendő. Itt ugyan mérsékeltebb volt a hangerő, de a díszlet annál látványosabb. A mennyezetről ugyanis tömérdek színes papírszalag csüngött alá, mint őserdőben a lián, olyan sűrűn egymás mellett, és egymást keresztezve, hogy csoda, ha a mulatozók bele nem gabalyodtak. Megjelenésünk észrevehető zavart keltett, de a megtorpanás csak egy pillanatig tartott, hiszen jámbor kíváncsiskodóknak látszottunk, akiktől nincs mit tartani. Innen rövid báméskodás után visszafordultunk. Most kint az utcán mi torpantunk meg, mert pillanatok alatt szemünk, fülünk

tele lett hóval. Sűrűn, nagy pelyhekben, szakadatlanul havazott. Minduntalan latyakos tócsába léptünk, és egymás nadrágszárát sárral csapkodtuk össze, mely menten odatapadt, és lehűtötte mámoros jókedvünket. De keményen lépdeltünk tovább. Ennek a hetyke gyalogportyának kiadós megfázás lett az eredménye.

Akkortájt, a hatvanas évek elején a hírközlő szervek jóvoltából az élet fölpezsdült. Egymást érték a gyűlések. Az újtások és a merész vállalkozások korát éltük, s ebből az igazgató sem maradhatott ki. – Össze kellene vonni a szerb és a magyar önképzőkört, mondta S.-nek és nekem, amikor befejeztünk egy sakkjátszmát, és ismét állítgatni kezdtük a táblán a figurákat. Semmi értelme az elkülönülésnek. Láthatjuk, hogy a gazdaságban az erők összevonásával ésszerűbbé és hatékonyabbá válik a termelés, tehát ami ott jó, itt is jó lehet. S. hevesen tiltakozott, nyelvi akadályokra hivatkozván. Az igazgató komorabb arcot vágott. – A nyelv nem lehet akadály, hiszen az irodalomnak úgyszólván egy nyelve van, a művészet nyelve, és ezzel az egyesítéssel csak nyerhetne mindkét csoport, mert így közelebb kerülnének egymáshoz, jobban megismernék egymást, s egymás nyelvének a kölcsönös elsajátítását is elősegítenék ezzel. – Nem, mondta S. szinte magából kikelve, inkább leveszem a kezem az önképzőkörrel, de ilyen ostobaságba nem megyek bele. Átgondoltam az egészet. Hanem, és itt engedékenyebbé vált a hangja, kétnyelvű újságról lehetne szó: ennek a két önképzőkörnek lehetne egy közös diáklapja. Ezt a javaslatot jónak láttam támogatni, nehogy föltűnő legyen a hallgatásom. Az igazgató komorsága megenyhült. – Jó. Legyen. Fogjanak hozzá a kollégák minél előbb. Föllélegezve húztam meg az első lépést, és hamarosan a játszma rejtelseibe merültünk mind a ketten, mint leendő társszerkesztők.

A diáklap, mely sok örömet okozott nekem, diákok bevonásával, sokszorosítón készült, így kiadása biztosítva volt, és kedvelté vált az iskolában. Maga a tanítás nemigen kötött le. Óravázlataimat rendszerint R. kartárstól vettem kölcsön, aki ugyancsak tanítói képesítéssel rendelkező csupán, de a sokévi tapasztalat, melyet a felső tagozatokon szerzett, magyar kézikönyvei, tankönyvei és rendezett családi élete sikeres pedagógussá tették. Csak azon csodálkoztam, hogy gyerekeit szerb osztályba járattja. – Így legalább jól megtanulnak szerbül, magyarul pedig úgyszólván tudnak, mondta magától értetődően, hiszen otthon magyarul beszélünk. Rendszerint zöld öltönyt viselt nyakkendő nélkül. Gyakorlatias, tette serkentő, pattogó, gyors beszédű ember volt, aki végszükség esetén vaskos kezét sem sajnálta a vásott kölyöktől. Nélküle a régi

típusú, nehézkes magnetofonnal alig boldogulhatott volna az ember. Felesége az első osztályt vezette, hogy az írás- és olvasástanítás új módszerét, mely saját elgondolása volt, kipróbálhassa és fejleszthesse. Érdekes, hogy sem ő, sem a többi kartársnő alig szólt bele a társalgásba, így alkalmazkodván az eleven szerb patriarkális rendhez, mely láthatatlanul bocsátotta ki erővonalait a tanárban is, mint a mágnes. Nem csoda hát, hogy az egyedüli tanárnő, aki rendes úton szerzett diplomát, egy jó fiúnak látszó szerb tanítóhoz ment férjhez. Nemrég fiuk született. – Minek nevezted el a fiadat? – fordult most S. ehhez a tanítóhoz. – Aleksandarnak. – Aleksandarnak? Mint Ranković, ugye? Vagy a még rangosabb, tudod, kire gondolok?, hunyorgott S. sokat sejtetően, és meg sem várta a választ, olyan biztos volt a dolgában. – Jó név, előrelátó, bölcs választás, barátom. De a tanító csak mosolygott az egyértelműen Sándor királyra való célzáson, mely egyébként is elég tréfásan hangzott, és nem szólt, mint akinek fölháborodásra, kivált félelemre semmi szükségé, sem oka. Csak az igazgatóné szokta olykor fölemelni a hangját férfitársaságban is. S. talán éppen ezért nem sokra becsülte, pedig az igazgatóné az akkori filmszínésznő, a nagy B. B. hasonmása volt, és ha színésznő nem is, de slágerénekesnő lehetett volna belőle. – Kis hisztérika, mondta S., és nem tud semmit. Az én nyolcadikos lányaim különbek nála. Csak jóval később tudtam meg, hogy ők ketten egy faluból valók, tehát földiek. S. az aligazgató feleségét sem kímélte, azt állítva, hogy gyerekei az iskola titkárától valók, egy behemót, de mindig jókedvű házasembertől. Az aligazgató fölöttébb barátságos tekintetű, jóindulatú ember volt, akinek megfontolt, csöndes beszéde jótékonyan hatott a gyakran paprikás hangulatú tanárban és gyűléseken. Csak félrehúzott szája és összehúzott szeme mutatta néha, hogy elmarasztaló, kedvezőtlen véleménye is van valakiről vagy valamiről, de nem akarja vagy nem meri kimondani. Lehet, hogy S. átlátott rajta, és bosszantotta a sima modor, mely ravaszságot palástol csak, ezért pletykált feleségéről. Viszont S. politikai nézeteit nem kürtölte világgá, és még az olyan időszerű világraszóló eseményről is hallgatott, mint amilyen az el nem kötelezettek belgrádi tanácskozása. Úgy látszik, hidegen hagyta a dolog, s ez nem kerülte el az igazgató figyelmét. – Ez hozza majd meg számunkra a gazdasági föllendülést. Vagy a kolléga nem így látja, nem bízik ebben? – Dehogynem, mondta S. bosszankodva, és úgy állt az asztal mellett, mint a katona, ha a pihenő vezényszót hallja. Csak az a baj, hogy ezek a harmadik világbeliek túlságosan szegények. – De hatalmas piacot jelentenek. – Azt igen, feneketlen zsákot, mely elnyel minden árut, mi

pedig csak hitelezünk, és várhatunk a pénzünkre ítéletnapig. – Ennyire pesszimista a kolléga? Ez baj. Egy pedagógus sohasem lehet pesszimista. – Nem vagyok pesszimista, mondta S. ingerülten, csak realista. Az igazgató fejét csóválta, és oldalvást nézett S.-re, mintha nem hinné, amit hall, de a szópárbaj ezzel abbamaradt, mert S. a naplóba kezdett jegyezgetni. Szokása volt, hogy az érdemjegyeket a tanáriban írta be háromféle színes cezúrával. Csak ő tudhatta, hogy mit jelentenek az egyes színek, erről ugyanis nem volt hajlandó beszélni még az osztályfőnöknek sem. Humoros helyzet, melynek a fonákságát, úgy látszik, csak én éreztem. Egy naiv színpadi változat abszurd jelenete, melyben az azonosulás és az elszigetelődés furcsán keveredik cirkuszi mutatványnak beillő szereptévesztéssel. Az igazgató észrevette, hogy, miközben válogatom a házi olvasmányok való könyveket, egyet izgatottan lapozgatok, és mosolygó arccal odajött az asztalhoz. – Miről szól? Megmutattam a könyv tábláját, melyen Esze Tamás marcona képe volt látható, és a nagybetűs cím. – A kollégát érdekli a történelem? Azt hittem, csak az irodalom érdekli. – Az irodalom történelem is, és a jól megírt történelem irodalom is, mondtam nagyképpen. – És ez olyan? – Olyan, mert a legnagyobb kurucról szól, a szabadságharc elindítójáról és igazi vezetőjéről. A történelemtanár, akinek a tanáriban máskor alig lehetett a szavát hallani, most komoly arccal föltekintett újságából. – A kuruc fölkelést Rákóczi nélkül el sem lehet képzelni. Esze Tamás csak egy parasztsapat vezére volt. Mindjárt kapcsoltam. Ez a vélemény a lépten-nyomon megnyilvánuló személyi kultuszhoz igazodik. Szavalni kezdtem az ismert Ady-vers utolsó versszakát: „Rákóczi, akárki, Jöjjön valahára: Kígyóinknak, Esze komám, Lépünk a nyakára.” A költő és a kurucok véleménye másmilyen: Rákóczi vagy más, mindegy, azaz nem a vezető a fontos. Úgy látszik, az igazgató is kapcsolt, mert ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy a történelemhez a történelemtanár jobban ért, mint az irodalomtanár, ő a szakember, és az ő véleménye az irányadó. Már a nyelvemen volt az ismert mondás, mely közhely ugyan, de nem árt elégszer ismételni: a történelem sokkal fontosabb annál, hogysem csak a történészekre lehetne bízni, de az igazgató haragos arcát látva jobbnak láttam, ha nem szólok. S. érdeklődve figyelte naplója mögül ezt az apró csetepatét. Amikor négy szemközt maradtunk, kiütözött igazi énje. Valamilyen belső vagy külső sugallatra megérezte az eljövendő idők szelét. – A szerbséget nagy veszély fenyegeti. Amit a háborúban elér, azt a béke hosszú ideje alatt rendszeresen elveszti, és mások boldogulnak helyette. Lám, ebben a faluban is a magyarok

uralkodnak. Elnevettem magam, mint aki jó viccet hall, de ez csak olaj volt a tűzre. – Hát ki itt az igazgató és a párttitkár, kérdezte indulatosan. – És ki a főigazgató, a körzeti meg a tartományi párttitkár, kérdeztem vissza, ahonnan az ukáz jön, melyhez ajánlatos igazodni ugyebár, mert különben az illető selyemzsinórt kap ajándékba, és csauszok veszik körül. S. dühkitöréseinek a végét nem vártam be, jobbnak láttam, ha otthagynom, és kimegyek a falu szélére a Tisza mellé.

Egy csónak lassan úszott lefelé a vízen, a benne ülők riadtan tekintettek a közeledő sziget felé, mintha valami titkot rejtegetne az a környék; oldalukon pihent az evezőlapát. Bámultam az erős acélsodronyt, mely a két part közt volt kifeszítve, alatta a sok tehertől és emberektől megrakott komp. Nézegettem a part fáit, bokrait s a gyökereket, ahogy görcsösen belekapaszkodnak a part szakadozott, agyagos földjébe. Csodálkoztam a vízmosás okozta furcsa üregeken, lyukakon, a homokos zátonyon és a rejtelmes szigeten, melynek a meredek partja háztetőnyire emelkedik a víz fölé, és elmerültem az önfeledtségben, mely a fények villanásait, remegését is előidézte a víz felszínén és a víz fölött. Valahol valaki fohászkodott az Úrhoz. Hallani lehetett a csöndes mormolást. A komp elérte a túlsó partot, és kikötött. Fölordódott a görcs, és nem győztem betelni a fölségesen tiszta levegővel.

S. egyre rigolyásabb lett. Az új beosztás szerint együtt ügyeleteskedtünk: sétáltunk a gyerekek közt az iskola tágas és kopár udvarán, és beszélgettünk. Éppen szembefordultunk a nappal, és a káprázattól, mely rövid időre szinte megvakított, dicsérni kezdtem a szerb irodalmat. – Érdekes, hogy Zmaj, Rakić mennyire hasonlít Petőfire és Adyra. Erre S. hirtelen megállt. – Mindig csak Petőfi. Az is szerb volt. Ezek a magyarok nem tudnak semmit. Nem hagytam ennyiben a dolgot, és más neveket soroltam föl, de S. hajthatatlan maradt. Csöngettek. Indultunk a gyerekek után. A szűk és homályos folyosón, ahogy közeledtünk a tanári ajtaja felé, S. új érvet talált igaza bizonyítására. – A magyar nyelv vacak nyelv. A kezem a kilincsen volt már, kissé ki is nyitottam az ajtót, de agyamat elöntötte a vér, és megfedkezvén magamról és a beállt helyzetről, visszafordultam S. felé, aki mögöttem kongatta a folyosó kőkockáit. – A szerb nyelv a vacak. Már bent voltunk mindketten a tanárban, amikor észbe kaptam, és tompítani igyekeztem a meggondolatlan kijelentésem élén. – Vacak a magyar nyelv is, csak az angol nyelv az igazi. A bent levők tágra nyílt szemmel néztek ránk. Most mi lesz? S. nekem esik-e? Ugyanis S. előbbi kijelentését nem hallhatták, jóllehet az sem sokat változtat a helyzeten, ha hallották volna. Azóta is töpreng-

hetek rajta és találgathatom, hogy ez a jelenet tudatos rendezői elgondolás, fölvilanó rögtönzés volt-e, vagy csak a véletlen műve. Mert S. különös ember volt, kiszámíthatatlan mindenben, egyik napról a másikra meg tudott változni, mint az időjárás, könnyedén, fölényesen, nagyvonalúan arcot és magatartást váltott, mint az igazi színész vagy diplomata. Egyszer eleve játékos természetét mutatta, tréfálkozott és elérzékenyedtett gyerekes dolgokon, máskor komoran nézett az emberre, és csak úgy vágott a szava. – Mleveno meso ću praviti od tebe. Paprikást csinállok belőled! Mintha farkas fogainak csattogását hallottam volna. Gyermekversköltő és húsdarálás. Úgy rémlik, a történelem eleve gyilkos humorú szatírárt ír. A múltja utánanyúl az embernek, s addig nem hagyja nyugton, míg a helyére nem teszi. Nem lehet bóklászni, céklézni sehol büntetlenül.

Eleinte ügyet sem vettem rá, később annál inkább észre kellett vennem, hogy a tanáriban megváltozott a hangulat, és fagyossá válik körülöttem a levegő. Közben tanfelügyelő látogatta meg az iskolát, és az egyik tanítónőt, akinek az órájára a fél tantestület betódult, nyilvános összejövetelen kegyetlenül megbírálták. Módszertani és egyéb szakki-fejezések röpködtek a levegőben, és szegény tanítónő lehajtotta a fejét. Bejelentettem az igazgatónak, hogy a tanév végén eltávozom az iskolából, máshová megyek tanítani. Már jelentkeztem egy pályázaton, és értesítettek, hogy fölvesznek. Csak R. maradt hozzám a régi, mindig segítőkész és jó tanácsokat adó kartárs. Megszűnt a sakkozás a tanáriban és az asztaliteniszezés az emeleten. Közeledett a tanév vége. Egész nap folyt a tanítás. Nekem a második váltásban is volt mindig órám, s egy késő délután Sz. tanító, aki a politechnikát oktatta, a pályázaton ugyanis nem jelentkezett szaktanár, és rajzot is vállalt két osztályban, hozzám fordult becsöngetéskor, mert csak ketten maradtunk a tanáriban. – Nincs több órája? – De van, a hatodik. – Jöjjön be velem egy rajzóra a 6. b-be, legalább nem unatkozik. Elfogadtam a meghívást. Sz. is szerb tagozatra járatta gyerekeit, mint R. meg az aligazgató, és párttag volt, de igen barátos természetűnek és jóindulatú embernek látszott. Kurta szipkája körül gomolygó füstfelhő, széles jászkun arcán az állandó töprengés jelei. A gyakori köhécselestől el-elfulladt, és ilyenkor hangját elfojtotta az asztma. Az alföldi nyelvjárás és a nagyvárosi köznyelv tájszavakkal és szerb kifejezésekkel tarkított furcsa keveréknyelven beszélt. Még alig telt el fél óra, s a gyerekek máris sorra elkészültek rajzaikkal. Kíváncsian vártam, most mi lesz. Sz. őrmesteri hangon rendelkezett. – Hetes, oltsd el a villanyt! Sötétben maradtunk, mint kaszárnyában a bakák takarodó után, és mint ott abban a régi világban, itt is

fölsattant a következő parancs: – Mese! Nem sokat kellett várni, sem szólítani senkit, máris kezdődött a mesélés. A mesemondót fölismertem a hangjáról. Ügyes fiú volt, de nem a jobb tanulók közül való. Mesélni most mégis csodálatosan tudott. Fölszabadultan, színesen, élénk hanglejtéssel, fordulatosan beszélt anélkül, hogy egy pillanatra is megakadt vagy megállt volna. Nem úgy, mint magyarórán a lecke fölmondásakor. Jó lecke volt ez a számomra. És szinte megoldhatatlan föladvány, rejtély. A sötétség mint fölszabadító erő, vagy alkalmas közeg, melynek a bensőséges hangulatában megoldódik a nyelv? Mindenesetre a gyerek most úgy beszélhetett, ahogy órán kívül a család és tágabb környezete melegében mindig szokott, ahogy otthon tanult meg beszélni szó szerint az anyja nyelvén, azon a nyelven tehát, mely valóban az anyanyelve volt minden elemében. Az iskolai nyelvoktatás falra hányt borsó. Lehet, hogy már az első osztályban elhibázott az írás- és olvasástanítás. A betűk hangoztatásával kezdődik a baj, és ez még csak fokozódik a betűk összekapcsolásakor. Csak egy példa: az e betű. Veres Péterrel csodálkozhatunk azon, hogy ez az egyetlen betű és ennek a kiejtése milyen fontos szerepet játszik a magyar nyelvben. Képes meghatározni az ember születéshelyét, társadalmi helyzetét és a néphez való viszonyulását is. A mai hírközlő szervek, a színház, de részint az oktatás is tesznek róla, hogy így legyen. Sajnos. Tehát még a kiejtés sincs megnyugtatóan megoldva. Pedig, úgy rémlik, a mai embernek egyre inkább beszélő lényé kell válnia, következésképp madarat tolláról, embert beszédmódjáról ismerni meg, és nemcsak azért, mert a stílus maga az ember. A magyar értelmiségit pedig a sorsa, a sorsa még azzal is megverte, hogy anyanyelvét holtig tanulnia kell. Nem csoda, hogy a magyartanár jóval nehezebb helyzetben van, mint G. B. Shaw nyelvtanára a Pygmalionban. Önként adódik a kérdés, hogy maga az írás, az egységes helyesírás maga nem biztosíthatná-e a magyar nyelv egységét? A beszélt nyelvet pedig hagyni kellene, hogy szabadabban fejlődjék, alakuljon, akár változataiban is. Tehát kötött írás, szabadabb beszéd, mint az angolban, vagy mint ahogy némely távol-keleti országban gyakorlattá vált. Így az eléggé egyhangú magyar köznyelv várhatólag hangzásban is változatosabbá, színesebbé válna, és nem hatna vidékiesnek a középzárt e vagy rövid é, de urambocsá!, talán a rövid á és a kettőshangzók sokasága sem, sőt talán a mély i is fölmerülhetne még a feledésből.

Új munkahelyemen előreláthatólag szerbet is tanítanom kell majd. Bementem hát a vörös keresztet tanítónő egyik szerbórájára, ugyanis S. és köztem teljesen elhidegült a viszony. Megtudtam, hogy még most

sincsen tankönyv a magyar tagozatokon, és a gyerekek a szerb anyanyelvűeknek íródott alsó tagozatos tankönyveket használják. Így a nyolcadikosok negyedikes olvasókönyvből tanulnak. Jó érzés lehet! Az órán nem ért meglepetés: a nyolcadikosok is gyatrán vagy sehogy sem tudnak szerbül. És ami még elszomorítóbb: a jelesebb diákok tudnak kevésbé. Valakik jóvátehetetlen kárt okoztak. Megbocsáthatatlan mulasztás történt. Nije teško predvideti, mondja a szerb, könnyű megjósolni, hogyan járnak majd ezek a gyerekek a középiskolában, egyetemen.

Tamási Áron *Hazai tükör* című regényének román pópánéja így beszél 1849-ben: „Német világ jön, németül kell tudni.” Sajnálatos, hogy magyar pópáné nem akadt, aki száz évvel később megmondta volna: szerbül kell tudni. Legalább ennyit, ha többet nem lehetett. Tudni, de nem az anyanyelv rovására, nem beolvadás árán, azon az áron, hogy elhanyagoljuk, elfelejtjük vagy megtagadjuk anyanyelvünket a boldogulás csalóka reményében, rossz példát mutatván a többieknek. Akkor talán most nem kellene megkérdeznünk, hogy hol maradtak a használható, magyar szerzők írta tankönyvek, szótárak, kézikönyvek. Már a kezdet kezdetén. Akkor talán nem érvényesülhetett volna ilyen mértékben a kontraszelekció, azaz a magyar értelmiségiek kiválasztódása régiók, környezet, származás és családi háttér szerint.

A tanévzáró gyűlésen a tantestület tagjairól külön-külön nyilvános vélemény hangzott el a kötelező számadás és önbírálat után. S.-nek az igazgató rögtön fölrotta, hogy a társadalmi munkától távol maradt, és politikai nézeteivel is baj van. S. ezt rosszindulatú véleménynek, rágalomnak minősítette. – Maguk csak azt szajkózzák, amit a párt előír, amiben előre megegyeztek, de én legalább azt mondom, ami a saját véleményem, mert tudok és merek gondolkodni, ugyanis én értelmiségi vagyok, mondta büszkén, de ha itt nincs rám szükség tizenöt évi tanítás után, hát nem tanítok. Majd csak megélünk valahogy a feleségem kis fizetéséből. Persze S. tudta, hogy fölmondásról szó sem lehet. Az igazgató jónak látta csendesebb hangon megjegyezni, hogy S. kiváló tanár, és az iskolának szüksége van rá. Amikor rám került a sor, és szintén a társadalmi tevékenységet hiányolták munkámból, csak R. kelt a védelmemre. S. is fölszólalt ugyan, de szavaiból érződött, hogy elsősorban önmagára gondol, amikor az irodalmi munkásságot elsőrendű tevékenységnek minősíti, ugyanis érvelésében az ifjúsági irodalom nevelő hatását bizonygatta. – Igen, így van, hagyta helyben az igazgató szárazon, csak ott a bökkenő, hogy a társadalmi munka ingyenes, míg az író műveitért tiszteletdíjat kap, tehát az írás magánügy. Azonkívül a kollégának a

politikai magatartása helytelen, sőt káros. Ekkor az igazgatóné dallamos hangja hallatszott messze a hátam mögül: – Hagyjuk a kollégát békében, úgys elmegy tőlünk.

Ketten voltunk az irodában. Az igazgató kihúzta íróasztala egyik fiókját, és keresgélni kezdett benne. – No, itt van a minősítése. Fölolvassam? – Tessék, mondtam elkészülve a legrosszabbra. Az igazgató lassan, minden szót külön hangsúlyozva fölolvasta a gondosan és szerbül fogalmazott okmányt, mely ugyan nem volt kirakatba való, de lesújtóan rossz sem. – Elfogadja? Ha van valami megjegyezni vagy kifogásolni valója, csak szóljon, még nem késő. – Elfogadom, mondtam megkönnyebbülten.

Szinte bizonyos, hogy az igazgató káderlapomat elküldte új munkahelyemre. – Elmehet, mondta ugyanis, mintha kegyet osztana, és most az egyszer szemembe nézett, de emlékezni fog még ránk.

Most figyeltem föl rá először, hogy a bronzszínű mellszobor mennyire hasonlít az igazgatóra. Talán a szobrász egyenesen az igazgatóról mintázta, csak ezt titokban tartják? Ugyanaz a kerek fej és borostás arc, ugyanazok az apró, mélyen ülő szemek. Vagy fordítva történt? Az igazgató vette föl valami csoda folytán a szobor ércszerű arcvonásait? Ki tudja. Minden előfordulhat ebben a valószínűtlen világban.

Kint az utcán ragyogó fényben láttam a szürke házfalakat, és ez a furcsa ragyogás nem szűnt meg azon a hosszú úton sem, mely a tiszaperjei vasútállomásra vezet.

JASNA MELVINGER VERSEI

CIRRUSZOK EJTŐERNYŐIN

A magasság fátyolfelhők ernyőin száll alá de nem kell légideszantot
várni

Csak Szibéria kifordított hófúvásai meg Lepanto vitorlái
Gyapotszedők nélküli kifordított gyapotföldeket mutató
A nyitott szemű álmot mily lágyan fölítató
A fehérségtől mely ismét fehérségbe hajlik át
Messzeség Harlekinjei egymást kikerekítik
Vagy egymást tavalyi hóval befeketítik
Hangtalanul zuhanunk a súlytalan pillanatba
Lavinák dörgés nélkül jajtalan mássá szakadva

A PILLANGÓÉRT

Szárnyának pávaszemeiben a valódi magasság fel sem kélett
Kicsiny égi térkép apró rezzenések
Pillantásom mégis a nap pillantását is fedi a tarkaságba szétömölve
Szárnya szimmetriájának tört perce velem a magasba kap
Ha csak játékszereként is a nyárnak
E részegség tisztább annál amit egy virág kelyhéből szippanthat

OSTROMLÓ HOLDVILÁG

Az ostrom megtört a falak alatt
Ahogy füvek tartóztatják föl a vér fekete hadait
Elsőnek a fül föld alatti járatait hagyjuk el
Az ostromlók tudomása nélkül
A hullám csapzott zászlót bont és visszahátrál a Dunába
Szablya metszi el tekintetem csillagok látókörén túlról
Mely rétegben tombol még az ostrom
A kabócák hangja címerek ezüstvereteként csörren
A hold fényvesztett érme sötétől alámosott mellkasoknak
Az éj elgurult ágyúgolyó bástyák csorba foga alatt

LOMB ARANYÁÉRT ÉS ROZSDÁSODÁSÁÉRT

Kabátujjamban végig a bélés
Metsző levegő hideg selyme legyen
De még tartson a csók mit virágkehelyből szippantott a méh
S a nap se térítsen még az est felé
A fény utószor még az értelemre tegyen esküvést
Bár ígéreteiben igencsak kimért
A héj alatt hadd érjen kései keserűje be
Rozsda lepje és csillanjon aranyló leve
A lombban melyre enyészete tör

AZ ÉJSZAKA NEM TUD KIMONDANI

Mindazt mi belőlem az ernyedt húsú éjbe szakadna
A szélverte füvek gyepelője magával ragadja
Mohos nyelvcsap a torokban hangok szüremlése
A virágok közt apró ajkaknak néma rése
Léghezut a lombban az ágyat harmat lepi
S ez a remegés a kitárt ajtóban az egyedüli
Amit ez az éj belőlem magában hord és nem tud kimondani

BRASNYÓ István fordításai

AZ ÉSZAKI FAL (II.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

6.

Amikor azon az októberi késő délutánon a Trieszt felől érkező, Wurmbrandt nevű vaporetto behajózott a pólai kikötőbe, a fedélzeten álló fiatalember, hosszú, fekete pelerinnel a vállán, mely öltözék némi jezsuita szigort kölcsönzött megjelenésének, a kikötőgáttól jobbra emelkedő dombokra mutatott.

A Galambdúc, mondta a gesztenyés hajú lánynak.

Ő, a lány, a hajó vaskorlátjába fogódzva, ott állt mellette. Továbbra is az öböl mélyét fürkészve válaszul csak bólintott. A tenger nyugodt volt, akárcsak azon a reggelen, amikor a hajó a Liffey sötét tükrén siklott velük a tenger felé, s ők a fedélzetről néztek vissza a távolodó North Wall állomás alacsony homlokzata felé.

Csupán három hete voltak úton, a lánynak mégis olybá tetszett, hogy hónapok teltek el, s a városok füzére, melyeket a húsz-egynéhány nap alatt láttak, hosszabb volt annál a rózsafüzérnél is, amelyet éveken át az ujjai között morzsolgatott fatornyos hazájában, Gallowayben, Írország nyugati partvidékén.

Amint a hajó a mólóhoz simult, az utasok türelmetlenül tolongva megindultak a kikötőhídon, amely enyhén a part felé lejtett. Noha egy kukkot sem értett az egyébként dallamos nyelvből, a lánynak azért a mindenfelől röpködő köszöntő szavak éppolyan jólestek, mintha nekik szóltak volna. A fedélzeti körpadról felkapta az öblös kalapdobozt, a fiatalember pedig a hatalmas bőrönd súlya alatt megtántorodva, óvatosan megindult a pallón lefelé. A mólón kiváltak a sokaságból, s úgy várták, hogy valahonnan előkerüljön Artifoni úr.

A parti villanyfények alatt a házak körvonalai élesebben rajzolódtak ki az esti szürkületben. A móló túlsó végén ekkor egy férfi tűnt fel zöld esőköpenyben. Karjait széttárva, gyors léptekkel közeledett.

Isten hozta önöket, mondta, s kezet csókolt a szótlan lánynak. – Remélem, jó tengerük volt.

Körülnézett a mólón, majd odaintett egy hordárt. Mielőtt elindultak volna a városközpont felé, a fiatalember megkereste tekintetével a kikötőgát fölött, a dombon álló magányos házat, amerre már a külváros fényei égtek.

Artifoni úr megdicsérte a fiatalember olasz tudását, majd hozzátette azt is, hogy a helyi lapok reggel hírt adtak érkezésükről. A Berlitz-iskola pólai tagozatában már folyik a tanítás. Ő maga két nap múlva visszatér Triesztbe. Pólában Alessandro Francini Bruni úr, a helyettese marad.

A lakás közel van, no de ha úgy kívánják, kocsiba ülhetünk, készségeskedett Artifoni úr.

Nem, nem, tiltakozott a fiatalember. – Jólesik majd egy kis séta.

Artifoni úr bement a hordárnak a lakcímet, ők hárman pedig megindultak a riván, hogy azután mindjárt az első sarkon jobbra forduljanak. A park mellett haladtak. A fiatalember hallgatagon szemlélte a túloldali házak homlokzatait. Amikor a kőkapuhoz értek, váratlanul fölragyogtak a korzó fényei. Artifoni úr egy pillanatra megállt, s közölte, hogy ez itt a Porta Gemini, de mindössze húsz-egynéhány méterrel odébb megmutatja majd a Herkules-kaput, a város legrégibb műemlékét.

Átjutva a korzón Artifoni úr odamutatott a Porta Aureára, ettől a római műemléktől jobbra pedig egy háromemeletes saroképületre.

Az iskolánk, mondta. – Olyan ötven méterre innen, erre, a Via Giulián van az önök lakása.

A fiatalember megjegyezte, hogy a városban, úgy látszik, sok a kapu. No de azért-e, hogy Pólába többen jöjjenek, vagy hogy inkább elmenjenek az emberek, kérdezte Artifoni úrtól.

Ő csak megcsóválta a fejét, s a kérdést válasz nélkül hagyta.

A Via Giulián levő lakás két tágas szobából és konyhából állt, az árnyékszék kint volt a folyosón, a lépcső mellett. Kályha nem volt, de Artifoni úr a vendégek gondterhelt pillantásait azzal szerelte le, hogy Isztriában igen enyhék a telek.

Amikor magukra maradtak, a lány kinyitotta az ablakot, s elnézte a járókelőket meg a Via Giulián csilingelő villamosokat. A fiatalember idegesen sétált fel s alá a félig üres szobákban, és cigarettázott.

Azóta, hogy búcsút intettek a North Wall állomásnak, csupa váratlan esemény történt velük. Mint amilyen az a bizonyos találkozás a rendőrséggel, amikor a férfi belekotyogott a részeg angol tengerészek szóvaltásába, s emiatt bekísérték. Az ifjú pár csupán Zürichig akart eljutni, közben idáig sodródtak, ebbe a zugba, amely a vaporetto fedélzetéről valóban isten háta mögötti helynek látszott.

Összebújva feküdtek a sötétben, a hideg szobában. A fiatalember hosszú ujjai végigsiklottak kedvesének telt vállán, karja hosszán, majd a flanel hálóing alá furakodtak. Szerette így, szó nélkül, simogatni a lány hamvas bőrét. Mielőtt a teste fölé hajolt, még egyszer az eszébe villant az a dombon álló magányos ház, kikötőtágat mögött.

A Pidgeon Hous, sepegte. A Galambdúc.

A lány benyúlt a fiú alsónadrágjába, s megmarkolta a lüktető hímtagot.

Zihálásuk betöltötte a szoba sötétjét. Az utcáról már nem hallatszott a villamos robaja. A város elmerült a hosszú, üres, vidéki éjszakában.

A két test lassú ütemben hullámozott. Ugyanakkor a fiatalember gondolatai villámgyorsan cikáztak. Egész hadseregek vonultak el téres síkságokon, azután tengeri gályák, tündértermetű lányok Dublin sötét utcáin. A részeges Paddy, a Graftron utcai verklis bibircsókos orra. Apróhirdetés az Irish Timesban: egy onanista titkárnőt keres, aki legépelve verseit. Paddy kintornája elhal a Stephens Green fasoraiban. A cirksusz sárga sátorvára ráborul a felbolydult városra. Oroszlánordítás fagyasztja meg a vért a gyerek nép ereiben. Fekete sziklarögök a Martello-bástya tövében. Meg a tábla: *Csak uraknak. Reggel 9 óra után fürdőruha kötelező.*

S akkor kifújja a levegőt. A lábujjak görcsölnének, a két test egymásba omlik. A fiatalember a hajó orrán, a Gibraltár felirat sárga betűin állítja meg gondolatfutamait. Másokkal együtt, s hosszú sorban, egy ember áll a trieszti riván. A fején szalmakalap. Kíváncsian szemléli őket. Majd köszöntésképpen fölemeli a kezét, s az utasellenőrző sorompóhoz lép.

A férfi a kikötőhídon át feljön a hajóra. A fiú meg a lány a vaporetto fedélzetéről egy másik hajóra lát, amely még az este Argentínába indul. Valahol, a trieszti öböl mélyén, hajókürt rian, s ez emlékezetükbe idézi a Liffey magas rakpartját, mely letűnt népek történelmi bástyaiként lángol a lemenő nap fényében.

Amikor a lány elszunnyadt, a fiú azoknak a gondolatoknak a nyomába eredt, amelyek társnője tudatalattijában lebegtek. A szürkeállományt afféle labirintusnak, folyosórendszernek látta, olyan képek, jelenetek

búvóhelyének, melyeknek az a sorsuk, hogy feledésbe merüljenek, vagy csak részben bocsáttassanak be a kimondandók termeibe.

Hosszan úszkált a sűrű, kocsonyás masszában, mely egy egész világ börtöne, egy világé, amelyet sohasem lehet teljes egészében feltárni, ez még neki sem sikerülhet, pedig széltében-hosszában bebarangolja ezt a birodalmat, melynek neve: emlékezet.

A hosszú evező meg-megcsobban a sötétben.

Ezen az első pólai éjszakán, a Via Giulia 2. harmadik emeleti lakásában gondolta el a szunnyadó emberi agyról szóló elbeszélését, melyet élete alkonyán fog megírni.

Másnap megkereste a Porta Aurea közelében levő Berlitz-iskolát. Nem minden megindultság nélkül fedezte fel, hogy az épület a Szent István-feljáró tövében áll.

Stephen, a hős, mormogja magában, miközben könnyedén megérinti a bejárati ajtó díszvasalását.

Artifoni úr, a trieszti Berlitz-iskola igazgatója, bemutatta a kollégáknak, és ismertette az órarendet. Már-már az összeesküvők titokzatoságával, bizalmasra fogva a hangját közli vele, hogy a tanulók között két osztrák–magyar katonatiszt is van, Koppeans úr és Horthy úr.

Hajóutat terveznek a Brit-szigetekre?

Artifoni, rövid gondolkodás után, elnevette magát.

Nem, nem, rázta a fejét tagadóan, válaszul a fiatalember kérdésére.

– Ki sem dugják az orrukat az Adriáról. Még az is sok nekik.

Napos, szeles idő volt. Mivel csak délután voltak órái, a fiatalember, a Szent István-feljárón, az óvárosba vette útját. Az éles kanyart maga mögött hagyva, az Archeológiai Múzeum előtt vezető kavicsos gyalogúton megindult a Citadella felé. Egy pínafa alatt megtalálja azt a pontot, ahonnan pompás kilátás nyílik az öbölre, a domboldali lankákat benépesítő házakra meg a római kori amfiteátrumra.

De erről a helyről nézve, arra, az Arzenálon túl, a kikötőgát mögötti dombokat meg azt a magányos házat is látja. A Galambdúcot. Ha távcsöve volna, szemügyre vehetné a homlokzatát. Távcsövel, persze, mint azon az éjszakán ott Laibachban, amikor a vasútállomás előtti parkban teleszkópon vizsgálgatták a csillagos eget. Leszálltak a vonatról, mert azt hitték, már Triesztbe értek, s csak a váróteremben jöttek rá, hogy a tenger még messze van. A következő vonatindulásig az ismeretlen városban kellett tölteniük az éjszakát. Bőröndjüket leadták a ruhatárban, jómaguk meg egy parki padon várták be a reggelt. A nagy teljesítményű teleszkóp meglétét azonban jó jelnek vették a sokféle galiba

között, amely érte őket, amióta búcsút mondtak a dublini North Wall állomásnak. A csillagok állása sejtelmes verssorokká rendeződött.

Miközben a Citadella tövében álldogál, a fiatalember az öböl szemben levő partján burjánzó bozótos zöld sávján pihenteti rövidlátó szemét. A pinea árnyékában cigarettázik, s első hajóútjukon, a Stanislas öccsével való szökésükön méltázik. Tizenhárom esztendő volt, amikor 1895 júniusában – akkor ő még a Belvedere College-ben tanult – ketten az öccsével elhatározták, hogy megszöknek a mindennapi kötelezettségek elől, és igazi kalandot élnek meg. A dublini öböl egy távoli pontjáig, a Liffey folyó torkolatánál levő Elektromos Művekig, a Galambdúccig akartak eljutni. Megelégtelven az iskolát meg a szigorú jezsuitákat, egy reggel útnak eredtek. Átmentek a Royal csatornán, majd a Tolka folyócskánál északkeletre fordultak, hogy aztán komphajón átkeljenek a Liffeyn, miközben csalódottan vették tudomásul, hogy a hajó egyetlen norvég tengerészének sincs zöld szeme. Minden pénzüket bizskvitre meg ribizliszörpökre költötték, s végül is csak Ringsandig jutottak. A Pidgeon Houstól még néhány mérföld választotta el őket, a nap pedig leáldozóban. S miközben a Dodder folyó közelében, a mezőn, a hazatérésen törték a fejüket, valahonnan egy toprongyos vénember termett előttük. Amikor elvigyorodott, látszott a nagy, sárga lapátfogakból álló fölso fogsora, melyben két lyuk sötétlett.

Jónapottal köszönt rájuk, s a szép fiúkról kezdett mesélni, akiknek tiszta, selymes hajuk és fehér kezük van. Azután olyan húszméternyire eltávolodott a réten, kigombolta a sliccét, elővette a nemi szervét, majd néhányszor meglendítette a fehéren világító csököt. Amikor visszatért, folytatta fura mondókáját. Stanislas óvatosan néhány lépésnyire távolodott. Idejében felfedezte a vén kéjenc zöld szemét. A következő pillanatban fejvesztett futásnak eredtek.

Kilenc évvel később hősünk valahol ugyanitt, a Dodder-parti réten csökolta meg először azt a lányt, aki később a felesége lett. Még ott, a Citadella lábánál levő magaslaton állva elhatározta, hogy estére levelet ír Stanislasnak.

A meredek lépcsőn lefelé indult, kijutott a kanyargós Castropol utcára, amely kacskaringósan kígyózik az óvárosban, és a Szent István-feljáróhoz vezet. A korzón megvette a helyi hírlapot, majd beült egy vendéglőbe egy pohár borra.

7.

Olga az első bécsi reggelt a Mollardgasse utcai lakásban szimatolással töltötte. Úgy szaglászta körül a terepet, akár a dúvad. A tus alatt felfrissülve tíz után lépett ki a házból. A közeli Mariahilferstrasse felől építőipari gépek zakatolása hallatszott. Épült a metró, amely majd számúzi a villamost Bécs legismertebb üzletutcájából.

Noha még csak reggel volt, az utcasarkokon prostituáltak ácsorogtak abból a harmadrangú, fajtából, amely nappal is úzi az ipart. A fiatalabbak a közeli Gürtelen ordináltak, s csakis éjszaka. Aztán az évek múlásával húzódtak vissza a mellékutcákba. A Westend Szállóval szemben Olga megpillantott egy öregasszonyt, akinek arca lisztesen fehérlett a púder-től. A rózsaszín vászonnadrág csenevész, vékony lábszárakat takart.

Olga benyitott az újságboltba, az ajtó felett felcsilingelt a csengettyű. A hátsó helyiségből, melyet paraván választott el a bolti résztől, morszákkal a szája körül előbújt a tulaj, szemmel láthatóan reggelizés közben zavarták meg. Olga a szeme sarkából látta, hogy a fémkeretes polcon belgrádi sajtó is van. Cigarettát és egy csomag levélpapírt vásárolt. Az utcára lépve újból meglátta a nénit, most már egy kék overallos, vállas férfival tárgyalt.

A város minden zugában lüktetett a névtelen élet. Olga, az épületek homlokzatait és a járókelőket fürkészsze sétát tett a környező utcákban. Eközben valami csodálatos érzés duzzasztotta keblét, a vágy, hogy eggyé olvadjon a város reliefjével. Ez az érzés napokig nem hagyja el, de az új kulisszák fölött érzett öröm a Bécsben töltött első hét vége felé szorongássá válik, rádöbben, micsoda mérhetetlen szakadék, mekkora távolság választja el egymástól a két színteret, azt, amelyet harminchárom esztendő után odahagyott, s a másikat, amelyikre, pusztán ideérkezésével, még nem is lépett. A Gumpendorfer környéki negyed házai lassacskán kiszorították belgrádi szobájának könyvsorait.

Kora reggel, amikor végigment a föltúrt Mariahilferstrassén, az építőhelyeken olyan emberek kiáltozását hallotta, akik az ő nyelvén beszéltek. Bosznia hadban álló nemzetei, izzadtan és porosan, a gépek zakatolását túlharsogva, Bécs gyomrának egyazon árkaiból válaszoltak egymásnak.

Első bécsi hetük végén Olga és Andrej fölfedezték egyévi különélésük nyomait. Miként az ugyanahhoz a szigetcsoporthoz tartozó két szigeten, a növényzet nem különbözött ugyan, ámde egy-egy partszakasszal a

nylt tenger felé fordultak. Ezeken a partokon pedig, titokban, mindketten a maguk csónakját ácsolták.

Egymás mellett feküdtek az ágyban, de a közelgő álom, az elalvás ürügyén, messze jártak gondolatban. Andrej fürgén lépegetett fel egy klementinengassei bérház utolsó emeletére, egy hajópadlóval bélelt, szűk kis padláslakásba.

„Milyen alacsony itt”, mondta Irénnek, s az épp hogy csak kimondott megállapítással egy időben enyhén belebódult a várható érintés gondolatára. A kétéves Ján felnézett játékaik közül az alacsony rekeszből, s kíváncsian vizsgálgatta a vendéget. Andrej egypár gügyörésző szót intézett hozzá. A gyerek elhomályosuló tekintete, meglehetősen, őt is megörzi jövőendő élete kitörlődésre ítélt emlékképeinek kollekcijában, ott, ahol a padláslakásban jövő-menő, ismeretlen bácsik gyűlnek. Andrej nem árulta el, mennyire örül, hogy pár nap múlva Belgrádba utazik. Amikor pedig Olgával visszajön, minden másképp lesz. Úgyesen egyengette a visszavonulás útját. A féléves kapcsolat folyamán éppen elég olyan ténnyel hozakodott elő, amelyek alapján Irén szemében ő szerencsétlen embernek látszott, Olgát pedig afféle meddő asszonynak tüntette fel, aki kétségbeesetten kapálódzva siklik lefelé a negyedik évtized balusztrádján. Gavallérosan Olgát három évvel idősebbnek mondta, amivel még csak tápot adott Irén szemérmertlenségének. Igazában egy kissé le kellett lombozni a nőt terveit illetően, oldani az egészségügyi nővér akarati görcsét, akinek friss, kemény testén és huszonöt évén kívül nincs semmije, amire a negyvenegy éves orvossal való idilljét alapozhatja. A vékony ujjacskák, amelyek reggelente a rendelőben a műszert adogatják keze ügyébe, most a mellén babrálnak. A letompított lámpafényben Ján aludt. Irén kéjesen simult Andrejhoz az alacsony, széles matracon. A férfi biztonságban érezte magát ebben az odúban, akár csak nagybátyjának zvezdarai padlásán valamikor, a serdülés éveiben. Csupán az alvó gyermek arcocskája feszélyezte némileg, a tudat, hogy valamilyen hangként, neszként maga is ott lesz a regisztráltak, a bekódoltak között, amiképpen az ő gyermekkorából is mogorva férfiak hatalmas pannói derengenek. S ezek az arcok csak sok évvel később, már Andrejnak a fúrógéppel lassan köröző keze alatt húzódtak torz grimaszba, mely a szorongás és a félelem grimasza volt.

Olga megfordult álmában. Andrej becsukta maga után a manzárd ajtaját, majd talpával félénken Olga lábszárához ért.

Ami pedig Olgát illeti, reggeli kóborlásai során ő egyre nagyobb körben mozgott, úgyhogy néhány nap múlva már végigsétált a Klementinengas-

sén. Amikor visszatért a mollardgassei lakásba, kötelezően megállt a második emelet fordulóján, s tekintete megállapodott azon a réztáblán, amelyen az állt, hogy: Huber. A véletlen szeszélye folytán Olga valamelyik Remarque-regényből emlékezett erre a névre, a hazátlanná vált hős veszi fel családnévként úgy, hogy megvásárolja egy idegen ember útlevelét. Az igazi Huber a föld alatt nyugszik, az ál-Huber pedig, két kemény borító közé fűzött papírlapokkal megtámogatva, új életet kezd.

Hogy ne szívjá a Mariahilfer utcai építőhely porát, Olga leereszkedett a párhuzamos Gumpendorfer utcába, amely kanyarogva köti össze a Gürtel meg a Ringet, a városmag tágabb és szűkebb gyűrűjét. Miközben a Gumpendorfer utcai üzleteket járta, már magán a Gürtelen felfedezett egy szürke, barokk utánzatú lakóépületet. Pompájával, cikornyás homlokzatával, ablakrainak sűrű klaviatúrájával valósággal kirítt az egyhangú környezetből. Abban az időben, amikor épült, a környék minden bizonnyal elegánsabb volt, de most, a VI. és a XV. kerület határán groteszkül hatott új környezetében. Akárcsak az emberek, hirtelen maga is valamiféle ismeretlen színen találta magát.

Olga azon az estén megemlítette Andrejnak, micsoda barokk palotát fedezett fel a Gumpendorfer meg a Gürtel sarkán. Az infektológia-tankönyvvel a kezében a férfi szórakozottan bölintott. Napközben a pácienseinek szájöregébe, éjszaka pedig a tankönyv sűrű betűsoraiba mélyedve nem sok köze volt a külvilághoz. S tudatának csupán egy csücskével sühintotta meg az Irén padláslakásához vezető meredek lépcsőt. Majd sebtében utánaszámolt, hogy mekkora is a távolság a barokk palotától a Klementingasséig, amelynek az eleje a Gürtel másik végén van ugyanabban a magasságban.

Miután megzavarták az olvasásban, Andrej bágyadtan elmosolyodott. Mintegy mellékesen hozzáfűzve közölte Olgával, hogy minden pénteken este egy ember jön a rendelőbe, s elviszi a kihúzott agyarakkal teli hordót.

Duzzadt szemei, a ráncok sűrű pókhálójával a sarkaikban, már az eljövendő betegség nyomairól árulkodtak. Az idő homokórája lassacskán a vesékbe ürítette tartalmát.

Eh, Bécs – kezdte, egy pillanatra eltűnődve –, az a pácienseim nyála, hidak és tömések.

S boldogan nyugtázta magában azt az anatómiai tökélyt, mely arcjával palástolja a gondolatot.

Olga, a kinyitható rekamié karfájára emelve a lábát, a fotelban ült. A sárga indiai vászonból készült nyári szoknya alatt kirajzolódott jó idomú,

hosszú lába. A felesége erőteljes, de karcsú teste nyugtalanná tette Andrejt, egy szempillantás alatt eláradt benne a vágy. Letette a könyvet. A másodperc egy töredékéig megvillant a fehér sebhely Irén hasán.

Jövő szombaton vacsorára vagyunk hivatalosak Tiborékhoz, mondta, és felkelt a rekamiéről.

Megállt Olga mellett, s mindkét kezével könnyedén a vállára tenyerelt. Az asszony ráismert az intonációra. Megmozdult a fotelben, s ujjai a férfi lágyékára siklottak. Egy pár pillanat még, s megmarkolja a duzzadt szondát, s a testébe mélyeszi.

De hát a nyílt tenger felé néző partok a szeretkezés után sem kerültek közelebb. A két kimerült test átengedte magát a jótékony álomnak. Ott pedig még messzebb voltak egymástól.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SZAVAINKRÓL (A KONYHAABLAKBÓL NÉZVE)

C S E H M Á R T A

Azt már megszokottnak tartjuk, hogy van *szárma* szavunk is a *töltött káposzta* mellett, *gyuvecs* a *lecsó* mellett, *szenf* a *mustár* mellett. Akinek szókincsében az ilyen szópárok (szinonimák) mindkét tagja aktívan jelen van, azok nemigen vetik el – vagy ha véletlenül el is tévesztik, rendszerint kapásból „helyesbítik” is őket; tudják, mikor melyik a „helyes”: Magyarországon (inkább) a *töltött káposzta*, a *lecsó*, a *mustár*, itt nálunk inkább a *szárma*, a *gyuvecs*, a *szenf*. Ez utóbbiak szókincsünkben megjelenő szlavizmusok, amelyeket vidékünk lakossága egyöntetűen ismer. Ezért valójában tájszavaknak is tarthatjuk őket. A *szármának* erre már „jogosítványa” is van: az Értelmező kéziszótárban tájszóként benne van. (A *gyuvecsnak*, *szenfnek* ilyen jogosítványa még nincs; a *gyuvecsot* azonban már megtaláljuk Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótárában*.)

Azért tartottam szükségesnek ezeknek a szavaknak a példájával kezdeni, mert körülöttünk nyelvművelő buzgalom nem kavart még olyan nagy hullámokat, mint – mondjuk – a *szokk* vagy a *frizsider* körül. (Lásd legutóbb például a *Képes Ifjúság* 1995. jún. 20-án megjelent számában, a 12. oldalon.) Így kevesebb indulattal többet láthatunk meg talán a hozzájuk fűződő nyelvi jelenségekből, mint ha a „*szokkpártiak*” és a „*gyümölcslepártiak*” között próbálnánk igazságot tenni „középutas” harmadikként.

A főnt említett szavak, szópárok, a szókészleti helyüket illetően rokonok. Ez az egyik dolog, amit kiindulópontként tudnunk kell. A másik az, hogy nyelvünk bonyolult rendszer – minden nyelv bonyolult rendszer –, amelyben a szavak és a fogalmak között nem a patika rendje uralkodik: ahány fiók, annyi címke, és mind különböző. S a világ minden pontján, minden patikában ugyanazok a fiókok és ugyanazok a címkék. S ötven–száz évvel ezelőtt ugyanúgy volt, mint ma van. Mint lesz ötven–száz év múlva.

A nyelv ellenben térben és időben változó közeg. Társadalmi, kommunikációs szerepéből következően rétegzett, strukturált. Továbbá annak is, aki

áldásos gyümölcsseivel él, aki a nyelv jeleit igénybe veszi, hogy megértesse, kifejezze magát, hogy akaratát, kívánságait kinyilvánítsa, hogy kérdezzen, ha érdeklí valami (és így tovább; a beszéd funkciói közül itt csak néhányat említettem), vagyis a beszélőnek az egyéni sajátosságai, beszédszokásai is megjelennek benne, hatással vannak rá: a parole-jelenségek esetlegességei, lazaságai a beszédet még kuszábbnak, még bonyolultabbnak mutatják.

A rendszert, amelyet nyelvnek nevezünk, a változások rendszerint a beszéd felől érik: a nyelv a használata során kezd el valamely pontján változni, módosulni. Azáltal, hogy valaki valahol valamit másként mond. Egy-egy ilyen esetleges, egyedi változás az eseteknek csak elenyésző hányadában válik nyelvi jelenséggé. Mint ahogy a DNS-elváltozások nagy többsége is rendszerint nyomtalanul elsikkad, elvesz, helyreíródik, még mielőtt kikerülne a sejtmag határai közül. Nyelvhasználati sajátossággá akkor válik, ha – kezdetben rendszerint egy szűkebb – közösségben használni kezdik, elfogadják. Ez a közösség lehet a család, egy munkahelyi kollektíva, baráti társaság, egy osztályközösség, lakótömb, egy utca népessége stb. Ezen a fokon meg is rekedhet a változás, s ilyen esetben könnyen válhat az érintett közösség jellegzetességévé, nyelvi determinátorává, olyan jellé, amelyről fölismerhető, amelynek segítségével azonosítható is a csoport.

Különböző közösségek tagjainak érintkezése révén a nyelvhasználati változást a tágabb közösség is befogadhatja. Mint nyelvi tényről, neologizmusról akkortól fogva beszélhetünk róla, ha egy nagyobb közösség számára tartósan (vagy akár rövidebb időre) nélkülözhetetlenné, illetve szükségessé válik. Ha rövid életűnek bizonyul, divatjelenségnek nevezzük, ha tartósabbnak, pályája kezdetén egy bizonyos ideig, amíg érezni rajta az újdonság hamvát: neologizmusnak. Később rendszerint ez a minősítés lekopik róla. Ha szükségtelenné válik, el is tűnhet a szókészletből azzal, hogy egy ideig még a nyelvi emlékezet számon tartja, mint elavult, illetve kiavult jelenséget, nyelvi tényt. Ha valamely társadalmi csoporton belül válik használatossá, akkor csoportnyelvnek minősül az ilyen jellegű szó, ha ez a csoport, közösség, valamilyen szakmában, szakterületen tevékenykedő emberekből áll, akkor leginkább szakszó, terminus a neve. Ha az az emberi közösség, amely használja, egy terület, egy vidék, esetleg egy régió népessége, akkor beszélünk tájszóról. Ha az egész nyelveterrületen elterjed, és általánossá válik a használata, köznyelvi szóvá lesz.

A szó útja attól a ponttól, hogy egyszer kimondja vagy leírja valaki, addig, amíg széles(ebb) körben elterjedté válik: folyamat. Ez a folyamat minden szó esetében egyedi jellegzetességekkel színeződik, színeződhet azok mellett az általános vonások mellett, amelyek a szókincs változásait jellemezhetik, illetve jellemzik. A szó is a szókincsben – mint az ember a maga életterében – a saját életét éli. Ennek az életnek (és ennek az „életnek”) az alakulását belső törvényszerűségek és külső tényezők befolyásolják. Az egyik ember sorsa függ a másiktól, a közösségtől. A szavak világában is így van ez. A szavak között

is vannak „rokonok”, „ismerősök”, „elődök”, „utódok”, „barátok”, „ellenségek”. Ahogy az ember változik az élete során, változnak a szavak is, mert változhatnak, s rendszerint változnak az „életkörülményeik” is. Mi, a közösség tagjai (vagy az egyén, legyen bár nyelvész is) a nyelvi változásoknak, annak a mozdulatlaná soha nem váló összefüggésrendszernek, amely a nyelv rendszerét jellemzi, rendszerint csak egy-egy apró kis mozzanatát érzékeljük (érzékeli) közvetlenül. Adott esetben egy változásban lévő, átalakuló „szósorsot” egy adott helyen, egy adott pillanatban – egy adott szemszögből szemlélve. Érdemes ezért gondot fordítanunk arra, hogy ítéleteink ne legyenek sommásabbak, kategorikusabbak a kelleténél, mert könnyen adódhat, hogy a nyelv – idővel – ránk cáfol. A sommás ítéletek, ha nyelvi jelenségekről, tényekről van szó, rendszerint nem a tárgyunkat, hanem magunkat, jellemeznek: az ítélethirdetőt.

A nyelvhasználat szabályait rendszerint olyan emberek szokták megállapítani, megfogalmazni, akik nemcsak általánosságban tudják ezeket a dolgokat, hanem részismereteik is alaposak és szerteágazóak. Nyelvünk ilyen szakértői nemcsak a cseppben látják a tengert, de a tengerben is a – cseppet. Időnként az a vád éri őket emiatt, hogy ítéleteik nem elég határozottak, nem elég kemények, hogy az ő magatartásuk is túl elnéző, engedékeny. Rendszerint abból parázslik föl a vita egy-egy szó, nyelvi jelenség körül (különösen nem szakkörökben), ha ezt valaki türelmetlenségében, kizárólagosságában nem ismeri föl; ha a vitatkozó, a vitapartnerek – vagy azok egyike-másika – azt tartja legfőbb (vagy egyetlen) érvek: „én így tudom/mondom/szeretem/akárom, tehát így a jó”. És ezzel szemben: „te másképp tudod/mondod/stb. – tehát rosszul tudod/mondod/stb.!” Ilyenkor az egyéni vélemény, az egyéni ízlés tör arra – beszédjelenségekben (parole-szinten), de néha rendszerbelileg is –, hogy szabályt állítson föl, hogy törvényt szabjon. Holott a nyelvhasználat szabályai a nyelvi rendszerhez kötődnek, ahhoz alkalmazkodnak – az esetleges az általános érvényűhöz; ezért lehet, és csak így maradhat társadalmi érvényű az elhangzó szó, érthető és megérthető a közlés.

A legfőbb kritériuma egy szó – vagy bármely más nyelvi jel – érvényességének éppen ez: az érthetősége. Használatát ez indokolja és ez szentesíti.

Ahol kettősségek, kettőződés, átfedések vannak szóhasználatban, kifejezőmódban, ott ezek abból adódnak rendszerint, hogy a szónak, kifejezőmódnak, illetve a vele összefüggésbe hozható, rendszerint hasonló vagy azonos jelentésű másiknak az érvényességi köre különböző közösségek számára eltérő. (A *szárma* a vajdasági magyarok nyelvhasználatában „köznyelvibb”, mint a *töltött káposzta*; ez itt választékosabb, egy kicsit „különös”. Viszont, láthatjuk, a magyar szókincs egésze felől nézve a *szárma* tájszó, s a *töltött káposzta* a fogalom megszokott, közönséges, „rendes” neve.) Más az egyik közösség normája, mint a másiké.

A normák ütközése néha indulatokat vált ki.

Néha nyelven kívüli területekre is kisugárzik.

Néha, néhol, némelyek számára egyenesen jellemkérdéssé válik, hogy melyik szót használja valaki, melyiket nem. (Lásd például a fõnt említett vitát a *Képes Iffúságban*.)

A nyelv tényeit is helyesebb azonban inkább „csak” minõsíteni. Sokkal ritkábban van szükség, mint ahogy szokásban van, arra, hogy ítélkezzünk is. S ha ítéletet fogalmazunk meg mégis, mert a jó szándék is arra készlet, nemcsak az igazság bûvölete, ne csak azt tudjuk, hogy nem az ember, hanem a hiba az, amely ellen szólnunk érdemes, de azt is, hogy a hibázás – vagy amit pillanatnyilag annak látunk, annak vélünk – lehet egyedi vétség, nyelvbotlás is (amellett, természetesen, hogy nyelvi igénytelenség, hanyagság, tudatlanság, nemtörõdõmség is lehet), de elõfordulhat, hogy egy nyelvi változás ma még szokatlan, furcsa, de holnapra már talán *kevésbé* szokatlan, *kevésbé* furcsa adatává minõsül át bizonyos idõ múlva, s ha nagyobb távlatból vehetjük majd szemügyre, magunknak is furcsa lesz majd ellene való korábbi hetyke kardoskodásunk.

A jövevényszavakkal az általánosnál is gyakrabban megtörténhet, hogy a tegnap még kiátkozott idegen elem, idegenszerûség holnapra-holnaputánra megszokottá, elfogadottá válik. Esetleg nélkülözhetetlenné is, ha teljesen kiszorul a használatból az a szó, amelynek a helyébe lépett. Ez történt például a *cukorral*, amikor fölváltotta a *nádméz*et a nyelv életét tekintve nem is olyan régen. Azután pedig: ki gondolná *bukta* szavunkról, hogy nem törõl metszett magyar (ahogy mondani szoktuk: belsõ keletkezésû) szó? Pedig nem az, még ha hasonlít is a *bukik* igére, s még ha összefüggésbe hozható is vele a *bukta* néven nevezett kalácsféleség elkészítésmódja miatt. A *bukta* ugyanis olyan, kelt tésztából gombóc alakúra formált, töltelékkel készített kalács, amelyet sütés elõtt olvasztott zsírban megmártanak – „belebuktatnak” a zsírba, mondhatnánk, bár a háziasszonyok ezt így sosem mondják –, hogy össze ne ragadjanak sütés közben. A sütõlapra téve is „buktatják” õket (a megszokott kifejezés szerint azonban inkább csak megfordítják), hogy az összeragasztott, összenyomkodott széleikkel kerüljenek lefelé a gombóccá kerekített tésztadarabok. A szóeredet szempontjából az alaki hasonlóság a *bukik* és a *bukta* esetében megtévesztõ: a *bukta* szlovák eredetû nemzetközi vándorszó. Az illetõ kalácsféleséget, péksüteményt hasonlóan nevezik mindenfelé, amerre ismerik: *buchta*, *puchta*, *buchte*, *buchtel*, *buhta*, *buhltla*, *buhltelj* stb. Magyar nyelvtényként éppen tavaly volt kétszáz éves: 1795-bõl jegyzik az elsõ rá vonatkozó adatot.

LÍRAI JEGYZETEK

C. S. SIMON ISTVÁN

AZ ELVADULT TEMETŐ MADARAI

Mollydorfer urat zaklató feszelés fogta el, amikor lebontott szülőfaluja térségébe ért. Megállította kocsiját, de csak emlékezetében tudta megpillantani a templom tornyát, amelynek a fölszabadítók által megágyúzott harangját Burger mesterék csak nagy nehezen tudtak helyreállítani. Keservessé vált azonban annak a harangnak a hangja, mert fogolytáborba terelték, majd végtelennek tűnő kinszenvedések után szélnek eresztették őket.

A tagosítás és az elmúlt évtizedek hatására bizonytalanul, zavartan kószált a határban, ám egyszer csak biztos fogódzóként fölbukkant előtte elhagyott temetőjük elvadultsága. Mivel csak a sírkert maradt meg bölcsőhelyéből, hát arrafelé vette az irányt. Ám ott már semmi sem utalt az egykori rendezettségre, de a halvány olvasatú nevek mind ismerősek voltak a számára. Szülei sírját szorosán körbefogták az orgonabokrok, és egy jókora machónai cserje is közéjük furakodott. Földbe gyökerezett lábbal állt egy ideig, majd visszavánszorgott a kocsihoz, metszőollót kotort elő, és nekilátott az elvadult növényzet metszéséhez, visszavágásához. Madarak; búbos bankák, gerlek és verebek röpködtek körülötte, hosszan nézte a röptüket, s belekomorodott a verebek szárnyalásába, mert a lágerban esetenként csak egy véres verébcomb jutott neki a túléléshez, s a gusztustalan kis madárvégtagot falánkabban majszolta, mint korábban a meggyfapirosra érett, pácolt sonkát. Derűre ború, méghozzá milyen könnyörtelen, milyen iszonyatos.

A gallyak halomba rakása közben (mert hát ő korán, még gyermekkorában megtanulta, itt, ebben a nem létező faluban, Mollyfalván, hogy rend a lelke mindennek) egy sündisznó akadt az útjába. Törésnyi ideig egymásra néztek, majd hirtelen „begubózott” a tüskés állat, éppen úgy, mint egykor ott a rossz emléké fogolytáborban, amikor az éhségtől készleten addig simogatta, babusgatta a sünit, míg az ki nem tárulkozott, és akkor ő egy hegyes karódarabbal gyorsan fölnyársalta. Piros erecskék szivárogtak a döfés nyomán, de nem volt érkezésük a tüskék közé „botladozni”, mert ő, mohón, mint ahogy a görög-

dinnye levét szokták szürcsölni, fölhörpintette a gőzölgő vért. A nyers húson már többen is osztozkodtak.

Végigsimította tekintetével az elvadult temetőt, és erőszakos emlékeitől terhelten megindult a szomszéd falu felé, ahol csakhamar híre ment az érkezésének, többen azt is tudni vélték, hogy a temetőbe elrejtett kincsekért jött vissza . . . (Hogy ők erre nem gondoltak. Hiába, huncut a némöt . . .)

A szomszéd falu első házáinál kalácsillat és halk muzsikaszó érintette meg érzékszerveit. Egy rekedtes férfihang visszafojtott indulattal olyasvalamit énekelt, hogy „Farkas kullog az erdőben . . .” A szöveget ugyan nem értette pontosan, de hatására Wolf bácsi hatalmas diófájára gondolt, s hosszan elbíbelődött a gondolattal, hogy ma már milyen óriási volna az a fa, ha el nem tüntetik a föld színéről a faluval együtt.

ÁDÁM, HOL VAGY?

Üres órámban a rádió keresőjével bíbelődve elég gyakran akadok olyan állomásra, ahonnan üzeneteket közvetítenek a balkáni örület által szétűzötték számára. A menekültek kétségbeesetten keresik a ki tudja, mire, vagyis sejtethető sorsra jutott hozzátartozóikat; szüleiket, testvérüket, kedvesüket, barátjukat. Egyszóval azokat, akikkel egykor kerekébb volt a világ, és akik nélkül most még iszonyatosabb a pusztítás.

Eltűnődve a számomra ismeretlen címzettek sorsa fölött, rádöbbsentem, hogy nekem is van keresni valóm. Pl. Sepse egykori érdemes polgára, aranyérmes bortermelője, a világljáró Ádám Jenő, akivel még az örület kitörése előtt találkoztam rendezett otthonában, s mondhatom, hogy ünnep volt számomra az a nap.

Később pedig arról értesültem, hogy legelőször az ő háza „cserélt gazdát”. Vajon hová ment, menekült? Milyen szívvel kelt útra az az ember, aki gyakran csomagolt, bejárta a fél világot, a Mount Everestről és a szaharai buckákról is látta a naplementét. Rokon népeink között is járt, és „vadidegen” emberekkel barátkozott. Aztán hazatért szelíd falujába, hogy utána még távolabbi tájakra menjen. Vajon hazatér-e még? Ő, aki akkor egyebek közt azt is elmondta: Sok tűzfészek van a világban, sok helyen, mint pl. Indiában is együtt él a jelen a múlttal. Olyan életformára is rábukkantam, amelyen csodálkozni lehet ugyan, de megszokni semmiképpen sem volna a számunkra lehetséges. Általában azért kedvesek voltak hozzánk a civilizáció különböző fokán álló emberek, sőt helyenként nagyon is bensőségesek. Pl. az ujugurok testvérként üdvözöltek . . . Nem sokkal hazatérésem után olvastam, hogy a távoli múltban volt is közünk egymáshoz. Egy kedves kislánnyal, újdonsült „keresztlányunkkal” le is fényképezkedett a feleségem, gyakran elővesszük azt a képet. Vajon mi lett a távolról hozott sok-sok emléktárggyal?

Szibéria vonzásának sem tudott emberünk ellenállni. – Tiszta, szűzies, a civilizációs ártalmaktól még ki nem kezdett tájak tárulkoztak föl előttem. A szibériai fenyők alatt olyan gyönyörű a fű, hogy az ember magához szeretné ölelni az egész óriási friss térséget. Tiszta és kemény a rendje az ottani életnek. A huszonöt méter magas fák csak ölesre vastagodnak, s akkor kb. százéves korukban hirtelen meghalnak. (Nem úgy, mint Közép-Ázsiában, ahol kétezer-öt száz évesnek mondott fát is láttam.) Am újak nőnek a kihullottak helyébe, harmonikus az erdő. Későn, júliusban kezdődik a tavasz, olyankor éjszaka tizenegy órakor is süt a nap, s alighogy leáldozik, máris kel föl. Hét óra az időkülönbség Moszkvához képest. Így hát rövid kiruccanásunkról majdnem abban az órában repültünk vissza, mint amikor elindultunk. Rövid ideig tart a jó idő, a fagy birodalma az, rengetegen megfagytak, az úttörők, építők közül.

Ázsia alaposan megpakolja emlékekkel az utazót, a magamfajttát Kis-Ázsia különösképpen. Az egyik utunk a Márvány-tengerre vezetett, Rodostó (Terkiridag) közelében állapodtunk meg. Nagy volt a kihívás a számomra. A bujdosó nagy fejedelem II. Rákóczi Ferenc menedékhelyét feltétlenül látni akartam, s a kitérőt a csúszópénz, a baksis lehetővé is tette. Úgy áll ott minden, a kút, a szék, amelyet a fejedelem nem sokkal a halála előtt faragott, mint egykor, azaz mégsem, mert rengeteg a koszorú és a beírás, jelölnek, hogy a szabadságért küzdő vezérlő fejedelmet nem felejtette el az utókor.

A fejedelem árnyékában, a többi bujdosó között természetesen Mikes Kelemen alakja is ott motoszkál, aki mint ismeretes, annyira megszokta Rodostót, hogy nem tudta felejtetni Zágont. . .

ÉS Sepsét felejtetheti-e a sepei világjáró? . . . Aki ottjártamkor éppen Ausztráliába készült, de vajon hová jutott?! Erre még a rádió nem adott választ, és más sem . . . Ádám, hol vagy? – kérdezem a papírtól.

A GYÖPSORON LEFELÉ

Márton bátyánk füstszínű botjával mélyen beletúrt a supa félhomályába, s negyed óra múlva egy poros butykossal lépett ki az udvarra, ahonnan már régen kivesztek az eperfák, és a butykosból is ellillant az eperpálinka szaga. Másfajta folyadék, üzemanyag kerül majd a helyébe, mert az unokaöccse egyértelműen a tudtára adta: Ha azt akarja Marci bátyám, hogy szeptemberben fölszántsam a kertjét, akkor szerezzen egy kis naftát. Ennek akar most utánanézni, mert ásní már képtelen, pedig egykor . . . Amikor a fölszabadítók elvitték a lovát, s faluja határát is elérte a betelepülők második hulláma, a felesége hozományföldjét is úgy ásta föl. Kenyéren, hagymán és szalonnán, aprókat fogva, s a tarackot külön rendezett csíkba rakta.

Alaposan megizzadt, de hát abban a helyzetben nem tehetett mást, mert szegényszemre tehenet nem akart az ekébe fogni . . . és most sem tehet mást,

mint üzemanyagot szerezni, amennyire csak lehet, be akarja a kertet rakni télálló haszonnövényekkel, mert amint hallotta, jócskán megsaporodott a kosztosok száma.

Fordított egyet a kapuzáron, és megindult a Gyöpsoron lefelé. A szomszéd agglégénysérült kiskapuja, mint általában, most is nyitva volt, gazdája a minden mindegy állapotában téblábol már hosszú évek óta, s mivel kivinni tőle nemigen van már mit és mivel, attól sem tart, hogy valamit bevisznek hozzá, hát nem babrálja a zárat, pedig a minap is figyelmeztették, hogy az ilyen kitérülködés kihívást jelenthet a messziről jött hontalanok, esetleges házfoglalók számára. Mivel mendemondának tartotta a figyelmeztetést, csak csapott rá, mert egyébként is ő azok fajtájából való, akik a saját kárukon tanulnak, ha tanulnak, kapuzás helyett inkább megivott néhány pohár kevertet.

Az agglégény háza melletti hajlék megállította emberünket, mert amíg élt a gazdája, egy lassú mozgású öregasszony, virult a porta a sok virágtól, de újabban már ugyancsak fojtogatják a gyomok a dísznövényeket, amelyek közül a fészkes virágzatú körömvirágot tartotta a néni a legtöbbre. Mert amint mondogatta, vértisztító, javítja a keringést, enyhíti a sebfájdalmat, megszünteti a májfoltokat, és számos más bajra szolgálhat írként. A fél utcát gyógyítgatta vele a néni, de a maga bajára nem talált írt, teafőzés közben végzett a kaszás vele.

Vajon ő, az üres butykossal szeledáló, hogyan végzi. Nehezére esik-e majd búcsút inteni a házának, amely ha olykor vendégségbe ment a Tiszán túlra, vagy kényszermunkára vitték, ott lebegett a szemé előtt, álmában is vele bajlódott, de még a fölthajtott pohár alján is megjelent lángolva, pattogva . . .

A keresztutcában a feketéző az üzemanyag árát növelte, a mennyiségét megcsökkenteni akarta, gyors fejszámolást végezve, hogy az ötszáz szögölnyi kert föltúrásához nem kell egy butykossal, majd hirtelen fordulattal rávágta, hogy – egy kis gyorstüzeskedéshez is kell magának a nafta?! . . . Szöveget ütve ezzel a vén kertbarát fejében, aki hazafelé hosszan elbíbeldődött, bajlódott a gondolattal, hogy ha valóban (amint hírlik) szélnek eresztik az őslakókat, vajon képes lesz-e csóvát vetni a házára.

POLITIKAI ESSZÉ

KÖRÖK A HOMOKBAN

MAJOR NÁNDOR

AZ ELRENDEZŐ ELVEK

1996. február 6-án. – Hegyi Gyula sokatmondó korjelenségre hívta fel a figyelmet *Eszmény és társadalom* című, a budapesti *Kritikában* közölt tanulmányában. Rámutatott: amióta a legfejlettebb polgári társadalmak gazdasága számára már-már létkérdés a nemzeti keretek meghaladása, a nemzet mint legitimációs eszme válságba került, s mindinkább kiürül. Már csak a felvilágosodás eszméjét elfogadó, de a fejlett országoktól gazdaságilag lemaradó államokban kezelik a nemzetet átfogó elrendező eszmeként. „A közös társadalmi eszmény ismételt elvesztésével a polgári társadalom mindenesetre jelentős keresztúthoz érkezett – írja gondterhelten Hegyi Gyula. – A spirituális és ideológiai értékek kimúlásával a társadalom kereshet magának filozófiailag kisebb igényű, ám rokonszenves eszményeket, de másfelől eljuthat odáig is, hogy nyíltan és egyértelműen az anyagi haszonszerzést, a pénz hierarchiáját tekinti a polgári társadalom egyetlen rendező elvének.”

Ha jól értettük, Hegyi Gyula úgy véli, hogy a pénz eszméje, bár a tőkés termelési mód meghatározó eleme, alkalmatlan arra, hogy a polgári társadalomban a nemzet helyett a hatalom legitimációs eszméjének szerepét átvegye, s ez elmélyítheti az egész formáció válságát. Ezzel alapjában véve jómagunk is egyetértünk. „A polgári társadalom sokat kockáztat, ha nyilvánosan árveréssé egyszerűsíti le önmagát, hiszen a kapitalizmus eredendő erkölcstelensége és igazságtalansága még a gondos tekintélyépítés idején is gyakran okozott kellemetlen feszültséget”, írja Hegyi Gyula. Még konkrétabban prezentálja aggályát: „A hagyományos eszmények elvesztésével az új közösségi értékek elfogadása nélkül a polgári társadalom számára azonban lassan mégiscsak az anyagi haszonszerzés marad az egyetlen lehetséges eszmény. Az Egyesült Államokban már a terrorista Hearst-lány bírósági felmentése óta érzékelhető, hogy az igazságszolgáltatás nagyon sok pénzért legálisan is megvehető, s az utóbbi időben mindezt már kezdik axiómaként tudomásul venni az amerikaiak.

Ha a nagy világmonopóliumok a nemzeti kormányok fölé nőhetnek, akkor a nagyon gazdag emberek is fölötte állnak minden törvénynek és bíróságnak”.

De vajon csakugyan reális veszély volna, hogy a pénz eszméje kapilláris csurgással a nemzet eszméje helyébe lépjen a társadalom „rendező elvének” szerepében? Az intő jelek ellenére egyelőre kétellyel fogadjuk ezt az aggályt. Számításba vettük, hogy a „rendező elvet” a politika szférája adja. Kételyünk pedig a politikai legitimitáció mineműségéből fakad. Ne feledjük el, hogy a politikai legitimitáció csak azokban a társadalmakban ölthet formát, amelyekben a fennálló hatalmat alternatív politikai törekvések hatalma válthatja fel. Ha alternatíva nem létezhet, akkor a hatalom nem legitimitáción, hanem evidencián nyugszik. Mint az önkényuralmak esetében. Az evidencián nyugvó hatalmak legfeljebb konszolidációt érhetnek el, de legitimitációra nem tehetnek szert. Nem is tartanak igényt rá. Minket azonban nem ez, hanem a „rendes út” érdekel.

A legitimitáció mechanizmusa viszont két szinten szelektálja a hatalomra pályázó – és váltakozó – alternatív „rendező elveket” és azok bajvivőit. Az egyik szint a politikai mozgalmak és pártok törekvéseinek a szintje. A pártok ideológiájukkal szerezhetnek legitimitációt maguknak, a mögéjük sorakozó hívek révén. Ideológiájukban olyan politikai cselekvést irányoznak elő, amely meghatározott értékeken nyugvó, helyesnek vélt társadalom és hatalmi rendszer kialakítását sürgeti. Viszonyítási alapul mindig a meglévő társadalmat és politikai rendszert használják. Szabó Miklós ezért nyomatékosan változást sürgető, nagyobb teljességre törekvő s polemikus programideológiákat és status quót fenntartani igyekvő, töredékesebb, apologetikus állapotideológiákat különböztet meg egymástól. Aki a pénz eszméjét a társadalomban is totális viszonyrendszerré, sőt hatalmi rendszerré kívánná megtenni, annak előbb a politikai mozgalmak és ideológiák szintjén kellene – híveket toborozva – legitimitációt szereznie magának. Egyelőre még a fejlett társadalmakban sem látunk ilyen ideológiát valló, legitimitáció megszerzésére törekvő politikai csoportosulást.

A politikai legitimitáció másik szintjén egy-egy állam politikai rendszere, kormányzata nyerhet igazolást. Legitimitációval az a politikai hatalom, rendszer rendelkezik, amelynek polgárai elismerik, hogy az áldozatot is követelhet tőlük, s akkor is engedelmeskednek neki, amikor annak nincs módjában erőszakkal engedelmességre kényszeríteni őket, s ezenfelül arra is lehetőség van, hogy az illető kormányzatot alternatív politikai csoportosulás váltsa fel a hatalmon. Szabó Miklós szerint a politikai rendszerek és kormányzatok szintjén nemzeti legitimitációt vagy/és demokratikus legitimitációt lehet szerezni. Amikor a polgárok egy politikai hatalomnak azért engedelmeskednek, mert úgy vélik, hogy az a legfontosabb nemzeti érdekek szolgálatában áll, akkor nemzeti legitimitációval van dolgunk. Amikor pedig a polgárok azért engedel-

meskednek valamely politikai hatalomnak, mert ténykedését népuralomnak tekintik, illetve intézkedéseit arrailletékes szavazás fedezi, s mert meggyőződésük, hogy hasonló eséllyel az általuk támogatott elképzeléseket hordozó politikai csoport is hatalomra juthat, akkor demokratikus legitimációról beszélhetünk. Természetesen vannak kormányzatok, amelyek mindkét alapon legitimációt nyernek.

A nemzet és a demokrácia tehát nem egyszerű „elrendező elv”, hanem jóval több annál: a hatalomra pályázó ideológiák és a politikai kormányzatok s politikai rendszerek formájában testet öltött „elrendező elveknek” a próbatétele és szelektálója. A tőkés termelési mód kezdettől fogva világrendszerként öltött formát, politikai hatalmi rendszerét azonban az államba szervezett nemzet szintjén, a nemzetállamokban hozta létre. Ennek okairól s következményeiről Immanuel Wallerstein művei tájékoztatnak elgondolkoztató módon. Minthogy a hatalomra pályázó és azt elnyerő „rendező elveknek” a társadalom egészét fel kell ölelniük, vonatkozási keretükké természetszerűleg a nemzetállam, a nemzet eszméje vált. Csak ez a keretjelleg magyarázza, hogy hatalmon olykor nacionalista „rendező elvek” ellenében modernizációs „rendező elvek” hordozói nyertek nemzeti legitimációt. A demokrácia viszont a nemzetállam szuverenitásának népuralmi minőségében jutott természetszerűleg a hatalomra pályázó s azt elnyerő „rendező elvek” próbatevő szelektálójának a szerepéhez. A demokrácia elvével járó procedúra nyitja meg az utat az „elrendező elvek” alternatív váltakozásának.

Érzésünk szerint ha a legújabb gazdasági folyamatok megbontják a nemzetállamok szuverenitásbeli, hatalmi keretét, akkor a nemzet eszméje mellé – de aligha annak helyébe – csak olyan eszmék kerülhetnek, amelyek szupranacionális vagy regionális szinten is a hatalom átfogó vonatkozási keretét jelenítik meg a „rendező elvek” megítélésekor, s amely keretek fokozatosan a polgárok identitástudatának is a részévé válnak. A nemzeti eszme mellett vonatkozási keretként megjelenhet közép-európai (vagy balkáni) s európai identitástudaton vagy efféleken nyugvó, kombinált hatósugarú szelektáló eszme. A politikai világalumal réme még sehol sem kísért; identitástudatuk még „üres”. A pénz eszméje a fentiek miatt nem válthatja fel a nemzet eszméjét egy ilyenemű szelektáló eszme szerepében. Amíg pedig az említett identitástudat ki nem lombosodik, a nemzeti legitimáció elviszonylagosodása miatt vagy a demokratikus legitimáció szerepe növekszik, vagy legitimációt nélkülöző – evidenciára épülő – hatalmi rendszerek jutnak kifejezésre.

A demokratikus legitimációnak azonban az elmúlt évtizedek során mindinkább elhalványult népuralmi (tartalmi) dimenziója, s igazolást mindinkább demokratikus választási procedúrájának (formai) dimenziójával nyújtott. J. A. Schumpeter már a negyvenes években, a kialakuló jóléti állam amerikai körülményei között felfigyelt erre a tartalmi kiürülésre, s radikális kritikával

kifejtette a „működő” demokráciáról kialakult képét. Legjobb lesz talán Ágh Attilának alábbi, tömör interpretációját és értékelését idéznünk Schumpeter elképzeléséről: „A politikai szféra tehát mindjobban kevesek ügyévé, társadalmi technikává vált, legalábbis makropolitikai szinteken, amelynek irányítása és ügyeinek lebonyolítása a politikus szakemberek monopóliumává szerveződött. A politikusok éppúgy viselkedtek, mint a vállalkozók, ugyanolyan jó szervezőképességgel intézték az ügyüket, s ezzel a politika üzletté, az üzleti élet szerves részévé vált, amelyet az is felerősített, hogy sikeres üzletemberek és menedzserek gyakran mentek át a politikai vezetésbe és viszont. Találó volt tehát Schumpeter megfigyelése, hogy a demokrácia csak a politikai élet olyan játékszabálya, amely szabadpiaci feltételeket biztosít a politikusoknak mint vállalkozóknak, hogy megküzdjenek a szavazatokért, s a megbízás megszerzése után a cégek, a versengő elitek sikerét csak az újabb szavazás dönti el. A politikai ember itt már csak a társadalom egyik szűk csoportja, mint politikai osztály jelenik meg, teljességgel a gazdasági ember módjára cselekszik . . .” Ágh Attila szerint Schumpeter elképzelését ezért nevezik „a politika piaci elméletének”.

Az uralomra pályázó s az uralmat megtartani törekvő politikai ideológiák – vagyis a társadalom „elrendező elvei” – eszerint némely országokban már fél évszázada piaci áruvá váltak, amelyekkel a választók és a politikai garnitúrák – afféle árverésként – négyévenként üzletelnek. Az elmúlt időszak mégis azt mutatja, hogy továbbra is a szociálliberális, az újkonzervatív, a szociáldemokrata „elrendező elvek” változatai bizonyulnak kelendő portékának, eszerint kifizetődő üzletnek is. Egyelőre se kereslet, se kínálat olyan „elrendező elvek” iránt, amelyek a pénz eszméjét a társadalomban is mindent átfogó hatalmi és viszonyrendszerként érvényesíthetnék. De tökéletesen egyetértünk Hegyi Gyulával: nagy szerencse, hogy ez nem történt meg. S ezen csak az változtathatna, ha a pénz eszméje is lehetővé tenné, hogy minden ember minden társadalomban az emberi méltóság ismérveivel összhangban éljen. Amire – őszintén szólva – nincs kilátás.

AZ ALAKZATOK

1996. február 29-én. – Tamás Gáspár Miklós a belgrádi *Naša Borbának* adott, szókimondó, ezért kijózanító interjújában néhány olyan értékelést is közölt, amelyeket elvitatni nem, de más fényben felvillantani talán érdemes volna. Egy ilyen értékelése a szerb nacionalizmus természetéhez fűződik. Tamás Gáspár Miklós rámutatott, hogy Jugoszlávia széthullásával nemcsak a szocializmus, hanem a hagyományos liberális nacionalizmus is kimúlt. „Az, ami a balkáni szintéren dominált és még mindig dominál, nem nacionalizmus, hanem

annak az ellentéte”, állítja Tamás Gáspár Miklós. Állítását arra alapozza, hogy a hagyományos nacionalizmus szószólói úgy vélték, franciának, magyarnak vagy szerbnek lenni dicsőség is meg kiváltság is; akkora büszkeség és önérzet volt bennük, hogy úgy képzeltek, a más nemzetiségűek örömmel olvadnak majd be a francia, a magyar, a szerb nemzetbe, ha erre lehetőséget nyújtanak nekik. „A mai etnokulturális nacionalisták és törzsi harcosok meg atyák viszont – amiként én nevezem őket: etnqnarchisták – nem bíznak ebben; ők úgy vélik, hogy a politikai közösség és az etnikai csoport határainak egybe kell esniük, s aki nem tartozik az egyikhez, az nem tartozhat a másik közösséghez sem; tehát a politikai közösségnek nem lehet tagja az, aki nem tagja az etnikai közösségnek, így az illető végül is választhat: vagy elköltözik, vagy meghal”, vonja le a konklúziót Tamás Gáspár Miklós. Hol vannak a hagyományos nacionalistáktól Karadžić hívei – kérdezi Tamás Gáspár Miklós –, akik szerint a szerbek képtelenek más nemzettel együtt élni, s ezért etnikai tisztogatásra, népirtásra vetemedtek.

De ha megengedjük, hogy a nacionalizmusnak is lehetnek válfajai, s számításba vesszük, hogy a mai liberalizmus vagy konzervativizmus is elképesztő mértékben különbözik a száz évvel ezelőtti liberalizmustól és konzervativizmustól, mégis ugyanazt a fogalmat használjuk rájuk, vajon egyértelműen állíthatjuk-e, hogy Jugoszláviában a szocializmussal együtt maga a nacionalizmus is kipusztult?

Ismeretes, hogy a szerb nemzeti célokat s Nagy-Szerbia vízióját még Ilija Garašanin szerbiai miniszterelnök fogalmazta meg *Načertanije* című művében, 1844-ben, felsorolván mindazokat a „szerb földeket”, amelyeket Szerbiának majd „egyesítenie” kell. Természetesen a Szerbiához csatolandó területek némelyikén a szerbek csak szórványban éltek, a többséget más délszláv népek alkották. Szerbia ehhez a vízióhoz tartotta magát az Oszmán Birodalom ellen vívott összes balkáni háborúiban. A múlt században is meg a századelőn is. Az első világháborúban Szerbiának kettős célja volt: vagy létrehozni Nagy-Szerbiát, vagy egyesíteni az összes délszláv földeket. 1915-ben Szerbia – állítólag – titkos szerződést kötött Nagy-Britanniával, amelynek értelmében győzelem esetén megkapta volna a Garašanin megálmodta Nagy-Szerbia jelentős részét. 1918-ban azonban a győztes Szerbia – nemzetközi támogatással – ennél is nagyobb országot hozhatott létre: egyesíthette a széthullott Osztrák–Magyar Monarchiából kiváló délszláv népeket is. Az egyesítésben öröm is, üröm is volt. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozásával végre minden szerb egy országban élt, de a több, már korábban kialakult délszláv nemzetet és más nemzeti kisebbséget felölelő országban a szerbség nem volt többségi, hanem csak legszámosabb nemzet. (Hiszen a mai Szerbia lakosságának az egyharmada sem szerb.) Az egyesülés különben sem volt zavarmentes: a horvátok meg a szlovének kezdettől fogva föderatív államberendezést szorgalmaztak, hovato-

vább az Osztrák–Magyar Monarchiából származó területeket a leendő föderációban saját, együvé tartozó tagállamukként képzelték el. Ezzel azonban elvitták azokat a területeket, amelyeket Nagy-Britannia 1915-ben – állítólag – Szerbiának ígért. Szerbiának 1918-ban sikerült letörnie ezt a törekvést. A szerb nacionalizmusnak a fentiek ellenére megvolt az önbizalma ahhoz, hogy a délszláv népeket megkísérelje egybeolvasztani. Előbb a „három elnevezésű egy nemzet” eszméjével próbálkozott, a húszas évek végére azonban világossá vált, hogy közös név nélkül a három nemzet nem válhat eggyé. Ekkor az ország Jugoszláv Királysággá változtatta a nevét, a szerb nacionalisták pedig a jugoszláv patriotizmus kialakításával igyekeztek az asszimiláció ügyét előmozdítani. A harmincas évek végére kiderült, hogy ez sem elegendő. Ekkor a rezsim autonóm jogokkal Horvát Bánságot alakított; a horvátok ezt államiságuk magvának tekintették. Ez az intézkedés nagy elégedetlenséget váltott ki a Szerb Művelődési Klub köré tömörült nacionalista értelmiség soraiban. Ők fogalmazták meg első ízben, hogy 1918-ban hiba történt: előbb létre kellett volna hozni Nagy-Szerbiát, s csak aztán hozzáfogni a délszláv népek egyesítéséhez. Hogy világos legyen, mi hova tartozik, s kinek mi dukál. Ezt a mulasztást gondolta helyrehozni dr. Stevan Moljević *Homogén Szerbia* című, 1941-ben, Jugoszlávia feldarabolása után kelt fogalmazványában. Moljević Szerbia második világháborús céljait foglalta össze; fogalmazványja a csetnik hagyományokat követő Ravna Gora-i Mozgalom hivatalos dokumentumává vált. Ennek a mozgalomnak az élén Draža Mihailović tábornok, a Londonba menekült jugoszláv királyi kormány hadügyminisztere állt. Az elképzelés szerint Jugoszlávia a háború után szerb, horvát és szlovén tagállamból álló föderáció lett volna, Szerbia határait azonban a háború folyamán bárki megkérdése nélkül, kész tényt teremtve kellett volna kijelölni. Dr. Moljević részletesen leírta Nagy-Szerbia határait, kiemelve, hogy Szerbiának a nevezett területekre „biztonsága és fennmaradása miatt” múlhatatlanul szüksége lesz, „még ha néhol napjainkban nincs is meg a szerb többség”. Bárki méltán felteheti a kérdést: miként ígérhetett dr. Moljević „homogén Szerbiát”, ha maga is bevallotta, hogy olyan területeket is Szerbiához sorolt, amelyeken nincs meg a szerb többség. A válasz félreérthetetlen: „A lakosságcsere és a kivándoroltatás, kivált a horvátoké a szerb területekről, és a szerbeké a horvát területekről, az egyetlen járható út ahhoz, hogy szétválasztódjanak, s jobb viszony bontakozhasson ki közöttük . . .”, írta dr. Stevan Moljević. Ne feledjük el, ezt a „lakosságcserét”, a „kivándoroltatást” és a „szétválasztást” a homogén Szerbia létrehozása keretében „bárki megkérdése nélkül”, illetve „kész tényt teremtve” kellett volna véghezvinni. Szerintünk ez félelmetesen emlékeztet a fél évszázaddal később bekövetkezett etnikai tisztogatásra. 1945-ben dugába dőlt az elképzelés, de 1991-ben, Jugoszlávia második széthullásakor ez az agyrém is életre kelt.

Miért ne volna ez az attitűd a szerb nacionalizmus autentikus szüleménye? Genezisét tekintve annak látszik. Vagy már dr. Moljević idejében is halott lett volna a szerb nacionalizmus? Vajon nem is a szocializmussal egy időben, hanem jóval korábban kimúlott volna? Hiszen ennek az attitűdnek a hordozói szerb többséget igyekeztek kialakítani ott is, ahol az hiányzott, hogy aztán már eldöcögessen a türelmes asszimiláció. S kimenteni igyekeztek a kisebbséggé apadt szerbséget onnan, ahol idővel idegen nemzetekbe asszimilálódhatott volna. Vajon nem a radikális nacionalizmust jellemzi általában is az efféle igyekezet? Beleértve azt is, hogy nem retten vissza gyilkos eszközöktől sem.

O tempora, o mores!

TISZA-MOZAIK

EGYSZERVOLT TISZAVIRÁG

G U E L M I N O J Á N O S

A mai fiatalok már nemigen tudják, hogy a Tisza nemrég még Vajdaságban is virágzott; az idősebbek viszont féltőn dédelgetik szívükben e csodálatos és megható természeti jelenség kedves emlékét.

– Virágzik-e még a Tisza? – kérdik a ritkán hazalátogató idegenbe sodródottak, mi pedig – akik naponta látjuk e folyószakasz ember okozta szenvedéseit – némi büntudattal csak azt mondhatjuk: sajnós, nálunk már nem.

*

Korábban, minden év júniusának derekán, nálunk is virágzott a Tisza. Délután, úgy négy-öt óra tájban a víz alatti agyagos mederszakaszokon megpezdült az addig megbújó sejtelmes élet; a mederfalba vájt csöbölcsőkből kirajzottak az „érett” tiszavirágálcák (lárvák). Kezdetben csak néhány félénk, sárgásfehér, kisujjni lárva kígyózott fel a soha nem látott napfényes víztükörré, s másodperceken belül mindegyikből kiröppent egy kéesszürke szárnyú, sárga testű, fekete szemű, két hosszú fartoldalékot viselő törékeny tiszavirág.

Percek múltán már ezerszám nyüzsögtek a lárvák, és rohamosan szaporodott a víz felett kavargó „szálló virágok” tömege.

A nagy nyüzsülésre felfigyeltek, majd odasereglettek az éhes halak és madarak, s mohón falták a könnyen elérhető zsenge zsákmányt.

Rövid röpködés után a törékeny rovarok a part menti fákra, bokrokra, néha a közeli csónakokra vagy a bennük ülőkre telepedtek, s remegő testtel igyekeztek kibújni utolsó lárvabőrükből. Ezek nem teljesen fejlett (szubimágó) hímek voltak, s csak e vedlés után váltak párosodásra és szaporodásra képes imágóvá.

A fárasztó vedlés után lehetőfinom, fehér ingecskéjüket hátrahagyva, még díszesebb külsővel röppentek vissza az időközben millióra szaporodott nász-nép sűrűjébe.

Ha valamelyik szubimágó partra szállása kopár földre sikeredett, ott már a békák vagy a szemfüles verebek zsákmánya lett.

A rajzás azonban oly tömeges volt, hogy a fogyasztók hada – a bőséges lakomától eltelve – előbb vagy utóbb pihenőre tért, s a természet bölcs törvénye szerint ekkor bújtak csak elő tömegesebben a jövő nemzedéket magukban hordozó nőtények. A hímeknél halványabb színű „menyasszonyok” már szaporodóképesen hagyták el a lárvabórt, így utóvédülésre nem pazarolták szerényke energiakészletüket.

Érkezésüket a felajzott hímek rohama fogadta, s a hevesebbek már a víz tükrén kavargó gombolyagban igyekeztek párhoz jutni. A nőtények viszont – ha csak teheték – a rajz felhő fölé igyekezve a magasba csábították a gyorsabb és kitartóbb röptű hímeiket. Itt minden nőtény párra talált, majd a nász után tovább repült, mert az apró peték megtermékenyüléséhez idő kellett; bár az is lehet, hogy újra párosodott. Az utóvédülésben, a nászrepülésben és a párzásban kimerült hímek aránylag gyorsan a vízre hullottak, míg a nőtények még alkonyatkor is repültek. Végül ők is vízre ereszkedve elszórták apró petéiket, s aléltan türték sorsuk beteljesülését.

A láthatáron búcsúzó nap már csak annyit látott, hogy a békés folyó az örök álomra szenderült kérészek tetemeit ringatja. Az egyedek élete véget ért, de a faj fennmaradása a petékben folytatódott.

Mivel a lárvák tömege nem egyszerre érte el teljes fejlettségét, a virágzás több napig tartott; vagyis nap mint nap újabb lárvák kirajzásával folytatódott, ismétlődött. A virágzás mindig egy–két napos gyengébb előrajzással kezdődött, két–három napos erőteljes főrajzásban folytatódott, majd néhány napos elhaló utórajzással végződött. Kedvező körülmények között a júniusi rajzást júliusban újabb, de már szerényebb tömegű rajzás követte.

Szürke szavakkal ecsetelve, ilyen volt a Tisza virágzása, a tiszavirág násza, az imágók rövid élete. A mulandóság jelképeként ihletéséből sok kedves vers és mélabús dal fakadt. Íme a közismertek közül csak egyetlen, tömören fogalmazott versszak:

*Tavasszal a Tisza, mikor kivirágzik,
millió kis bogár habjai közt játszik.
Egy sem él odáig, míg számolok százig;
temető a Tisza, mikor kivirágzik.*

A rajzás, vagyis a násztánc, a párosodás és az utódhagyás azonban a tiszavirág életének csak egy nagyon kis töredéke. Az ember csak ennek szemtanúja; a lárvák a folyómeder sötétjében fejlődnek. A petékből kikelő parányi lárvák beássák magukat az agyagos mederfalba, s a víz által sodort moszatokkal, később növényi törmelékkal táplálkoznak. Növekedésük közben évente öt–ször–hatszor vedlenek, miközben egyre nagyobb üregeket készítenek. A víz-

szint nagyobb ingadozásakor lejjebb vagy feljebb költöznek, s ilyenkor a halak nagyon megritkítják soraikat.

A harmadik tavasz nagy változást hoz a lárvák életébe; megkezdődik bennük a nagy átalakulás. A korábban robusztus, kemény, tüskés fejű, fogazott rágójú, ásólábú, külső tracheakopoltyúkkal légző lárvákban szinte minden megváltozik. A lárvabőr alatt kialakul az elkorcsosult szájszerveket viselő puha fej, a két pár szárny és a szárnymozgató izomzat; erőteljesen fejlődnek az ivarszervek; hosszú, vékony lábak, és a szabad levegőt hasznosító légzőszervek jönnek létre. Ilyenkor már az állatka nem mozog, nem táplálkozik, tehát nem is reagálhat a külső változásokra.

A Tisza alsó szakaszán éppen ebben a kritikus időszakban érte a kirepülésre készülő lárvákat az 1970-es júniusi rendkívül magas vízállás. A partszárgató, zavaros vízű árhullám elpusztította az érett lárvákat, de nagyon megritkította a fiatalabbakat is. Ezt követően már gyérült a rajzás; majd a törökbecsei duzzasztógát megépítését követően (1977) a duzzasztott, majdnem álló, oxigénben szegény víz, a mindent ellepő iszap, és végül a gyakori vízszennyezések szinte elviselhetetlen életfeltételek a tiszavirág számára.

A Tisza középső szakaszáról vagy a közeli nagyobb mellékfolyókból lesodorhat a víz néha egy kevés fejlett lárvát, és megjelenhet nálunk néhány „szálló virág”, de azok már nem hozhatnak létre életerős, öfenntartó populációt ilyen körülmények között.

*

A tiszavirág (*Palingenia longicauda*) a rovarok osztályán belül a kérészek (Ephemeroptera) ősi eredetű rendjébe tartozik. Távoli ősei már a földtörténeti ókor végén éltek – mintegy 250 millió évvel ezelőtt –, amikor a rovarvilág megkezdte a szárazföld, vagyis a légköri környezet meghódítását. Fajfejlődésének nagyon hosszú idejéhez mérten a tiszavirág viszonylag keveset fejlődött; lényegében véve megőrizte a vízi életmódhoz való alkalmazkodását. Ezt bizonyítja a három évig tartó lárvakor. A víztől csak nagyon rövid időre válik meg a szaporodás idején. Hajdanában ez lehetett a biztonságosabb szaporodási mód, mert a szárazföldön akkor még nem éltek se békák, se madarak. Később a fogyasztók növekvő pusztítását a szaporaság növelése (sok pete) egyensúlyozta, hiszen az imágó egyetlen feladata az utódhagyás. Csak így maradhatott fenn a létért folyó küzdelemben. A sok pete termelése az emésztőszervek rovására történik, ezért az imágó nem táplálkozhat, s csak addig él, amíg a lárvakorból magával hozott kevéske energiája ki nem merül. Egészében véve a tiszavirág három évig él, s ez a rovarok világában nagyon magas életkor (a rovarok nagy többsége csak néhány hónapig él).

Egyedül a lárva és az imágó élettartama közötti eltérés a nagy, bár hasonló, nem ilyen kirívó példa található a rovarvilágban (pl. cserebogarak, hőscincér stb.). Emberi viszonylatban persze nagyon furcsa lenne, ha egy 80 évig élő ember csak élete utolsó három napjában lehetne ivarérett, szaporodóképes. (Akkor meg minek.)

A tiszavirág Európa legnagyobb kérészfaja, régebben több folyóban is élt, de mindig a Tiszában rajzott legtömegesebben. Testhossza kb. 35 mm, a hímek fartoldaléka még kétszer ekkora. Folyóinkban kisebb kérészfajok is élnek, de ezek rajzása nem oly tömeges.

A rajzás vége

KRITIKAI SZEMLE

EGY KÖNYV, KÉT KRITIKA

Vajda Gábor: *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, 1995

A POPULISTA IRODALOMSZEMLÉLET ÚTVESZTŐI

A fölöttébb problematikus jugoszláviai „rendszeráltás” kezdetén, amikor a másként gondolkodók politikai pártokba tömörülhettek végre, kisebbségünk soraiban is megkezdődött az erjedés. Miközben a kommunista éra általános, mindenre kiterjedő tagadásának jegyében köztársaságszerte előretört, majd az ellenzéki pártok nagy részét is megfertőzve és magával ragadva tombolni kezdett a nacionalizmus, újonnan megalakult érdekvédelmi szervezetünk, ugyancsak a közelmúlt radikális tagadásának pozíciójából, megmaradásunk politikai, gazdasági és szellemi feltételeit próbálta megnevezni. Fellépését és ténykedését a föltétlen kiküzdendő egység eszméje hatotta át, s így nem kerülhette el a mindenkori népfrontosság gyermekbetegségét: a mélyen igazságtalan és antidemokratikus általánosítást. Úgyszólván megalakulásának pillanatától fogva, idehaza és az anyaországban egyaránt, hadjáratot indított humán értelmiségünk egy része, az ún. csúcsértelmiség ellen, a gyávaság és árulás bűnében marasztalva el azt. A becsmérés meg-megújuló hullámai 1994 elején tetőztek, amikor is Mirmics Károly mint újsütetű irodalomszakértő a kollektív népárusulás bélyegét ütötte a vajdasági magyar írókra, amit már, mindnyájan emlékszünk rá, a sokat megélt, toleráns, pályája vége felé tartó Herceg János sem tudott elviselni: főlháborodásában a nyilvánosság előtt lemondott a VMDK tiszteletbeli elnökségéről.

A tényleges stratégiai célokról megfeledkezett hadviselők egyike-másika a jugoszláviai magyar irodalom öneszmélésének évtizedek alatt kialakult eredményeit vette célba. Egyesek irodalmunk két háború közötti korszakának feltárását vélték meddő vállalkozásnak, mások az önálló vajdasági magyar kultúra koncepcióját kiáltották ki anyanemzettől eltávolítónak, megint mások pedig gyökeres átértékelést sürgetve leszögezték, hogy literatúránk eddigi értékrendszere végérvényesen a múlté. A csapásmérők populista eszmélkedése tehát a minden tekintetben sötét közelmúlt, illetve a minden tekintetben fényes, mert végre tiszta képet ígérő jövő kategóriáit nyomatékosította, mintegy jelezve, hogy közel már a nap, midőn a széles körű igazságtétel hön áhított pillanata elérkezik.

Ezt hozta meg nemrég Vajda Gábor könyve, amely már címével érzékelteti az átértékelés intencióját. Noha alkotóinknak az utóbbi hetvenöt esztendő során, eltekintve a háborús időktől, vajdasági vagy jugoszláviai magyar fróként kellett létezniük, könyve címében Vajda megvonja tőlük e jelzőket, s kívülállását demonstrálandó a délvidékiséget ugratja ki. Teheti, hiszen ma már a Délvidék fogalmának használatáért nem jár fenytés,

arra azonban nem gondol, hogy irodalmunk ilyesféle helyhez kötése teljességgel tarthatatlan. Aligha szorul bizonyításra, hogy ha a történelem sodrában a Délvidék Délvidék maradhatott volna, tájaink magyar irodalmának története mind a tájékozódások és törekvések, mind a megvalósulások tekintetében egészen más összképet mutatna, mint amilyen a kisebbségi lét változó adottságai között kialakulhatott. E tényt Vajda Gábor egyszerűen mellőzi. Két okból. Egyfelől tudtul akarja adni, hogy az elvtelen, gyáva és áruló csücsértelmiségieknek hosszú idő óta használt terminológiájához semmi köze, másfelől pedig az érzelmi ráhatás szándéka is vezérli. Ha azt mondom, Délvidék, méghozzá Trianon tözsomszédságában, sebeket érintek. Széles e világon nincs tán gondolkodó magyar, aki dőre közönnyel tudná fölidézni azt az időt, amikor a győztes nagyhatalmak a háborúban való részvételért egész nemzetünkön álltak bosszút. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, mintha irodalmunk kezdeteinek meghatározásakor Trianon biztosabb fogódzó lehetne, mint 1918 ősze, melyet irodalomtörténet-írásunk feltételelesen az indulás pillanatának tart.

Már a kötet címe dilemmákat ébreszt tehát, hogy aztán maga az áttekintés zűrzavarig menően halmozza a tisztázatlan, ellentmondásos, fondorkodó, nemegyszer brutálisan gyalázkodó ítéleteket.

Egyelőre maradjunk csak a külsőbb köröknél. Vajda Gábor nem tartotta fontosnak közölni, hogy mikor zárta le a kéziratot, s így aztán nem lehet pontosan megállapítani, meddig is terjed a „napjainkig”. Ennél is zavaróbb, hogy nem informál arról sem, milyen kritériumok alapján sorolta be, illetve rostálta ki íróinkat. Minthogy meggyőződése szerint a becsület, „elsősorban az értékeket tudatosító, de a hibákra is rámutató kritikának alig néhány évig tartó konjunktuurája volt nálunk”, azt hihetnénk, hogy épp az ilyen értelemben vett kritikusság a vezérszillaga. Erről azonban szó sincs. Ha a két háború közötti korszak jelenségeit fürkészsze Ambrus Balázs és Kováts Antal verselményeinek is teret szentel, György Mátyás, Lovász Pál, Bencz Boldizsár, Sziráky Dénes Sándor, Dudás Kálmán és mások munkásságát viszont teljesen mellőzi, akkor ez a méltánytalan megkülönböztetés sem menthető vétségét emeli ki. Természetesen a prózaírók esetében is hasonló a helyzet. Borsodi Lajost, akit maga is epigonként tart számon, figyelemben részesíti, Havas Károly, Munk Artúr és mások nevét viszont meg sem említi. Mondanom sem kell talán, hogy a háború utáni fejlemények megítélésekre is ezt az eljárást alkalmazza. Igen tanulságos pillantást vetni azoknak a természetesen más-más kategóriába tartozó költőknek, íróknak, kritikusoknak és irodalomtörténészeknek névsorára, akiket a „délvidéki” zsinórmérték mindenestül kiteszítana irodalmunkból. Íme, a korántsem teljes lista. Vajda Gábor számára Kvazimodo Braun István, Komáromi József Sándor, Kolozsi Tibor, Saffer Pál, Dési Ábel, Dávid András, Várady Tibor, Dóró Sándor, Torok Csaba, Vesztég Ferenc, illetve a fiatalabbak közül Türi Gábor, Ladányi István, Harkai Vass Éva, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia és a náluk is fiatalabbak egyszerűen nem léteznek.

Az intenzív kirekesztődit szembetűnő aránytalanságok követik a kötetben. Kétségtelen, hogy egy irodalomtörténeti kézikönyvben nem lehet kínos pedantériával kicentizni, hány sor is jusson egy-egy szerzőre. Ennek ellenére igencsak nyugtalanító, hogy Vajda Gábor a már említett Ambrus Balázsról és Kováts Antalról ugyanolyan terjedelemben értekezik, mint Koncz Istvánról; Urbán Jánosról, mint Végel Lászlóról; Zákány Antalról pedig több a mondandója, a sorok számát illetően legalábbis, mint Gion Nándorról.

Nagyon igaza van Kölcseynek, midőn arra figyelmeztet, hogy ha valaki a maga „személyes ízlését veszi egyedülvaló zsinórmértékül”, elkerülhetetlenül önkényes „kívánsá-

gokat fog előterjeszteni”. Ezek a „kívánságok” Vajda Gábor esetében akkor válnak igazán láthatóvá, ha pillantást vetünk populista értekezési módszerére. Induljunk ki nyomban az első fejezetből, ahol a „vajdasági magyar irodalom” (hát mégis?) alapjait próbálja körüljárni. Már az első bekezdés fejbe kólintóan tanulságos: „A hatvanas évek második felétől arra tanfoltták az ifjúságot a Vajdaságban, hogy itt nekünk évszázadokra visszamenő művelődési, sőt irodalmi gyökereink vannak, tehát a trianoni határváltozás nem lehetett több számunkra eszméltető jellegű lélektani problémánál, az intézményesedés felé vezető lépések megtételénél. Ennek a Bori Imre által képviselt elméletnek az értelmében a határnak a Szabadka fölötti meghúzása már önmagában jelezte a jugoszláviai magyar irodalom megszületését, függetlenül attól, hogy az itt maradt írók kezdetben tagadták-e vagy sem.”

Az első mondat első fele tényközlő, akár indirekt idézetnek is vehetnénk, a *tehát*-tal kezdődő következtetés azonban már pontosan jelzi a félrevezetés fondor szándékát, hisz Bori Imre az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és az új határok megvonása után kialakult helyzet kapcsán nem holmiféle lélektani problémáról, hanem megrázkódtatósokról beszél. A bekezdés második mondata az iméntinél is vaskosabb csúsztatást tartalmaz. Ha Bori Imre azt bizonygatja, hogy az „irodalmi élet ugyan nyomban az események után jelt adott magáról, de az öneszmélés folyamata éveken át tartott”, s e fölismerés birtokában feltárja a húszas évek vitáit, majd végül leszögezi, hogy irodalmunk ez idő tájt a „születésnek, a keletkezésnek, de a meg nem születésnek is jellegzetes és tünetértékű állapotában élt és alakult”, akkor nem nehéz belátni, hogy Vajda Gábor interpretációja tisztességtelen ráfogás csupán.

A továbbiakban, mint ilyen indítás után várható is, Vajda Gábor még inkább elveti a sulykot. Bori Imre hagyományértelmezésének hibái „tragikus végkifejlet”-et okoztak, állítja, majd meg is nevezi a legnagyobbat: a szemléletbeli differenciálatlanságot. Ez abban nyilvánul meg, hogy Bori Imre nem tartotta fontosnak a valamiképpen mindig ható nemzeti hagyománynak és az adott vidéken felkutatható, de csak a kutatók számára létező művelődéstörténeti emlékeknek a megkülönböztetését, minek következtében szemlélete azt a *látszatot* kelti, „mintha a *Huszita Biblia*, a reneszánsz bácsi emlékei, a reformáció baranyai nyomai és sok más egyéb nem a magyar művelődési tudat által lennének fontosak számunkra, hanem azon pusztá tény által, hogy a mi tájunkon keletkeztek”.

Lehet, hogy Vajda Gáborban Bori Imre hagyományértelmezése valóban ezt a látszatot kelti, de hát a tények mégsem ilyen-olyan látszatok függvényei. Bori Imre ugyanis, fényévekre a vajdai látszattól, pontosan rögzítette, mi is készíti a tájunkhoz fűződő emlékek feltárására: „Az elmúlt ötven esztendő külön történetének a kérdése ugyan már nem képezi a vita tárgyát – a külön fejlődések ténye kellő módon megvilágította azt a dialektikusnak nevezhető viszonyt, amely az egyetemes magyar irodalom belül az egyes magyar irodalmakat összefűzi, ugyanakkor külön és sajátos arculatát is tiszteletben tartja. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyar irodalom múltja, mint az egyetemes magyar irodalom közös hagyománya, *mindannyiunk birtoka és kincse* – de hogy például a jugoszláviai magyar irodalom miképpen viszonyuljon az egyetemes magyar irodalmi hagyománynak ahhoz a rétegéhez, amelyhez *nemcsak a művészi érték ténye kapcsolja*, hanem az is, hogy ez a hagyományréteg tájai életének produktivitásából következnek, s hogy a mai jugoszláviai magyar író a múlt eme alkotóinak *bizalmasabban foghatja meg a kezét* –, arról az eszmecserék tulajdonképpen meg sem kezdődtek” (kiem.: U. Cs.). Járatlan úton indult

tehát Bori Imre, s mivel a „területiség elvé”-nek érvényesítésével nem tudott megelégedni, kutatni kezdte a szellemi folytonosságnak esetleg 1918 előtt is fellelhető nyomait. Eközben jutott el annak állításáig, hogy tájunk irodalma már 1920 előtt is önállóbb életre törekedett, arculata megformálásán munkálkodott, és a maga sajátos világát felismerve, öntudatával is számot vetett. Ez így természetesen vita tárgyát képezheti, mint ahogy képezte eddig is. Ne feledjük azonban, hogy ha akadna is felkészült kutató, aki a folytonosságra vonatkozó Bori-feltevésnek mindegyikét cáfolni tudná, akkor is maradna a „bizalmasabb kézfogas” eliminálhatatlan ténye, amely változatlanul súlyt és eszméletető szerepet biztosít Bori Imre „előtörténet”-ének.

Mint hogy Vajda Gábor nem a tisztázandó kérdések tisztázását kívánja elősegíteni, rövid úton eljut annak hangoztatásáig, hogy Bori Imre hagyományfeltáró koncepciója utóbb azért bizonyult „naivnak és egyre inkább károsnak”, mert a „hivatalos kultúrpolitikával lett azonos”. Lévéen hogy irodalomtörténésünk a hatvanas-hetvenes évek fordulóján alakította ki koncepcióját, a vajdai sugallat nem más jelent, mint hogy tulajdonképpen a hivatalos kultúrpolitika „ereszkedett le” Bori Imréhez, azonosult felfogásával, ami merő képtelenség, hisz távolabbi és közelebbi múltunkban nem ismerünk egyetlen olyan jugoszláv hatalmi struktúrát sem, amely felhőtlen örömmel vette volna tudomásul, hogy tájainkon a magyar írásbeliség és kultúra csaknem ezeréves múltra tekint vissza.

Vajda, csakhogy mielőbb hozzáfoghasson valódi céljának realizálásához, „becsületes”, „értékkereső” leckéjének felmondásához, simán elhallgatja ezt a mozzanatot. Mielőtt azonban szentorinok hitt hangját szabadjárá engedné, meghatározza a csücsértelmiségi árulok ténykedésének erőterét. Rámutat, hogy a Magyar Tanszék munkatársai elvtelen, látszatmegőrző kapcsolatot alakítottak ki a Forum Könyvkiadóval, a hatalom sugájával, s ehhez a szövetséghez aztán egzisztenciális érdekből az irodalmi folyóiratok és mellékletek szerkesztői is felzárkóztak. E gyűlölködő kép megrajzolása után most már elkezdheti a leleplező okítást. Nem elégszik meg azzal, hogy Bori Imrét „kulturális ceszaromániá”-val vádolja, hanem párját ritkító erőlködéssel a művét is le akarja rántani. Bori munkásságában, melyre szerinte évtizedeken át a Kommunista Szövetségtől kapott megbízatást, elsősorban a „kezdetben kiváló, később közepes, utóbb viszont a retrográd irodalompolitikust” fedezhetjük föl. Műveinek sora ugyanis a hetvenes évek közepétől önisméltések „elburjánzásává fajul”, az „erőltetett barátkozásnak az izzadságszaga”, az elfáradás érződik rajtuk, s már „csak a részleteikben mondanak újat”. Alig egy-két könyvnek kegyelmez meg, anélkül, hogy szólna is róluk, s közben nem áttal olyan bohó gondolatokat is Bori Imrének tulajdonítani, amelyeket soha le nem írt. Akarnok-etikája parancsára egyebek közt azt szeretné elhitetni – nem tudni, kivel –, hogy Bori Imre szerint egy „rossz vajdasági költőt (pl. Hiadort) jobban illik szeretni, mint egy közepes magyarországit, vagy egy kiváló (de kisebbségi betegségben szenvedő) erdélyit”. S hogy a kép teljes legyen, a nyolcvanas évek végén született Bori-tankönyveket a „nagy-jugoszláv bolsevik politikát kiszolgáló” munkáknak nevezi.

Tévedés lenne azonban feltételezni, hogy a „becsületes”, „értékkereső” kritikusság efféle nyilai kizárólag Bori Imrét célozgatják. Szenteleky Kornél se jár sokkal jobban. Másfél évtizeddel ezelőtt Vajda még úgy vélte, hogy Szenteleky betegesen ragaszkodott a vezérséghez, sőt „irodalmi diktátor” volt. Ma már, hogy Bori Imrében új célpontra tált, eltekint ugyan egykori gorombaságaitól, de azért, ha csak teheti, belemar Szentelekybe. Helyét a nála 1928-ban bekövetkezett fordulatig a „tipikusan biedermeier korlátozottságú frók között” jelöli ki, hisz „irodalmi tevékenysége alig volt több egy műked-

velő magas szintű álmódosásánál”. Esztétizmusát „epigon jellegű”-nek, az általa szerkesztett *Kalanyát* pedig csaknem olyan alacsony színvonalúnak tartja, mint a folyóirat háború alatti számaint. Ráadásul nem egészen érthető indítékokból ismételten azt bizonygatja, hogy Szenteleky sem szerény, sem önfeláldozó nem volt. Mindebből kitetszik, hogy Vajda Gábor épp azokat a szervező, alapozó elméket feketítené be nem kis gyönyörrel, kik irodalmunk történetének egy-egy periódusában a lehetőségekhez képest legtöbbet tettek gyarapodásunkért.

Vonatkozik ez azonban a szépírókra is, aminek fő okát Vajda Gábor irodalomszemléletében kell keresnünk. A már idézett első fejezet végén olvashatjuk a következő axiomatikus megállapítását: „Az, hogy valaki »vajdasági« író-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a kisebbségi sors. Ennek hiteles kifejezésében középszerű tehetségek is jeleskedhetnek, minthogy az esztétikumot a mi vidékünkön magától értetődően támogatja meg az etika értéktartománya.” Hát nem, véletlenül sem! Ha egy tehetséges író az emberi kérdéseknek, a lét kérdéseinek a foglya, melyek között persze ott vannak a kisebbségiek is, már nem érdemli meg a „vajdasági” jelzőt, tán még az írói titulust sem? Egyébként is: egy jó vers, novella vagy regény sokkal többet és maradandóbbat mond a sorsunkról (is), mint a mégoly elszántan kisebbségi kulcsokat csörgető középszerű.

Vajda Gábor kirekesztőleges és gettósító definíciójának emellett van egy rossz emlékeket idéző árnyalata is, amelynek lényege akkor mutatkozik meg, ha tézisént némileg módosítjuk. Valahogy így: az, hogy valaki proletáriró-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a proletársors. Hogy e behelyettesítés mennyire jogos, arról Vajda Gábor terminológiája tanúskodik igen beszédesen. Vajda, miközben egyfolytában szidja a „bolsevik műeszmény”-t, manapság is fesztelenül használja a „haladó irodalom”, a „valóságtükröző líra”, a „valóságtükröző realizmus poétikája” terminusokat, s a művelődéspolitikánk által állítólag támogatott „kifejezésbeli irracionalizmus”-tól elfordulva, a „nyílt küzdelmet” vállaló szerzők mellé áll. Nem véletlen hát, hogy Fehér Ferenc költészetéből hiányolja a „jövőkép”-et, s nehezményezi, hogy „csupán néhol dereng fel némi optimizmus benne”. Az elmúlás vonzaskörében alkotó Szirmai Károlyról viszont álmélikodtatón leszögezi, hogy „mind költészete, mind pedig novellisztikája a maga módján radikális tiltakozás a korabeli valóság embertelensége ellen”.

Igen, a szocialista realizmus esztétikájának reinkarnációjával állunk szemben, ami végső soron csöppet sem meglepő, hisz eszmei irányultságuk minden látszólagos eltérése ellenére a zsdanovizmus és a populizmus tejtestvérek. Ennek az igen keserű levét isszák meg aztán írónk.

„Brasnyó István prózai műve a háború utáni jugoszláviai magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb, de a mai magyar nyelvű próza viszonylataiban is külön figyelmet érdemlő alkotása” – vallotta 1983-ban Vajda Gábor a *Famúliáról*, minek alapján azt gondolhatná az ember, hogy könyvének megfelelő helyén épp erre a regényre fog összpontosítani. Nem teszi azonban, mert időközben „fontosabb” dolga akadt. Előbb Brasnyót, az embert bélyegzi meg, mondván, hogy behódolt a jugoszláviai magyar kultúrpolitikának, később a „féktelen irracionalizmus, a kompozíciótlán látomászuhatag, az írás önélevezetésének mértéktelensége, az ember és az olvasó cinikus megvetése” miatt kárhözhatja, sőt embergyűlöletet olvas rá, majd végül kimondja a tanulságok tanulságát: „írónk legfeljebb a sikerültebb ifjúsági műveiben alkot a szó esztétikai értelmében”.

Ezenközben pedig, valahol a kötet elején, változatlanul ott fényeskedik a konstatació, miszerint a proletkultos Somogyi Pál versei a „szegénység szolgálatától forró hangulatúak”.

Az viszont, amit Tolnai Ottóval művel, már a populista akrobatika mesterremekének tekinthető. Gyűlölködésének itt is a lépcsőzetes sárdobálás eszközeivel ad hangot. Le-szógezi, hogy a pályakezdő Tolnai Ottó lázadása „nem egy magasabb rendű emberség nevében csipkedte a társadalom egyezményes hazugságait, hanem annak modoros vagy egészen egyszerű kimondásával, hogy lényegében mindannyian – így maga a költő is – egészen közönségesek, haszonlesők, szorongók és jövőtlenek vagyunk”. E mérgezett maszatalás kiváló alapul szolgál arra, hogy a következő lépcsőfokon, abszurditást abszurdításra halmozva, a „vajdasági magyar költészetnek a nihilben fuldoklásáért, a művészeti etikanak a száműzéséért” Tolnait is felelőssé tegye. Az ember nem hisz a szemének. Először is: képtelen ráfogás, hogy költészetünk fuldoklik; másodsor: ha netán mégis fuldokolna, nyilván nem a nihilben, hanem Vajdaságban fuldoklik; harmadsor: lírikusaink korántsem jámbor dedósok, kik költőnk fuvolaszavára a nagy nihil felé menetlnek. Ezen a ponton a ráció lángjai már alig pislákolnak, de mert Vajda Gábor fokozni kívánja csapásainak erejét, érvelése kacagtatón a „szürrealitás” térségére téved: „A vádlói feljelentést és a bírósági ítéletet kiváltó Rózsa-cikkhez, annak összefüggéseihez neki akkor sincs köze, ha abban az időben ő volt is az *Új Symposion* szerkesztője, s emiatt felelősségre is vonták, és feltételes börtönbüntetésre ítélték.”

Ilyen alapozás után tér át Tolnai Ottó munkásságának „becsületes”, „értékkereső” mérlegetésére. Megtudjuk, hogy első prózai művei, beleértve a *Rovarházat* is, többnyire olvashatatlanok, hogy költőként „viszonylag sok selejtes szöveget is produkál”, nem csoda hát, hogy Magyarországon a „hatalomtól tönkretett *Új Symposion* veteránját, nem pedig jó versek íróját tisztelik benne”. Annál inkább, mert az „utóbbi években közepes színvonalú verseket sem mindig tartalmazó köteteket is megjelentettek tőle”, amilyen az *Árvacsáth* is, melyben „már-már túltengenek a versesztétikán aluli szenvelgések”. Még szerencse, akár Brasnyónál, hogy „gyermekköltészete afőle emelkedett, amit a felnőtteknek szánt”. A dráma- és esszéíró Tolnai Ottót még ilyen angyali édességekben sem részesíti, egyszerűen nem akar tudni róla.

Érdekes módon Vajda Gábor még irodalmunk legkiemelkedőbb, többé-kevésbé általa is becsült alkotóinak bemutatásakor sem tud szabadulni a packázástól. Sinkó Ervinről pl. érdemeivel arányos terjedelemben beszél, ahelyett azonban, hogy áttekinthető pályaképet, portrét rajzolna róla, legalább róla, szabadon csapong a művén jórészt kívül eső körülmények virágoskertjében. Több mint fél oldalon feszegeti a kérdést, hogy mennyiben tekinthető Sinkó Ervin jugoszláviai magyar írónak. Bólogatón nyugtázza, hogy 1968-as irodalomtörténetében Bori Imre a legnagyobb terjedelemben ismerteti munkásságát a „vajdasági írók között”, de rögtön hozzáteszi, hogy ez a szempont „ma már nem fogadható el, minthogy Sinkó Ervin nem jugoszláviai magyar, s még kevésbé vajdasági író volt”. Mindig is „európai igényű magyar írónak tartotta magát”, opusát tehát „nem sajtóíthatjuk ki a vajdasági irodalom számára”. Ennek az egész manővernek az a célja, hogy kisajátítással gyanúsítsa Bori Imrét, aki egyébként említett irodalomtörténetében elég érthetően kimondja: „Sinkó Ervin nem a »vidékiesség« atmoszféráját, hanem a nagyvilág irodalmi és művészeti jelenségeit tükrözi elsősorban”. Hol itt a nagy differencia, amely elfogadhatatlanná teszi Bori Imre szempontját? Sehöl. De hát, istenem, egy kis rendszeremtés sosem árt.

Mint ismeretes, Sinkó Ervin a negyvenes évek második felében a szocialista realizmus eszményeinek is áldozott. Intermezzóját se kárörvendően elítélni, se letagadni, se átfes-

teni, se mentetgetni nem érdemes. Egyszerűen szembe kell nézni vele. Vajda Gábor mégis a mentetgetés mellett dönt, természetesen populista nézőpontból. Rámutat, hogy kezdetben Sinkónak is „hangoztatnia kellett a maga magas szintjén a történelmi pillanat szövegeit”. E reflexió alapján azt hihetnénk, hogy a szólamosság okait a sinkói életút és az adott társadalmi-politikai helyzet alapján fogja megnevezni. Ehelyett azonban váratlanul így folytatja a mondatot: „csak hogy azok az ő szájából kevésbé hamisan hangzottak, minthogy aligha tudhatott arról, mit követtek el vérbosszúként a magyarok ellen a Vajdaságban a háború végén”. Vajon miféle túlvilági telepátia révén tudja Vajda Gábor, hogy mit *nem* tudhatott Sinkó? S ha esetleg mégis tudott az atrocitásokról, akkor mi lenne a teendő? Pálcát kéne törni felette? Egyáltalán, mi értelme a bosszút lakmuszként használni, ha olyasmiről van szó, amiről nemcsak Sinkó, senki sem beszélhetett, álmában sem, a negyvenes évek második felében?

Később, úgyszintén a mentetgetés szándékával, azt fejtegeti, hogy mindenkori eretnek vonatkozásai folytán Sinkó Ervin tanítása „aligha bélyegezhető meg íróink nemzeti önazonosság-tudatának lassú, de biztos elkorcsosodása miatt”. Őt ugyanis a „zsidófájdalmak érdekelték, s ha tudott is egy nagyon keveset az itt élők kisebbségi-kulturális nyomorúságáról, nem az ő dolga volt azok feszegetése”. Populista oldalvágás ez a javából. Előbb nagynak szánt útést mér a jugoszláviai magyar írókra, majd egy apró blöffel nyugvópontig viszi a dolgot. Blöffel, mert nem igaz, hogy Sinkó Ervint annyira lefoglalták volna az egyébként eredendően kisebbségi karakterű zsidófájdalmak, hogy érzéketlenné vált a másfajta kisebbségi fájdalmak iránt. Mint ahogy nem igaz az sem, hogy nem mondta el véleményét kulturális nyomorúságunkról. Annak viszont, hogy nem tette többször, egyrészt az az oka, hogy szerette volna kiteljesíteni életművét, a csakugyan európai igényűt, másrészt pedig az, hogy egyes értelmiségiek idegenkedőn, gyanakvón, olykor ellenségeskedőn szemlélték Újvidéken fel-feltűnő alakját és ténykedését.

Miközben Vajda Gábor ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket vet föl és hagy nyitva, lassan lejár a homokóra, s az opusra már nem marad idő. Mindössze Sinkó néhány regényét említi cím szerint is, de már a novellisztikájára, költészetére, irodalomtörténeti dolgozataira, drámáira, naplóira pillantást se vet. Tanulmányai közül is csak egyet emel ki, *A véres mítoszt*, amely szerinte a leggyöngébb, ám a Forum, a tudjuk már, milyen Forum ennek ellenére: „sajnos, kétízben is megjelentette”.

Hosszú oldalakon át sorolhatnám a további elrettentő példákat, mivel azonban az olvasó türelmének is van határa, csak arra térnék még ki, miként is viszonyul Vajda Gábor a jugoszláviai magyar kritikához. „Nem tetszelgő önjellemzést adok, hanem rólunk alkotott külső véleményeket ismételtem meg, ha azzal a megállapítással kezdem, hogy kritikai gondolkodásunk az utóbbi másfél évtizedben hatalmas fejlődést ért el. Társadalmunk azt a funkciót adta vissza az irodalomnak, amelyet pezsgő közösségi életű korszakokban mindig betöltött: a társadalmi ember győzelmeinek és vereségeinek megörökítését, a humánium történelmi folytonosságának kifejezését” – mondotta volt lelkesült, égre derülő arccal Vajda Gábor 1975-ben. Tekintettel arra, hogy eszmélkedése azóta kellőképp elmélyült, akkori társadalmunkat ma már elég következetesen a *bolsevik* jelzővel illeti (Böndör Párról szólva pl. „bolsevik avangárd”-unkra hivatkozik), kritikárusunkat pedig olyannak tünteti föl, mint amely alig néhány évig tartó konjunktúra után az „egészséges kritikai gondolat kiötlése”-nek és a „túlhangsúlyozott műközpontúság”-nak a jegyében elkorcsosult. Ez utóbbi tézisének azonban nem pusztán egyes kritikusok

frontális lerohanásával próbál érvényt szerezni, hanem a diszkrimináció rejtettebb, alattomos eszközeivel is.

Varga Zoltánról elmondja, hogy irodalmunk legteljesebb íróegyeniségeként a „regényírásban, a novellisztikában, az esszében és a kritikában egyaránt kiemelkedőt alkotott”, művei azonban „kultúrpolitikai okok miatt nem mindig kaphatták meg az őket illető elismerést”. Varga Zoltán ugyanis „túlságosan sokat tudott s túl bátor volt a társadalmi problémák művészi megjelenítésében ahhoz, hogy a kritika egészen komolyan vehette volna”. Nem véletlen hát, hogy Bányai János csak 1977-es könyvében beszél róla, ám „itt is csak a kritikusi tevékenységéről, kizárólag annak vitatható vonatkozásairól”, e sorok írója pedig évekkal később felfedezi ugyan a *Hallgatást*, de „jóindulatú ironiá”-val kezeli. Így aztán: „Bori Imre formális irodalomtörténeti méltatását nem számítva, csak Szabadkán és a Tisza mentén, illetve Magyarországon lehettek méltányosabbak. Dér Zoltán érdemük szerint értékeli két könyvét (*Szembesülések*, Szabadka, 1979), Hódi Éva pedig doktori disszertációt készít munkásságáról.”

Nem mondom, van abban valami szívmelengető, ha egy irodalomtörténeti jellegű dolgozat *jövőbeli* értékekről is tudósít, hiszen „csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra”. No de még a legmasszívabb jövőszertet sem jogosít föl senkit arra, még Vajda Gábort se, hogy a tényeket elhallgatva szégyenteljes kultúrpolitikai okok után szimatoljon ott is, ahol azok fel nem lelhetők. Aki kissé közelebről ismeri irodalmunk alakulástörténetét, jól emlékszik még rá, hogy Bori Imre a felfedezés örömeivel írt annak idején Varga Zoltán első két kötetéről, később az *Életveszélyről*, *A tanítványról* is; hogy Gerold László több könyvkritika mellett átfogó arcképvázlatot tett közzé a még mindig pályája elején álló íróról, hogy jóval 1977 előtt többek között Bognár Antal, Podolszki József, Varga István és, tessék jól megfogózkodni, Vajda Gábor is írt róla kritikát.

Ugyanezzel a módszerrel él a Balázs Attilával foglalkozó bekezdésekben is. Fölhívja rá a figyelmet, hogy pályája a siker jegyében indult, 1979-ben megjelent *Cuniculusa* tehetséges prózaíróra vallott, „még ha a nyúl mint valóságos és metaforikus téma nem tette is számára lehetővé szerves művészi szövegnek a megalkotását”. Majd ehhez nyomban hozzáfűzi: „Főleg ízlésünk akkori főirányítóinak tetszett ez az alkotói szelídség, lazaság.” Mit is mondhatnánk? A rendelkezésre álló bibliográfiai adatok szerint 1979-ben és 1980-ban következő irodalmáraink foglalkoztak a könyvvel: Faragó Kornélia, Mák Ferenc (kétszer), Fekete J. József, Vajda Gábor, Toldi Éva, Bognár Antal, Herceg János, Thomka Beáta, Bányai János, Varga István (kétszer) és Varga Zoltán. Hol itt a *főleg* és hol a *főirányítók*?

Mindemellett több zavaró tárgyi tévedés is tarkítja a kötetet. Vajda Gábor úgy tudja, hogy Fekete Lajos első verseskönyvének címe *Bujdosó erők feltámadása*, illetve hogy Fehér Ferenc úgyszintén első köteté a *Jobbágyok unokája* címet viseli. Az *Áthúzott versek* megjelenését 1968-ra teszi, holott közismert, hogy a kötetzáró *Kormányeltörésben Domonkos István 1971-ben juttatta el Svédországból az Új Symposion* szerkesztőjének. Nagy-nagy haragvásában Bori Imre születésének éveként 1928-at tünteti föl. Úgy tudja, hogy a *Kalangya* betiltott kisebbségi száma 1937-ben készült, bár régóta ismeretes, hogy 1935 nyarán. Azt állítja, hogy Laták István „csodálója volt Szentelekynek”, pedig épp magától Szentelekytől tudjuk, hogy amikor novellát kért tőle az *Ákácok alatt* c. antológiába, Laták ridegen visszautasította a kérelmet, mondván, hogy a „proletárirók nem fogják a vészegény polgári irodalmat megerősíteni”. Gál Lászlót egyértelműen a hidasok körében látja, annak ellenére, hogy költőnk a *Kalangya*ban 1935-től, a *Híd*ban viszont

csak 1937 tavaszától publikál. Csépe Imrének ugyanebben a fejezetben így szorít helyet: „Még a világháború előtt tűnt fel őstehetségként, többek között a *Kalangyában* és a *Híd*ban is közölve a közép-bácskai falusi szegénység életét zamatos nyelven feltárázó prózáját és verseit.” Igaz ugyan, hogy sokáig tartotta magát nálunk a tévhit, miszerint Csépe indulása a *Híd*hoz is köthető, jó egy évtizeddel ezelőtt tisztázódott azonban, hogy Csépe *Kalangya* fedezte föl. „Ezeket a verseket egy máliigyosi parasztleány írta, aki napszámból tengeti életét” – olvashatjuk a folyóirat 1940. januári számában közzétett költeményei élén. „Zamatos nyelven” írt prózát azonban sem a *Kalangyában*, sem a *Híd*ban nem publikált. A *Híd*ban még verset se, egy betűt se. Folytassam? Inkább nem.

Egy szó mint száz: Vajda Gábor mind irodalmunkat, mind önmagát radikálisan átértékelő irodalomtörténeti pamfletje híjával van minden toleranciának, józólésnek és lelki kultúrának. No de hát ne búsuljunk. Annyi szeméttel veri íróinkat, hogy literatúránk orcája végül váratlanul fölragyog. Ha valamiért, ezért az illúzióért mindenképpen hála illeti meg a tudós Vajda Gábort.

A kötet lektorai Ács Margit és Hornyik Miklós voltak. Hogy Hornyik Miklós örömet lel a kéziratban, azon nem csodálkozom. Annál inkább nyugtalanít, hogy Ács Margit is vállalta a lektori szerepet. Belegondolni is rossz, mi mindent jelenthet, ha támogató jelentését netán irodalmunknak nyújtandó anyarszági segítségnek szánta.

UTASI Csaba

IDÉZETEK¹ A BUTASÁG² KÖNYVÉBŐL³

¹ ... és megjegyzések, magyarázatok: kommentárok – a kritika, melynek szokatlan formáját az indokol(hat)ja, hogy nem tudtam, vétek lett volna lemondani a szerző irodalomhoz való nem értését dokumentáló részletekről; lássék, ki az irodalomban V. G. Az is megfordult a fejében, hogy az idézeteket jegyzetek nélkül kellene közölni, hiszen önmagukért beszélnek, igazolják, hogy V. G. nincs birtokában azon eszközöknek, melyek szükségések egy irodalmi mű, az irodalom értéséhez, vizsgálatához, s ezért személyeskedik, konstruál rögeszméket, melyeket mániákusan ismétél. A szerző szakmai bizonytalanságát példázzák többek között a biedermeier, a szecesszió, az újromantika fogalmak használata, az abszurdal, a szürrealizmussal szembeni értetlenkedése, legfőképpen pedig az, hogy nem sikerült tisztáznia önmaga számára, mit kell érteni esztétikai szempontokon. Beteges rögeszméi között a hatalom és az újvidéki kritikusok meg tanulmányírók (elsősorban Bori Imre) cinkos összejátszását, Újvidék átkos – Szabadka áldásos szerepét, a Forum, a Magyar Tanszék, a Híd kisebbségellenes munkálkodását kell említeni. Ilyen tekintetben nem különbözik a VMDK-demagógiát szajkózóktól (főleg Mirnics Károlytól), miközben nem veszi észre, hogy ezek saját politikai dicsőségük reményében konstruálnak magyarságtagadó értelmiségképet, ahelyett, hogy büszkéik lennének eredményeinkre, ők abban versenyeznek, ki tudja jobban befeketíteni azokat, akik náluk többet tettek s tesznek a kisebbségi öntudat ébresztésére és erősítésére. V. G. ostobán ezek szekerét tolja. (Nem véletlen Mirnics hozsannázó írása V. könyvéről. In: Hírmondó – másutt nem akarták közölni! – 1996. márc. 30.) Az irodalom ugyanis „Nyelvi művészet, saját esztétikai közegében és eszközeiben” (Poszler György, Liget,

1996/4), következőképpen az irodalomtörténetnek is erre kell elsősorban figyelemmel lennie.

² *Nem erős kifejezés? Döntse el mindenki kedve és V. G. könyvének idézetei alapján.*

³ *Lektorok: Ács Margit és Hornyik Miklós. Fontos szereplői e könyvek.*

– „Nem tartotta ugyanis fontosnak egyfelől a valamiképpen mindig eleven és ható hagyománynak, a nemzeti szellem szerves részének és az adott vidéken felkutatható, de csupán a kutatók számára létező művelődéstörténeti emlékeknek megkülönböztetését.⁴ Ez azért lényegbe vágó mulasztás, mert azt a látszatot kelti, mintha a *Huszita biblia*, a reneszánsz bácsi emlékei, a reformáció baranyai nyomai és sok más egyéb nem a magyar művelődési tudat által⁵ lennének fontosak számunkra, hanem azon pusztá tény által, hogy a mi tájunkon keletkeztek.” (7)

^{4, 5} *A szerző láthatóan téveszmékre szeretné felhívni olvasói figyelmét. Nevezetesen arra, hogy az ifjúságot, de gondolom, általában az olvasókat csúnyán félrevezették, amikor azt akarták elhíttetni velük, hogy századokra visszamenő művelődési és irodalmi gyökereik vannak a Vajdaságban. Nincsenek. Tény, hogy a művelődési nyomok magyarok, tény, hogy az olvasók is magyarok, s itt is élnek a Vajdaságban, de nekik ezekhez az emlékekhez nem vajdasági magyarokként van, lehet közülük, hanem csak közvetve, a nemzeti tudaton keresztül, s amíg ez nem tudatosodik bennük, addig be vannak csapva. Annál is inkább, mert vannak olyan emlékek, amelyek csak (?) a kutatók számára léteznek, fontosak. Tetszetős logika, melynek kifejtése közben V. G.-nek eszébe sem jut, hogy századunk húszas éveitől kezdődően a magyar irodalomnak formálódott egy vajdaságának nevezhető ága, melynek e vidéken létrejött előzményei között a magyar írásbeliség jelentős emlékei nevezhetők meg, anélkül, hogy ez az emlékek kisajátítását, vajdaságivá alacsonyítását jelentené, a nemzeti egésztől való elrablásának minősülhetne, ahogy a vajdasági irodalom létezésének kimondása sem jelenti azt, hogy bárki is akarta/akarja ezt elidegeníteni, elválasztani az egyetemes magyar irodalomtól. Ellenkezőleg. A gyökerek felemlítése épp azt hivatott bizonyítani, hogy a vajdasági az egyetemes magyar irodalom, kultúra része. Természetesen megvannak a sajátosságai, ezeket a történelem, a mindenkori jelen, az a közeg határozza meg, melyben az irodalom kialakul(t). Ami, azt hiszem, vitathatatlan, éppen úgy, mint az erdélyi vagy a felvidéki irodalom esetében is.*

– „Bori koncepciója azért bizonyult naivnak és egyre inkább károsnak, mert azzal a hivatalos kultúrpolitikával lett azonos, amely a nagyvilág előtt azt akarta bizonyítani, hogy a Vajdaság Autonóm Tartomány nem akadályozza,⁶ hanem inkább serkenti a nemzetiségi kultúra és művészet fejlődését.” (8)

⁶ *Pedig akadályozta. Megalakult a Forum, a Magyar Tanszék, a Hungarológiai Intézet, voltak lapok, többórás rádió- és tv-műsor, díjak és vetélkedők. Igaz, nem mindig volt így, s volt, amit nem támogattak. A helyzet az utóbbi években, a változás után, romlott, de ezt azért jelezni illik, öven évről nem lehet úgy szólni, mint egységes egészről. V. G. azonban nem szeret periodizálni, még írói életművek esetében sem teszi ezt, holott irodalomtörténetet ír.*

– „... a jugoszláviai magyar irodalom kritériumai⁷ elsősorban az államérdeknek s az ennek megfelelő lojalitásnak a függvényei voltak.” (9)

7 Ha ezt komolyan gondolja, akkor nagyon téved. Persze biztos, hogy komolyan gondolja, hiszen az ő kritériumai szinte sohasem irodalmiak, joggal gondolja, hogy másokéi sem azok.

– „Így aztán – miként az utóbbi évtizedekben tapasztaljuk – a nemzetiségi kultúrának az irányítása mögött gyarló emberi érdekek halmozódnak fel, amelyek lényegében kibebágyasztó magatartásra ösztönzik a viszonylag bőséges anyagiakra⁸ és karrierre vágyókat.” (11)

8 Csak sajnálhatjuk, hogy V. G. karcsú könyve nem tartalmaz egy anyagi bizonylatokból álló mellékletet, mert akkor kiderülhetne, hogy írónk, kritikásaink hogy megtollasodnak, kinek van butikja, kft.-je s más efféle anyagi java, amely most módjában van.

– „... az irodalomtörténet-írást elsősorban Bori Imre személyében évtizedeken át olyan emberre bízta a Forum Könyvkiadó, illetve a Kommunista Szövetség, aki saját bevallása szerint is elkerülte a konfliktusokat az írókkal,⁹ s műveiket méltatva inkább az alkotói törekvésekről, mint az esztétikai (és etikai) fajsúlyról, illetve vétségekről beszélt.” (13)

9 Ezt úgy kell érteni, hogy a KSZ Bori által védte az írókat a kritikától?

– „Az egészséges kritikai gondolat kiölésének programszerűségét elsősorban az a tény leplezi le, hogy nálunk irodalomkritikát leginkább csak szerkesztői megrendelésre¹⁰ lehetett írni, méghozzá inkább csak ismertető formájában.” (13)

10 Nyilván V. G. a saját nevében beszél(het). Tőle talán rendelték a kritikákat, mástól kérték, másokkal megbeszélték. A Hídban ez a szokás. Az Üzenet hogy csinálja, nem tudom, nem is érdekel.

– „A Forum, a Vajdaság egyetlen magyar nyelvű könyvkiadója, valamint a Magyar Tanszék (Hungarológiai Intézet) munkatársai között olyan bensőséges kapcsolat¹¹ alakult ki a látszat megőrzése érdekében, hogy ezek az emberek sem egymás műveit, sem pedig az általuk politikailag veszélytelennek, a nyelvhelyesség szempontjából kiadhatónak ítélt könyvet nemcsak hogy nem illették bíráló szóval, hanem tőlük telhetően akadályozták is a normális kulturális rezonancia kialakulását.” (13–14)

11 Íme, a vajdasági művelődési pokol góca. Hogy mennyire akadályoztuk a „normális kulturális rezonancia kialakulását”, mindennél jobban bizonyíthatja a magyar szakos tanárok több száz főnyi társadalma, a másfélezernél több könyv, köztük olyan sorozatok is, mint a Gemma Könyvek.

– „Anyagi támogatásban vagy erkölcsi elismerésben¹² csak annak a munkája részesült, aki – ahogyan ők mondták – »okos« volt, vagyis aki a könnyű sikert célozva megalkudott az általuk képviselt demagóg politikával.” (14)

¹² *Így igaz, mindenki át lett világítva: jó magyar vagy nem jó magyar; utána ömlött a pénz, mint a pelyva, s röpködtek a díjak.*

– „A túlhangsúlyozott műközpontúságnak az avantgárd misztifikálása lett mindinkább a lényege.¹³ S ez azt jelentette, hogy a szokatlan szókapcsolatok, a cinikus körmönfonság¹⁴ akkor is garantálták a megjelenést, ha a szerző a mű belvilágának a megalkotásával adós maradt,¹⁵ vagy ha nem is merete vállalni (az igazi avantgárd szellemében) a világra való folyamatos reflektálás szellemi (és szellemes) kalandját.” (15)

¹³ *Sohasem tudtam, hogy a műközpontúság (túl)hangsúlyozása és az avantgárd ilyen viszonyban van. Köszönöm, hogy erre V. G. megtanított. S hogy irodalommal kapcsolatosan a műközpontúság káros voltára is figyelmeztet.*

¹⁴ *Most már azt is tudjuk, mi az avantgárd lényege: „szokatlan szókapcsolatok” és „cinikus körmönfonság”. (Elárulom, mindez, főleg a körmönfonság, V. G. megévesztését szolgálja.)*

¹⁵ *Így van, a mű belvilágának adósságát senki sem rótta fel az íróknak. Ahogy V. G. sem rója meg érte a Ketrechbál íróját, l. a 175. oldalon, illetve a 118. és 119. lábjegyzet.*

– „Ha voltak is hangadói az frástudói lelkiismeretnek, s ha jelentek is meg a hatalom által módszeresen elhallgatott¹⁶ könyvek nálunk, művelődéspolitikánk a kifejezésbeli irracionálisnak adott előnyt. Minthogy fróink többnyire a kisebb ellenállás vonalán haladtak, alig látott napvilágot olvasmányos, katartikus hatású próza, vallomásértékű, sorstudatosító¹⁷ bármilyen műfajú szöveg, s ezek sem kerülhettek a figyelem középpontjába.” (15)

¹⁶ *Nem értem, ha módszeresen elhallgatták, akkor hogyan jelentek meg. Rossz volt a módszer?*

¹⁷ *Próbálok kitalálni, miféle könyvekre gondol V. G., amikor az eszményi kisebbségi mű modelljét felvázolja, irodalomtörténetében ugyanis egyetlen ilyen könyvről sem szól. Mondjuk, Illés Sándor prózája volt számára a zsinórmérték? Akkor mindent értek.*

– „... hogy magyarországi anyagi támogatás nélkül a Forum Könyvkiadónak nem lenne munkája (a kultúra szempontjából ez sem lenne tragikus).¹⁸ Ennél sokkal fájóbb, végső csödre figyelmeztető probléma a fiatalabb íróknak az áttelepülése. Húsztól negyvenéves korú emberek, akik mint írók – legalábbis elvben – a nemzeti és nemzetközi humanizmusnak az esztétikai szószólói, kétségbeesetten, várhatóan növekvő elszigetelődésüktől rettegvé, egyszerűen faképnél¹⁹ hagytak bennünket. Aligha terhelte őket lelkiismeret-furdalás, hiszen a vajdasági kultúrbürokrácia becsapta őket. Passzív értelmiségi magatartást, zsoldos-morált kényszerítve rájuk, kiadta könyveiket, elhitette velük, hogy írók, miközben nem törődött²⁰ velük. Nem mutatott nekik példát sem gyakorlati humanizmusból, sem pedig magasrendű íráskultúrából. Nem fejlesztett ki az anyagelvűséggel is dacoló tovább-sugározható vonzerőt maga körül; a helytállás, a hűség problematikáját – számos általa kiadott könyv²¹ tanúsága szerint – cinikusan kezelte.” (16)

¹⁸ *Biztos. Erről jut eszembe, hogy amikor Romániában a színházak nem tudtak megélni, akkor koporsókat gyártottak. Esetleg a Forum is átérthetett volna koporsógyártásra. Inkább,*

mint hogy szaporítsa az általa megjelentetett másfélvezernél több címszót, és fertőzze a vajdasági magyarságot.

¹⁹ *Csak úgy ukmukfukk. Elmenekültek az elszigetelődéstől és közben elfelejtették átvenni a katonai behívókat. Istenem, micsoda egy népség!*

²⁰ *Szemtelenség. Nem törődnek az írókkal, sőt – ennek bizonyosságul – könyveiket is kiadják. Inkább úgy törődtek volna velük, hogy ne adják ki a könyveket, nemde?*

²¹ *Jó lenne tudni többet a „számos” könyv közül. Vagy elég csak kijelenteni, bizonyítani nem kell?*

– „A távozás ténye azt bizonyítja, hogy ez a többnyire fiatalokból álló, képzett²² és tehetséges csoport a körülmények következtében nem válhatott (a szó jó értelmében) vajdasági írónak.” (16)

²² *Láta V. G. a képzettségről szóló dokumentumaikat?*

– „A fiatalok megszöktek, a középkorúak szédülten egyensúlyozgatnak, az öregek (ha még élnek) meghasonlottak önmagukkal.”²³ (17)

²³ *Ad 1. – mi van azokkal az öregekkel, akik nem élnek, tudósítson felőlük, érdekel. Ad 2. – kinek jó itt a közérzete? V. G.-nek, aki egy pillanatra sem képes saját „igazában” kételkedni, például abban, ami egy egész irodalomtörténettel kíván bizonyítani, hogy ez az irodalom, amelyről ír, nincs, nem is volt? Legfeljebb ő van, hogy utolsóként eloltsa a villanyt.*

– „Az, hogy valaki »vajdasági« író-e, a születési és a lakhely esetlegességén túl annak a kérdése, hogy élményvilágában meghatározó erővel van-e jelen a kisebbségi sors. Ennek hiteles kifejezésében középszerű tehetségek is jeleskedhetnek,²⁴ minthogy az esztétikumot a mi vidékünkön magától értetődően támogathatja meg az etika értéktartománya.” (17)

²⁴ *Ez dicséret vagy elmarasztalás? Vagy egyszerűen ez a vajdasági irodalom mércéje: jeleskedhetnek a középszerűek?*

– „Minthogy Papp Dániel kivételesen művelt íróként kora emberismeretének színvonalán állt, ezért délvidéki szerb pópái, bunyevác dzsentrijei és magyar hivatalnokai nem elsősorban egy táj lelkületének a felfedezéseiként formáltattak,²⁵ hanem egy entellektüel véleményének eszközeiként.” (26)

²⁵ *Valóban, mennyivel jobb lett volna, ha Papp Dániel műveletlen, netán írástudatlan lett volna. Akkor mit tudott volna előbányászni a táj lelkületéből!*

– „Papp Dániel elsősorban azért vállalkozott tájunk valóságának tudományos hitelű alkotói feltáráshoz, mert szecessziósan csapongó, intellektuális beállítottságú író volt,²⁶ s hőseinek tehetetlenségét a kor törekvéseiből való kimaradásukkal, lényük biológiai meghatározottságával mérte.” (27)

²⁶ *Aki nem tudta, most megtanulhatja: hogy valaki tudományos hiteľű alkotói feltárás végezzen, alapföltétel, hogy „szecessziósan csapongó intellektuális beállítottságú” legyen. Figyelem: itt említi elöször a szecessziót! Az idézet második felét nem értem.*

– „Az érett író szorongása (. . .) a kisfiú félelmeinek a folytatódása szimbolikus telítődése volt. Nem függetlenül attól a fájdalmas különbségtől, amit a túlérzékeny polgárcsemetét önmaga erőszakos énjétől és az élet farkastörvényeitől²⁷ elválasztotta.” (29)

²⁷ *Hogy mire képes az a csúnya „fájdalmas különbség”? Nem értem, de biztos borzasztó lehet.*

– „Tévedés lenne (. . .) azonban azt hinnünk, hogy a gyermekkor az utólag bevallott bűnöknek, gátlástalanságoknak a tárháza, s ha ezeket közvetetten esztétikusan kiélvezte²⁸ is a fiatal író, az érett alkotó témái már szabadon folyamodnak a realista keretekhez és a moralista korlátokhoz.” (29)

²⁸ *Naná, hogy kiélvezte. Arra volt esze.*

– „Kosztolányi számára (amíg az élet megengedte) a költészet többnyire csak játéktér²⁹ volt, tehát mindannak varázslatos megkönnyítése, ami olykor ólomsúlyúnak tűnt. Ezzel szemben a próza már egészen közelről nézett szembe mindazzal, amin a vers tekintete többnyire könnyedén átsiklott. Míg a Kosztolányi-vers olykor szeneveg, és a biedermeiert is elfogadja stílusbravúrraival,³⁰ addig az író prózája oda ereszkedik le, amit a líra bűvöletében nem vesz tudomásul.” (31)

²⁹ *Pontos felismerés: Spielplatz, ahol a szegény kisgyermek panaszkodhat, a felnőtt pedig hajnali részegségét szenvedí át.*

³⁰ *Biedermeier először! Csak nem világos, kinek vannak stílusbravúrrjai: a biedermeiernek vagy a Kosztolányi-versnek?*

– „Kiszakadtak a magyar kultúra vérkeringéséből, s tehetetlenségükben inkább csak az általánosságok szintjén okoskodtak, képzeletbeli és valóságos utazásokban élték ki magukat. Az ember ideájába³¹ menekültek.” (35)

³¹ *Mibe?*

– „Szentelekyl elbeszélései akkor is szintén³² figyelemre méltóak.” (43)

³² *Jó lenne tudni: vagy is, vagy szintén.*

– „Nem csupán egy nagyra hivatott ember mindenre elszánt nekilendüléseit és érthető ellentmondásait tárja fel, s nem csupán az akkori irodalmi viszonyokat jellemzi, hanem a kisebbségi sorsnak az egésztét is. Nem hiába volt évtizedeken át nehezen³³ hozzáférhető.” (44)

³³ *Újabb tipikus V. G.-i konstrukció. Szentelekyl leveleskönyve ugyanis nem hozzáférhető, sok vidéki könyvtárban porosodik, a kutya sem ugatja meg. Pedig milyen jól illene a képbe a kisebbségi sors jellemzésére.*

– „Egyelőre természetesen csupán elvben válthatta fel Kasságot Ady Csuka művelődési képében, hiszen az antológiában szerepeltetett tizenegy költő közül öt (. . .) félreérthetetlenül epigon³⁴ vagy dilettáns.” (51)

³⁴ *Értem, ha az antológia költői nem epigonok és dilettánsok, akkor Csuka művelődési képében Ady nem csak elvben válthatta volna fel Kasságot, akkor a nikkal számovár helyét zavartalanul elfoglalhatta volna a fekete zongora.*

– „Felmerül a kérdés: vajon mi teszi vajdaságivá Csuka Zoltán költészetét. A húszas évek második felétől beszüremelő vajdasági élményanyag csak kis mértékben. Annál is inkább, mert nem találhatunk benne olyan, bácskai zselléerekről szóló verset, mint amelyet a szláv munkásokról³⁵ írt (*Likai robotosok dala*). A vajdaságiasság, sajnos, azzal egyenlő Csuka Zoltán költészetében, ami gyöngöngy benne.” (54)

³⁵ *Csuka egyik bűne: a bácskai zselléerekről nem írt „olyan” – milyen? – verset, mint a líkai munkásokról. S még ő akart vajdasági költő lenni?*

– „Nem is sorolható be maradéktalanul egyik izmusnak a skatulyájába³⁶ sem.” (59)

³⁶ *Ne is, főleg a skatulyájába nekije – ne.*

– „Ha lett volna nálunk a Szirmai-művészet befogadásához szükséges műveltségi szint, a hatóság minden bizonnyal cenzúrázta³⁷ volna az író szövegeit.” (72)

³⁷ *Lám, milyen ravasz volt a cenzúra. Kifürkészte, hogy Szirmai doktor novelláit úgysem olvassa itt senki, ergo cenzúrázni sem kell.*

– „A meghökkentő, mégis hiteles szókapcsolatok, s a sokatmondó szűkszavúság. A mellék- és főnevekre is nagy szerep hárult itt, ami az élmény szecessziós³⁸ gyökereit még mindig felismerhetővé teszi. Írónk pályája ugyanis még a magyarországi, évekig tartó intermezzo idején az újromantika³⁹ jegyében indult: *A holló* c. poémával . . .” (72–73)

³⁸ *Szecesszió – másodszer.*

³⁹ *Most vagy szecesszió, vagy újromantika? A kettő nem ugyanaz.*

– „A háborút követően egy időre uralomra jutott realizmus már nem teszi lehetővé alkotás keletkezését Szirmai műhelyében. Akkor sem, ha ő ebben az időben is művészi színvonalon tartotta a prózát. Sajnos, az ember az ő esetében is jóval túlélte⁴⁰ a művészt.” (74)

⁴⁰ *Mennyivel jobb lett volna, ha az ember meghal a művésszel együtt, nemde?*

– „A Tanácsköztársaság idején önként felosztotta eleméri birtokának egy részét a parasztok között, de⁴¹ az ellenforradalom megfosztotta egyetemi katedrájától.” (75)

⁴¹ *Az ellenforradalom még egy nagy tévedése: nem méltányolta Farkas Geiza író úr földosztó buzgalmát.*

– „Viszont hogy *A fejnélküli embert* (1933) ellentmondásosan fogadta a kritika, az elsősorban Szenteleky Kornélon múlt, aki a lelke mélyén még mindig szecessziós ízlésének⁴² megfelelően javított a regény stílusán.” (76)

⁴² Újból – a szecesszió! Csakhogy ugyanerről a Szentelekyről „irodalomtörténete” 40. oldalán V. G. azt állítja, hogy „tipikusan biedermeier korlátozottságú” író volt. Most mi: „mindig szecessziós”, vagy „tipikusan biedermeier”?

– „Kristály tehetséges író volt, ám mivel (szinte egyetlen) kritikusa, Szenteleky, az optimizmusát tartotta legfőbb erényének, ezért egyetlen novelláskötetét, a *Tisza menti májust* (1929) követően nem sikerült magát⁴³ kiforrnia.” (81)

⁴³ *Ha egyszer nem akart optimista író lenni. Inkább nem forrta ki magát.*

– „Hála konzervatív világnézetének, Majtényi egy másik jelentős műve, a *Császár csatornája* c. regény miatt is pórul járt. Az új rendszer pótvizsgára küldte⁴⁴ és *Élő víz* címen újraírta vele.” (84)

⁴⁴ *Éber az új rendszer, nem tűri a konzervativizmust, inkább újraírat.*

– „Jellemző, hogy noha sokat tudott a partizánoknak a védtelen magyar lakosság ellen elkövetett vérbosszújáról, mégis Cseres Tibornak kellett feltárnia a »bezdáni« ember⁴⁵ esetét.” (87)

⁴⁵ *Hogy értsük, miről van szó, tessék hozzáolvasni a 47-es és a 49/1-es számú lábjegyzettel ellátott szöveget. Így kiderül, hogy Hercegnek valóban meg kellett volna írni a „bezdáni embert”, legalább megkönnyítette volna a hatóság dolgát, hisz önként tette volna be a fejét a hurokba.*

– „Képességeit ismerve a hatalom is sokat várt tőle. Nem csupán Majtényinak, hanem neki is szerkesztenie kellett⁴⁶ a Híd folyóiratot a háború után.” (88)

⁴⁶ *Ez tény, s nyilván nem történt hatósági kényszer nélkül. De egy irodalomtörténész számára ennél mégis fontosabb, hogy a Híd Herceg és Majtényi szerkesztésében lesz végre irodalmi folyóirat, hogy minőségi változás áll be a koncepcióban.*

– „Nemcsak polgár volt, hanem magyar is, sőt, a rágalom szerint a fasiszta uralom idején nacionalista folyóiratot is szerkesztett. Kész csoda, hogy egyáltalán életben maradt.⁴⁷ A fajvédelem árnyéka mindenesetre legalább negyed évszázadig akadályozta kiemelkedő érdemeinek elismertetését, amikor végre⁴⁸ megkapta a Szenteleky-díjat.” (88)

⁴⁷ *L. a 45-ös lábjegyzetet.*

⁴⁸ *Díjat valóban sokáig nem kapott, de 17 könyve jelent meg. (L. Toldi Éva: Herceg János. 1993. 179–180. old.)*

– „Szépfírói többletük azonban nem csökkenti lényegesen tudományos⁴⁹ hitelüket.” (90)

⁴⁹ *Ismét keveri a szépirást és a tudományt! L. a 26. jegyzetet.*

– „Rá mindenesetre jobban vigyázott a hatóság,^{49/1} mint bárki másra.” (90)

^{49/1} *L. a 45-ös jegyzetet.*

– „... Mayer Ottmár bebörtönzése idején, *Világkép* címen⁵⁰ ő töltte be a főszerkesztői funkciót.” (96)

⁵⁰ *Latákról van szó, aki hol Laták volt, hol Világképnek hívták.*

– „Az 1939-ben kiadott verseskötnyvében csupán a létéigének a főnévi igeneves formája van kiemelve,⁵¹ amely arra mutat, hogy Gál az állatvilág spontaneitásával ellentétben⁵² a tudatosság, a tervezettségben, a biztonságban látta az emberi egzisztencia előfeltételét.” (99)

^{51, 52} *A főnévi igenév kiemelt használata csupán néhány versére jellemző (Az ember mindig egyedül van. Szubotica). Eddig azt hittem, Gál nem volt ellentétben az „állatvilág spontaneitásával”. V. G. most felvilágosít, hogy igenis ellentétben volt. Köszönöm.*

– „Igazán hiteles költészetről Gál László munkásságával kapcsolatban csak az ötvenes évektől⁵³ kezdődően beszélhetünk.” (99)

⁵³ *Szerintem az 1939-es kötet is hiteles költészetéről tanúskodik.*

– „A költő látszólag összedobált sorok⁵⁴ formájában, a központozást is gyakran mellőzve ostorozza a rossz irányba haladó életet.” (100)

⁵⁴ *Jellegzetes V. G.-i esztétikai felismerés: „látszólag összedobált sorok”. Még szép, hogy nem Adyról írta ezt, csak az Ady vonzaskörében író Gálról. – Lám, hogy kell megnevelni a „rossz irányba haladó életet”: összedobálni a sorokat, elhagyni a központozást!*

– „Gál László, a baloldali politika hajdani költő-elkötelezettje, későbbi mély és szenvedélyes bírálója legvégül költőként is tehetetlenné⁵⁵ vált. A hiteles tettek és a költői szó iránti közöny megfojtotta benne a poétát.”(101)

⁵⁵ *Nem tudom, mit ért V. G. „legvégül”-ön, ha Gál utolsó köteteit, a Szó a szélben (1968) és a Tenyerünkön a holdat (1970), akkor alaposan téved. Az, hogy baloldali elkötelezettségében csalódott, épp a költőt aktivizálta, Gál „öszikéit” írja ekkor, kiváló versek, hiteles emberi megnyilatkozások.*

– „Csépeinek azonban ilyen szövegei sem feltétlenül rosszak, minthogy ő kezdetben (az ihletére hallgatva) úgy írt, ahogy tudott,⁵⁶ tehát nem leste el azt, amivel kiszolgálta volna olvasóit.” (102)

⁵⁶ *Azután meg nyilván úgy, ahogy nem tudott, de leste, mivel szolgálhatja ki olvasóit.*

– „Az általa tanúsított humanizmus tipikus formája a szocialista biedermeiernek,⁵⁷ az osztályelkötelezettség mérsékelt, megértésre törekvő formájának.” (103)

⁵⁷ *Ismét a biedermeier – igaz, most szocialista vonatkozásban, Urbán kapcsán.*

– „Bogdánfi ugyanis tudatosan a munkásosztálynak írt,⁵⁸ ti. meg volt győződve róla, hogy a végül általa is nyugtázott elit irodalom mellett egy másik szubkultúrára⁵⁹ is szükség van.” (105)

^{58, 59} *Na persze, ha ő volt a Dolgozók főszerkesztője! Ezen még ő is nevetne. Akárcsak azon, hogy ő szubkultúrát akart művelni a munkásosztály épülésére.*

– „A táj sokszor a költői tiltakozásnak az ürügye, annál is inkább, mert reménytelenség tekintetében Zákány nagy elődjén, Füst Milánon⁶⁰ is tútesz. Míg ugyanis Füstnek van veszítenivalója, s a szerelmi és baráti bensőségek pillanatnyiségükben is realitások voltak, addig a vajdasági költőnél a fanyar íznek nincs sem kezdete, sem vége. Itt a szó szoros értelmében még az isten⁶¹ sem segíthet.” (107–108)

⁶⁰ *Talán a legjellegzetesebb példája annak, hogy V. G. a látszat, a külső alapján ítélkezik. Nem szólva az idézet nyelvi és logikai kuszaságáról, nem hagyható említés nélkül, hogy Füsttről és Zákányról úgy beszél, mint két azonos kategóriába tartozó művészről, ami akkor sem fogadható el, ha mindkettőjük költészetében felismerhetően jelen van a reménytelenség motívuma. A két költészet művészi színvonala azonban igen messze van egymástól. S még V. G. veti Bori szemére, hogy túlértékeli a vajdasági irodalmat!*

⁶¹ *Ahogy V. G.-n sem.*

– „B. Szabó György a pártdirektívaként vállalt tartalomközpontúsága ellenére »formaalkotásával«⁶² érdemesült az utókor tiszteletére.” (108)

⁶² *Nem értem ezt a „formaalkotásával”-t, s miért van idézőjelbe téve, meg mire vonatkozik.*

– „... Sinkó Ervin nem jugoszláviai magyar, s még kevésbé vajdasági író volt. Nemcsak azért, mert nem fogadta el e táj irodalomtörténeti folytonosságának létezését (...) hanem azért, mert európai igényű magyar írónak⁶³ tartotta magát.” (110)

– „Sinkó Ervin a származása, az éleetsorsa és vállalt eszménye miatt nem válhatott vajdasági íróvá . . .” (113)

⁶³ *Aki vajdasági magyar író, az fogadja el a táj irodalomtörténeti folytonosságát (a magyar irodalom minden írója elfogadta a magyar táj irodalomtörténeti folytonosságát?), főleg pedig ne akarjon „európai igényű” író lenni. Jobb, ha tudja, hol a helye. – „Származása”?*

– „A Vajdaságban a politika elsősorban az érkező prózán keresztül igyekezett egyen-irányítani⁶⁴ az irodalmi életet.” (117)

⁶⁴ *Biztosíthatom V. G.-t, ezse ágában sem volt. Az értekező prózán keresztül biztos nem. Másként viszont biztos igen.*

– „A tekintélyes alkotói kvalitásokkal rendelkező kritikusok és tanulmányírók, kellő anyagi és erkölcsi támogatással, sokkal hathatósabban közvetíthették a félművelt⁶⁵ politikai hatalomnak az érdekeit, vagyis azt, hogy hol kell lennie a művészi önkifejezés határának, hol vannak azok a magaslati pontok, ahol az alkotó – arccal a végtelennek s háttal élettapasztalata teljességének – nagy megkönnyebbüléssel engedheti szabadjárá játékos kedvét,⁶⁶ lefelé és maga elé csak lenézés⁶⁷ céljából pillantva.” (117)

⁶⁵ *Nem is lehetett annyira félművelt az a politikai hatalom, ha ilyen jól kitalálta az egészet.*

⁶⁶ *Ilyesmivel törődött volna az a politikai hatalom? Még hogy a „művészi önkifejezés határai”, meg ilyesmi, mondjuk „arccal a végtelennek s háttal” az élettapasztalat teljességének? Meg sem értené, mi ez, nemhogy eszébe jutott volna.*

⁶⁷ *Holott okosabb lett volna, ha lefelé a felnézés céljából pillant?*

– „... túl komolyan véve Sinkó Ervinnek a magyar irodalomszemlélet elmaradottságáról szóló tanítását, századunk magyar íróopusainak az újjáértékelését⁶⁸ kezdte meg.” (117)

⁶⁸ *Ki volt az inspirátor, nem érdekes. Tény viszont, hogy Bori újjáértékelései gazdagították a magyar irodalmi gondolkodást. Mert nemcsak akkor írt Németh Lászlóról, Déryről, Krúdyról, József Attiláról, Mészölyről, Mándyról, Pilinszkyről, Juhászról, Nagyról, Tandoriról, amikor „otthon” róluk nem vagy másként írtak, hanem írásai korszerűbb szemléletet is példáztak, irodalmi szempontúak voltak, míg az egyetemes magyar irodalomszemlélet társadalmi és politikai meghatározottságú volt. Ezt „fönt” is elismerik.*

– „... az egységes magyar irodalmat – fikcióként – csak a romantikától kezdve fogadja el, vagyis a másfél évszázad óta kialakult közös nemzeti (számos gyökérszálukban és vonatkozásokban: nemzetközi) hagyományok helyett a történelmet (vagyis lényegében a tömegert) tekinti⁶⁹ az irodalmat és a művelődéstörténelmet meghatározó erőnek.” (118)

⁶⁹ *No comment!*

– „A nyelv, a stílus, a gondolkodás- és viselkedésmód szerinte mindig az életkörülményeknek a függvénye. Ezért nem számít, hogy nincs irodalmi folytonosság,⁷⁰ örökölt kulturális forma.” (118)

⁷⁰ *Már hogy lenne! A nyelv, a stílus valóban nem része az irodalmi folytonosságnak.*

– „Az irodalomtörténésznek azzal, hogy az avantgárdot mint alkotói törekvést tüzte zászlajára (a magát a haladó világ avantgárdjának valló titói politikának megfelelően, s a Jugoszlávia-szerte immár realizmusellenes politikának a szellemében), túl nagy érvényesülési lehetősége nyílt, semhogy egy-egy többé-kevésbé avantgárd életpálya⁷¹ gondosabb mérlegelésével bibelődött volna.” (119)

⁷¹ *Még mindig Bori! Ő irodalmunk első számú közellensége. Ráadásul még irodalomtörténetet is írt. Kell ennél súlyosabb bizonyíték? Az avantgard zászlóra tüzése után valóban mással sem foglalkozott, csak ezzel. Bizonyíték: a Krúdy-, a Móricz-, a Kosztolányi-kötet, a tanulmányokat ne is említsük.*

– „Bori az irodalom felszabadítását vállalta, s ennek érdekében esszé-sorozatot írt,⁷² megfelelő szekunder irodalommal.” (119)

⁷² *Ez dicséret vagy elmarasztalás? Az, hogy „szekunder irodalommal” egészítette ki esszé-sorozatát, inkább az utóbbira enged következtetni.*

– „... a leginkább vajdasági. Nemcsak azért, mert észak-bácskai tanyavilágnak a szülőtte, s nem is csupán amiatt, mert egész életpályája tájunk szociális és kulturális elkötelezettjeként mutatja. Költőnk esetében ugyanis embernek és környezetének azonossága leginkább érzelmi színezetű s szinte mitologikus mélységű. Szegénysorsú, munkás életű sokgyerekes családban született, s ennek a kis közösségnek a megtartó erejét akkor is őrizte a szíve, amikor már a nagyközösségi méretekben, és a politikusoktól tartva⁷³ kellett gondolkodnia verseiben.” (121–122)

⁷³ *Fehér Ferencről van szó. Értem, a kisebbségi író nem gondolkozhat nagyközösségi méretekben.*

– „Költőnk a verseinek túlárado személyességét a népiesek eszmevilága és a *Nyugat* verseszménye segítségével igyekezett⁷⁴ megzabolázni.” (122)

⁷⁴ *Mi volt Fehér, költő, vagy cirkuszi bűvész? Ha sikerült „megzabolázni”, az és éppen úgy, az utóbbi.*

– „Mindennek az volt az alapfeltétele, hogy Fehér Szabadkáról Újvidékre⁷⁵ került, ahol főiskolai tanulmányait végezve s később szerkesztőként, majd újságíróként sem volt képes feloldódni a számára idegen környezetben.” (122)

⁷⁵ *Igen, mindenért Újvidék a bűnös. Fehér 1949-től élt Újvidéken, első kötete két évvel később jelent meg, ugyaniit, mi sem természetesebb, hogy a még el sem indult költőt megrontotta az a csúnya város.*

– „... Fehér Ferenc az egyre lealjasodottabb valóságot⁷⁶ nem tartotta méltónak arra, hogy megverselje; illetve a versformáját nem volt képes annyira lerombolni,⁷⁷ hogy létélményével adekvát formát teremtsen. Meg aztán a költészet – a publicisztikával ellentétben – nem a részről, hanem az egészről ítélkezik, anélkül, hogy javaslattal enyhíthetné⁷⁸ az állásfoglalást.” (124–125)

^{76, 77} *Hogy lehetett leginkább vajdasági költő, ha a legvalósabb vajdasági valóságot nem tartotta méltónak megénekelni? – Sose tudtam, hogy a versformát le kell rombolni ahhoz, hogy a létélmény adekvát formát kapjon.*

⁷⁸ *Csak azt értem, hogy V. G. szerint a költészet „ítélkezik”. Értem, de nem hiszem el. Amit utána mond, azt már nem is értem.*

– „Közvetlen vallomások helyett Ácsnál a mű egésze beszél⁷⁹ – sokszor nagyon meggyőzően.” (125)

⁷⁹ *A „mű egésze” nem tartalmazza a vallomásokot?*

– „Eszerint Ács magatartása kezdettől fogva az etika és annak részleges ellenlábasa, az esztétika között⁸⁰ őrlődik.” (126)

⁸⁰ *Mióta vannak „ellenlábasi” viszonyban az esztétika és az etika? Csak mások, egészen!*

– „A *Kéz a kilincsen* c. kötet (1953) tanúsága szerint az erkölcs a fiatal költő számára nem zárta ki⁸¹ a szépségtörő nyíltságot.” (126)

⁸¹ *Már hogy zárná, ha a nyíltság erkölcsös!*

– „A *Csönd helyett vers* c. második Ács-kötet (1960) nem véletlenül kapott Híd-díjat, a világban a helyét meglelt embernek a magándal-sorozata,⁸² sajátos szocialista biedermeier.” (126)

⁸² *Már azt hittem, V. G. egyszer legalább dicsérettel nyugtázza a Híd-díj odaítélését, aztán az idézet vége – „sajátos biedermeier” – ráébresztett, szó sincs róla. A biedermeier nála ördögűző tömjént jelent. Ács is, Urbán is szocialista biedermeiert művelt? Lehet, mert aligha képzelhető el költészetünkben két „rokon lelkebb” poéta, mint Urbán és Ács. V. G. tudhatja, ő monográfiai írt Ácsról.*

– „... a háború utáni indulását követően ő is a művelődéspolitikai hatására⁸³ változtatott legalább két ízben igen sokat költői hangnemén.” (130)

⁸³ *Mire képes az a művelődéspolitikai, a költők hangnemét is megváltoztatja! Nem is tudtam, hogy ezzel is törődik.*

– „... leginkább csak néhány szóból álló verseinek⁸⁴ gyűjteményét Híd-díjjal tüntették ki.” (131)

⁸⁴ *Újabb irodalmi előírás V. G. módjára: néhány szóból nem lehet verset írni. Illetve lehet, de akkor a költő Híd-díjat kap.*

– „Hogy két évtizeden át művészként elsősorban a gyermekek számára van mondanivalója (...), az részben a pedagógiai ösztönével, részben pedig a modern irodalmi általánosítás, tehát a radikálisabb tagadás elutasításával⁸⁵ függ össze.” (133)

⁸⁵ *Jó tudni: „a modern irodalmi általánosítás” annyi, mint „a radikálisabb tagadás elutasítása”. Csak ez az utóbbi mi, főleg Némethnél, nem tudom.*

– „... az általános emberinek a közegében mozgó, intellektuális fróként futott be, majd idejekorán⁸⁶ elhallgatott.” (135)

⁸⁶ *Amint befutott. Minek fusson tovább?*

– „A színhely (. . .) nem csupán az egzotikum miatt került a dalmát szigetvilágba, hanem az alkotói megvalósulás érdekében is. Majornak annyira elmarasztaló a véleménye a szocialista társadalomról, hogy szatirikus törekvésének csak a vajdasági (magyar) ember konkrét valóságától távol, és az általános emberinek a jegyei révén⁸⁷ szerezhethetné érvényt.” (136)

⁸⁷ *Ezért nem lehet Major vajdasági író, mert annyira elmarasztaló a véleménye a szocialista társadalomról, hogy csak a dalmát szigetvilágba helyezve mondhatja el. Attól azért nem mentesül, hogy ne buktassák felfelé (137. old.), így teszi a hatalom ártalmatlanná az írókat.*

– „Költőként viszont nem csupán azért nem érvényesülhetett, mert jelentős formakultúrájának vissza kellett húzódnia a szabad vers újvidéki⁸⁸ árvize elől, hanem azért sem, mert Dér a biedermeierbe burkolózott,⁸⁹ ahelyett, hogy – egzisztenciális kockázattal – vállalni merete volna közérdekű élményanyagát, többszörös megalázottságának ihletését.” (138)

^{88, 89} *1971 szeptembere óta létezik egy Üzenet c. szabadkai folyóirat, ott is lehetett volna közölni a verseket. – Ismét – hányadszor is? – a biedermeier.*

– „A regény főhőse fiatal orvos, akinek egy éjszakájába sűrűsödnek a megtorlásoknak a tisztázatlan eseményei, valamint a szocializmus építésével kapcsolatos⁹⁰ dezillúziók.” (141)

⁹⁰ *A legszebb példa arra, hogy V. G. nem tud mit kezdeni egy irodalmi szöveggel. Akkor sem, ha elevenünkbe vágó művel találkozik, mint amilyen Burány regénye. Tóth Ferenc Jób c. drámáját például meg sem említi. Ha nem vajdasági, kisebbségi traumákról szól a mű, elutasítja, ha igen, három érdektelen sort mond róla, vagy annyit se.*

– „Ipar- és képzőművészeti érdeklődése akkor is rajta hagyta nyomát irodalmi tevékenységén, ha elsősorban mégis a művelődéspolitikai⁹¹ határozta meg munkásságát.” (143)

⁹¹ *Pedig hogy erőlködött a művelődéspolitikai, hogy Deák irodalmi munkásságán ne „ipar- és képzőművészeti érdeklődése” hagyjon nyomot.*

– „Deák legsikerültebb drámája a *Légszomj*, amely abszurd formatechnikája ellenére is a vajdasági lét mélységeiből⁹² tör föl . . .” (145)

⁹² *A „vajdasági lét” mélységei nem törhetnek fel egy abszurd drámában?*

– „Bori Imre formális irodalomtörténeti méltatását⁹³ nem számítva, csak Szabadkán és a Tisza mentén, illetve Magyarországon⁹⁴ lehettek méltányosabbak.” (145)

^{93, 94} *Ha van, Boritól akkor sem kell. Nézzen már utána V. G. a Varga-irodalomnak, lapokban, folyóiratokban, mindenütt.*

– „. . . Túl mélyről s ugyanakkor túl magasról⁹⁵ szemléli az embert ahhoz, hogy megfelelhessen az aktualitásokra figyelő Symposium-nemzedék értékstandardjának. Varga elbeszéléseinek emberképe ugyanis statikus volt: hősei mozgatórugója a fajban⁹⁶ rejlett, nem pedig a társadalomban vagy a történelemben.” (145–146)

⁹⁵ *Most akkor honnan?*

⁹⁶ *Ezt nem hiszem, hogy Varga Zoltán megköszöni az „irodalomtörténésznek”.*

– „E parabolák szembetűnő erénye a vízió plasztikus realizmusa.”⁹⁷ (146)

⁹⁷ *Így, mind együtt?*

– „Drámáinak minősége között is jelentős a különbség.⁹⁸ Vagy a (baloldali) dokumentarizmushoz járnak közel, vagy pedig parabolikus utalásokkal az abszurd életérzésének jegyében születnek.” (149)

⁹⁸ *Igaz, van minőségi különbség, de az említett vaglyalosság műfaji és stíláriis jellegű; mindkettő lehet jó és rossz irodalom, de nem egymás ellenében.*

– „Stílusát a hagyományok szellemében – olykor szecesszióra⁹⁹ emlékeztetve – alakította ki.” (149)

⁹⁹ *Holti Mária is „szecessziós”!*

– „. . . nem mélyed el kellőképpen az emberi sorsokban, vagyis valóságképe nem tágabb a hatóságilag engedélyezettnél.¹⁰⁰ Nem hiába ért el sikereket a Forum regénypályázatán.” (151–152)

¹⁰⁰ *Mi mindennel nem törődik a hatóság. Persze jó, mert így tudni, mit kell díjazni a Forum regénypályázatán. Tudta V. G. is, ő zsűritag volt!*

– „. . . gondolatai általában azon akkor divatos (ellen)tétel körül horgonyoztak le, amely szerint a mű egy, a saját törvényei¹⁰¹ szerint létező új valóság.” (153)

¹⁰¹ *Még ilyet: egy műnek „saját törvényei” vannak. Ezt mégsem!*

– „... *A szó fegyelme* (1972) már teljesen a legújabb (többé-kevésbé hermetikus)¹⁰² magyar költészetet vizsgálja, többnyire függetlenül a mű esztétikai értékeitől, főleg a nyelvi-strukturális összefüggésekre¹⁰³ korlátozódva.” (153–154)

¹⁰² *Emlékeztetnek: a Bányai vizsgálta „hermetikus” magyar versek elkövetői: Weöres Sándor, Pilinszky János, Rába György, Nemes Nagy Ágnes, Lator László, Marsall László, Tandori Dezső.*

¹⁰³ *A „nyelvi-strukturális” összefüggések függetlenek az „esztétikai értékektől”?*

– „... Tolnai is írt alkalmi propaganda-verset, ám ez pusztán cinizmusából eredt, minthogy nála¹⁰⁴ a következetlenség jelenti a következetességet.” (156)

¹⁰⁴ *Szép kis dicséret.*

– „... a vajdasági magyar költészetnek a nihilben fuldoklásáért, a műesztétikai¹⁰⁵ etikának a száműzetéséért ő is felelős.” (156)

¹⁰⁵ *Miféle csodabogár a „műesztétikai etika”?*

– „A vádlói feljelentést és bírósági ítéletet kiváltó Rózsa-cikkhez, annak összefüggéseivel neki akkor sincs köze,¹⁰⁶ ha abban az időben ő volt is az *Új Symposion* szerkesztője, s emiatt felelősségre is vonták . . .” (156)

¹⁰⁶ *Már hogy lenne, ha egyszer ő volt a főszerkesztő, de ez nem illik bele V. G. Tolnai-képébe.*

– „Ahhoz képest¹⁰⁷ sokat ír, hogy mindegyik verse emberileg élvezhető magvat hordozzon, ezért viszonylag sok selejtes szöveget is produkál.” (157)

¹⁰⁷ *Biztos, hogy „ahhoz képest”? Vagy mit is akar V. G. mondani?*

– „... az 1983-as *Virág utca 3* akkor is szociografikus igényű családi önarckép, ha a szorongás csöndjében nem futhatja mindig életserkentő szellemességre.”¹⁰⁸ (158)

¹⁰⁸ *Ki hitte volna, hogy a „szociografikus igényű családi önarckép” akkor igazi, ha „életserkentő szellemességre” ismerünk benne?*

– „Mélyről fakadó s egyben durván közvetlen vallomás ez az életnek a nem szalonképes¹⁰⁹ vonatkozásairól (. . .).” (159)

¹⁰⁹ *Elárulom, Domonkos verséről, a Kormányeltörésben-ről van szó. Legtöbb, ami egy kritikusnak erről eszébe juthat, hogy az „életnek nem szalonképes vonatkozásairól” szól? Itt hol marad a vesszőparipa, a kisebbségi sors taglalása? Holott lenne rá ok, bőven.*

– „Az »ahogy esik, úgy puffan« verslogika¹¹⁰ a későbbi versesköteteket is meghatározza.” (162)

¹¹⁰ *Ennyit tud V. G. a szürrealizmusról. Ahogy esik, úgy puffan.*

– „Egy-egy művészi kompozíció kiérlelésére neki nincs türelme, minthogy a Forum mérvadó kritikusai nem igényelnek¹¹¹ az értelem számára is hozzáférhető, a jelenünkből is ihletődő, önismeretet és katarzist szolgáló műalkotásokat.” (163)

¹¹¹ *Ravasz ez a Brasnyó, rájött, mit nem igényelnek a Forum mérvadó kritikusai, s ő többet nem hajlandó nyújtani. Még a művészi kompozíció kiérlelésével sem törődik. Ilyen B. írói lelkiismerete.*

– „... csak a szabadkai Üzenet¹¹² c. folyóirat recenzensei (pl. Varga István) figyelmeztettek többször is a mondatok öncélúan partatlan áradásának veszélyeire.” (163)

¹¹² *Hol másutt, mint épp az Üzenetben, ahol V. G. néhány éve bennfentes?*

– „A Brasnyó-művek mennyiségének és minőségének ellentmondása abból ered, hogy az író maró társadalomkritikája és embergyűlölete túl ezoterikus¹¹³ ahhoz, hogy ártson annak a kultúrpolitikának, amelynek érdeke ellen lett volna az emberi magatartásnak az esztétikai élményen keresztüli forradalmasítása.” (163)

¹¹³ *Érthetetlen.*

– „E vállalkozás sem nélkülözhetette a bátorságot,¹¹⁴ hiszen a századfordulótól a második világháború kitöréséig zajló cselekmény középpontjában egy német munkáscsalád és egy álmodozó hajlandóságú magyar pástorivadák áll. Az író semmibe veszi az állami történelemszabványt, mert egyrészt emberi teljességükben látatja a németeket, másrészt pedig lassan öntudatosodó magyar zsellér helyett, egy óvatosan, minél kisebb becstelenséggel mindenkihez alkalmazkodni kész zenészt szerepeltet.” (165)

¹¹⁴ *Már régen nem volt bátorság a V. G. elképzelte „állami történelemszabvány” ellen írni. És régen már zsellérről sem kellett a regénynek szólnia. (Emlékeztetőül: Herceg: Ég és föld. 1959; Varga: A méregkeverő. 1966; Gion regénye 1973-ban született.)*

– „... etikai alapon¹¹⁵ számos tanulmánykötetet jelentetett meg, amelyek helyenként azért vitathatók, mert nem mindig veszi kellő mértékben tekintetbe a kultúra nemzeti nyelvi kötődéseit.” (168)

¹¹⁵ *De ha egyszer őt az etika érdekli.*

– „... máig érvényes igazságokat fogalmazott meg a vajdasági magyarok irodalmáról. Költészetünket és prózánkat sommásan monológoknak, kritikánkat pedig a monológokról szóló monológoknak¹¹⁶ tartotta.” (170)

¹¹⁶ *Most már világos: ki irodalmunk bölcse – Hornyik Miklós.*

– „... írásait magyarországi folyóiratok közlik, egyetlen könyvet sem adtak ki tőle Újvidéken.”¹¹⁷ (174)

¹¹⁷ *Miért, Magyarországon vagy Újvidéken kívüli kiadók, néhány éve vannak, legyenek is, adtak ki Vicei-könyvet?*

– „... üzenetének tézisszerűségére¹¹⁸ az is utal, hogy az író nem sokat ad a külső formára: az egyes fejezeteket az ábécé első betűivel jelölte meg, s a három központi szereplő belső életének beírása sem különbözik sokban¹¹⁹ egymástól.” (175)

^{118, 119} *Ott a tézis, minek gondolni a külső formára, meg arra, hogy a szereplők belső élete különbözzön egymástól? Igaz is, még majd irodalom lesz, amit irodalmi mércékkel lehet vizsgálni.*

– „... nem csupán saját csúcspontjára, hanem a délvidéki prózának is az élvonalába jutott. Még akkor is, ha¹²⁰ ez a mű a Vajdaság Kazinczyjának, Szenteleky Kornélnak az életrajzára épül.” (177)

¹²⁰ *Hogy ezt Juhász Erzsébet nem tudta! Úgy kapaszkodott a csúcsra, hogy erre alkalmatlan témát(!) választott, Szenteleky életét. És ez miért lenne alkalmatlan?*

– „Itt már (...) a szuverén költői magatartást közelítette meg Böndör, akinek a korábbi években¹²¹ a Forum Könyvkiadó közelében óvatosnak illlett lennie.” (179)

¹²¹ *A jó pap holtig tanul, a költő pedig rájön, hogy játszhatja ki a kiadó éberségét, s öltheti magára a szuverén költői magatartást. És jól számított, lankad a figyelem, s Böndörnek sikerül megjelentetnie hetedik kötetét is, sőt, azóta már a nyolcadikat is, ezért még Híd-díjat is kapott, a két gyerekkönyvet ne is említsük.*

– „... csak harmadik verseskötetét jelentette meg Újvidéken¹²² ...” (182)

¹²² *Végre! Másutt is lehet könyvet kiadni, mint Csörgüs tette Baranyában, miért kell ezt Újvidék bűneként említeni.*

– „Miként a Magyar Tanszéken diplomavizsgára többször sikertelenül készülő Danyi Magdolnának az esete tanúsítja, szemléletük egyenirányítása érdekében a hatalom a zsarolástól¹²³ sem tartózkodik.” (185)

„... az író az években a szűkebb értelemben vett irodalomnak a világába kénytelen emigrálni. Paul Celan és Pilinszky János költészetét¹²⁴ vizsgálva ...” (185)

^{123, 124} *Vastag pletyka. Hogy diplomálhasson, mondjon le szemléletéről. Így zsarol a Magyar Tanszék. Majd bünt bűnre halmoz. Danyit arra kényszeríti, hogy az irodalomba emigráljon, Celannal és Pilinszkyvel foglalkozzon. Tudja V. G., milyen jó társaság ez a két költő?*

– „Előfordulnak ugyan ilyen vagy olyan rímek,¹²⁵ ám ezek travesztáló célzatúak.” (190)

¹²⁵ *Verstanírók figyellem! V. G. új rímekeket talált fel. Az „ilyen vagy olyan rímekeket”. Tessék ezeket jegyzékbe venni.*

– „Így aztán a valóságnak, a képzetnek és a nyelvnek a kalandjaiból¹²⁶ áll össze ez a műesztétikát nem mindig tisztelő prózakötet.” (192)

¹²⁶ *Ismét az a „műesztétika”, amit nem értek. Persze, azt sem értem, mi másból állnak a „műesztétikát” tisztelő prózakötetek, mint valóságból, képzeletből és nyelvből.*

– „Élményvilágát itt már a maga teljességében vállalhatja, minthogy a nemzeti-kulturális elnyomatás eddig jobbára szublimált¹²⁷ indulatait is felszabadítja.” (195)

¹²⁷ *Hogy eddig miért nem lehetett a „szublimált” indulatokat felszabadítani? Ki tiltotta Tarinak!*

– „A *Drávaszögi keresztek* (1988) vallomásértékű regény, még ha¹²⁸ egy parasztfü monológja alkotja is a művet.” (195)

¹²⁸ *Még ha? Egy parasztfü monológja nem lehet művet alkotó vallomásértékű?*

– „... . okosabbnak tartotta a gyermekkorba, külföldre és a stílusba¹²⁹ menekülni prózai műveiben.” (197)

¹²⁹ *Igaza volt Szathmárinak, inkább stílusba, mint stílustalanságba menekül.*

– „... . meg kellett gondolnia: meddig terjedjen költői tiltakozásának hat ára, ha a *Híd*ban¹³⁰ akarja vizontlátni verseit.” (197)

¹³⁰ *Honnan tudja?*

– „... . Őt az esztétizmusnak a fellegrárában igyekeztek bennhagyni, minthogy Szentkuthy Miklósról¹³¹ írt tanulmányát adta ki a Forum.” (197)

¹³¹ *A Danyi-szindróma, csak előjátékként hiányzik a sikeres vizsgát feltételező zsarolás, s Feketét nem Celannal meg Pilinszkyvel zárták össze, hanem Szentkuthyval. V. G. szerint ez sem jobb. Ugyanakkor különös, hogy Fekete Szentkuthy-dolgozatait már nemcsak a Forum adja ki, romlik a világ.*

– „... . egy nyelvileg igényes, de biedermeier¹³² jelleget is őrző dikciót alakított ki . . .” (197)

¹³² *Még egyszer, utoljára feltűnik a famózus biedermeier. Most P. Nagy költészete kapcsán. Talán összegezzünk: volt egyszer Szenteleky, Kosztolányi, Urbán, Ács, Dér s most P. Nagy. S mindannyiunk költészetére ez a cudar biedermeier a jellemző?*

– „A legfiatalabb prózaírók fantáziája (...) paradox módon gazdagabb,¹³³ mint a költőké.”
(198)

¹³³ *Elhiszem, csak szeretném tudni, miféle fantáziájuk gazdagabb a prózaíróknak, mint a költőknek, s miért paradox módon. A többi szümmel.*

GEROLD László

S Z Í N H Á Z

KOPECZKY LÁSZLÓ: VIGYÁZZ, HA JÖN A NAGYBŐGŐ!

Szerzőnk bohózata (*Vigyázz, ha jön a nagybögő!*) speciel azzal nehezíti meg a rendező dolgát – nincs nehezebb a könnyű műfajnál! –, hogy komikuma, annak ellenére, hogy az író a műfajnak megfelelően helyzetekben gondolkodik, mindenekelőtt verbális. A színpadon tehát akkor érvényesülhet igazán, ha rendezőjének sikerül az irodalmi jellegű komikumot színpadi formába öltöztetni. Amihez az kell, hogy az előadás színre vivője ne csak reprodukálja az író elképzelt bohózati helyzeteket, hanem hogy a szerző szöveceit, nyelvi kópéságait (írásait Kopeczky László gyakran Kópéként jegyzi!), melyek nemritkán nélkülözik a logika, a józan ész konvencióit, színszerűvé formálja, a humort az egyik alkotói szférából átvezesse a másikba: irodalomból színházat csináljon.

A „történetre” nem kell különösebben ügyelni, az ugyanis nem több, mint hogy egy nő (Lina = Jónás Gabriella) sok szép ruhát szeretne, meg természetesen bundát is, férje (Titusz = Albert János) viszont képtelen ezt biztosítani, ezért arra vállalkozik, hogy túsztejjel és zsarolással pótolja a szükséges gardróbpenzt. Csakhogy ebben sincs szerencséje. Nem a dúsgazdag Meggy-mag-királyt (Búbos András) lopja el, hanem a kölcsönzött nagybögőtokban egy nőcsábász porszívóügynököt (Túsz = Korica Miklós) cipel haza, ahol a műfaj szabályai szerint „találkát ad(hat)nak” egymásnak Mikulás, Titusz dadogós barátja (Magyar Attila), aki bosszúból mindenkinek mindent elárul, s így keveri össze a szálakat, illetve hozza össze a szereplőket, Mikulás őrmester-feleségét (Kotroba Júlia), a férjét kereső Túsznét (Kasza Éva), ki kétségbeesetten bosszúért liheg, a Meggy-mag-királyt, akit másodsorra már sikerül elrabolni, ennek ronda, de szereleméhes feleségét (Sziráczky Katalin), aki éppen a Túszal flörtöl (Így történhetett meg, hogy a Hiltonban a pénzes újjgazdag helyett Titusz a Túszt ejtette foglyul), valamint a feljelentésekre vissza-visszatérő nyomozókat (Péter László és Vukosavljev Iván), a leleplező fotókat készítő fényképészt, és egy arabot, akinek a tevéjét kötötték el.

Szinte mindenki keres valakit és menekül valamitől, miközben pénz- és/vagy párszerzésen spekulál, amihez a műfaj hagyománya szerint nem kell más, mint egy színhely, ahol mindenki feltűnhet, oka van rá, és szükség esetén elbújhat, erre is oka van, mondjuk a szekrénybe vagy az ágy alá, bár a férfiak inkább a takaró alá bújnának a kívánatos háziasszonnyal, aki bundáért és szép ruhákért kész minden áldozatra.

Csupa elérhetetlen vágy és csupa kétbalkezes ügyefogyottság – ennyi a bohózat jól ismert, de ezúttal sajátos kópés nyelvi humorral töltött patronjait pukkanasztató túzjáték,

amit a közönség élvez, s miközben szórakozik, nem is jut eszébe, hogy mi történik a színház falain kívül, az ún. életben. És arra sincs különösebb igénye, hogy ugyanezt a történetet, ezeket a helyzeteket esetleg lehetne másként játszani, a nyelvi poéneket ügyesebben kiugratni, egységesebb bohózáti stílusban előadni.

Seregi Zoltán, ki pesti vendégként rendezte Szabadkán Kopeczky László bohózatát, jól ismerte fel, hogy a seregyi balfácánhoz illik a némafilmek getgára. Sőt, ráismert arra is, hogy ha a nyelvi humort nem lehet eljátszani, vagy ötlet híján, vagy egyszerűen mert eljátszhatatlan, akkor a rendező segítségére lehet a „tátva maradt a szája”-szerű szerzői utasítások és kommentárok vetítése, ami – mint régi ötlet – kiválóan használható, mert amellett hogy illik a kergetőzésből-elbujdosásból szerkesztett műfajhoz, a közönségnek is tetszik, s ennél soha, kivált egy bohózat esetében, több nem kell. A rendező jó érzékre valló felismeréséből azonban nem formálódik elv, amely afféle színpadi leitmotivumként végigvonul(na) az előadáson. Nem is formálódhat, ha alkalmazása véletlenszerű és következtelen. Kár. Legalább kétszeresen is. Egyfelől mert szerkezeti vezérszál nélkül marad az előadás, másfelől viszont mert a némafilmeket idéző megoldás olyan színészi játékra ösztönözhet, amelyet két és fél órán át lehetetlen (felesleges is!) mindenáron erőltetni, arról nem is szólva, hogy a színészek közül nem mindenki képes filmes geparadéra. Aki, mint Magyar Attila és Vukosavljev Iván, fizikailag és technikailag felkészült a filmburleszkekből ismert gegek alkalmazására – azzal, hogy szüntelenül pattog, mint a gumilabda, Magyar a dadogós beszédhez kitalálja a „dadogós” mozgást, s ellenállhatatlan sikert ér el –, azt dicsérni kell(ene), mert „játéka” következetes, még ha tudjuk is, ez a stílus nem lehet az előadás egészének stílusa is. Talán elfogadhatóbb Albert János változata, amely vegyíti a vaudeville-játszás komikumát és a filmgegek elemeit. Ezt követi Jónás Gabriella, Búbos András, Korica Miklós és Péter László is, több, de inkább kevesebb átgondoltsággal, s azzal a különbséggel, hogy ők a jellemformáló komikumot vegyítik a filmgegek stilizált mozdulataival, s teszik ezt időnként, és nem is következetesen. Míg a további három nő szerep alakítójának (Kasza Éva, Sziráczy Katalin, Kotroba Júlia) karikatúraszerű külsővel kellett (volna) komikus hatást kiváltania. Látványként valóban komikusak, teljes értékű színészi teljesítményhez azonban ez nem elegendő.

Fanyaloghat a kritikus a stílusbeli következetlenségek láttán, s azért is, mert egy jó ötletből nem válik előadást szervező elv, ennél lényegesebb azonban, hogy a közönség élvezi és szereti az előadást, s a nézőtér – végre – tele van Szabadkán.

GEROLD László

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Cseh Márta*: Szavainkról (a konyhaablakból nézve) (*tanulmány*) 321
Cs. Simon István: Lírai jegyzetek 325
Major Nándor: Körök a homokban (*politikai esszék*) 329
Guelmino János: Egyszervolt tiszavirág 336

KRITIKAI SZEMLE

- Egy könyv, két kritika* (*Vajda Gábor*: A magyar irodalom a Délvidéken
Trianontól napjainkig)
Utasi Csaba: A populista irodalomszemlélet útvesztői 340
Gerold László: Idézetek a butaság könyvéből 348

S z í n h á z

- Gerold László*: Kopeczky László: Vigyázz, ha jön a nagybőgő! 367

JELENTÉS

A Híd-díj bírálóbizottságának 1996. április 11-ei üléséről

A Híd-díj bírálóbizottsága – Bori Imre elnök, Böndör Pál, Juhász Erzsébet, Kopeczky László és Pap József – számba vette a vajdasági magyar írók 1995-ben megjelent 21 könyvét, és 1996. április 11-én megtartott második ülésén szavazattöbbséggel az 1995. évi Híd Irodalmi Díjat Bányai János *Talán így* című kritikakötetének ítélte oda.

Bányai János könyvében, amelynek alcíme Könyv és kritika III., a bírálóbizottság az egységes szemlélet érvényesülését értékelte, amellyel a szerző a mai magyar irodalom jelenségeit vette számba, és az érett kritikus irodalomértésével és erudíciójával írta meg tartós olvasmányélményt jelentő tanulmányait.

A Forum-díj bírálóbizottságának április 19-ei üléséről

A Forum-díj bírálóbizottsága – Kovačev Ninkov Olga, Náray Éva és Sava Stepanov elnök – egyhangúlag Kapitány Lászlónak ítélte oda az 1995. évi Forum Képzőművészeti Díjat a Vajdasági Iparművészek és Formatervezők Egyesülete monográfiájának grafikai formatervezéséért. A zsűri ugyanakkor értékelte Kapitány László sokéves grafikusai és formatervezői munkásságát, azt, hogy tevékenységével évek óta a hazai formatervezés élvonalában áll.